

tarih çevresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DOSYASI

NİSAN - MAYIS ÖZEL SAYISI

ISSN 1303-3876

**Atatürk'ün Hayatı & Atatürk'ün Fikir ve Düşünce Kaynakları
& Atatürk'ün Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi**
Necati ÇAYIRLI

Millî Mücadele'de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal

Devrinin Üç Bakanı Gözünden Mustafa Kemal Paşa
Fehim KURULOĞLU

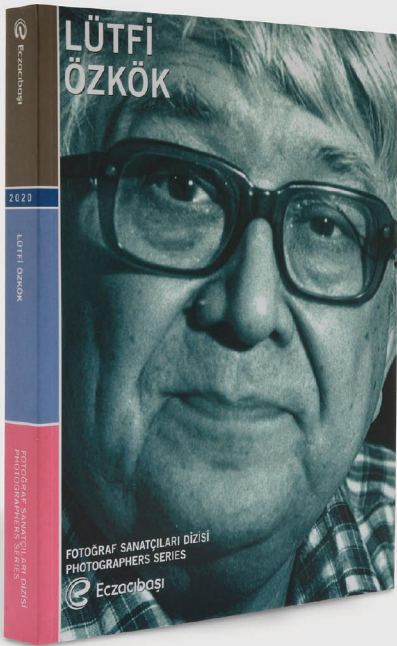
Atatürk ve Matematik
Adnan MAZMANOĞLU

Atatürk ve Sosyal Devlet
Prof. Dr. Rafet EVYAPAN

İslam Dünyası Rönesans ve Atatürk

Atatürk'ün Bilime Verdiği Önem
Gülben MAT

“ Ölümü durduramıyorum, zamanı durdurarak ölüme meydan okuyorum. ”

Eczacıbaşı Fotoğraf Sanatçıları Dizisi'nden
Lütfi Özkök Retrospektifi kitabevlerinde!

tarih evresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DOSYASI
NİSAN - MAYIS ÖZEL SAYISI

Sahibi

MT PROMASYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü

Ogün Nuri Taş

Yayın Yönetmeni

Nesim şEKER

Yayın Kurulu

Ömer KOÇ - Doç. Dr. Nesim şEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUş, Doç. Dr. Mehmet Z,
Doç. Dr. Umut ÖZGÜR.

İrtibat

Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35

tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ niversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master ğrenileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

MT PROMASYON MATBAA

Tel: 0312 384 76 15

İçindekiler

<i>Atatürk'ün Hayatı & Atatürk'ün Fikir ve Düşünce Kaynakları & Atatürk'ün Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi</i> <i>Necati ÇAYIRLI</i>	4
<i>Millî Mücadele'de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal</i> <i>A. Vedat Oygür</i>	17
<i>Devrinin Üç Bakanı Gözünden Mustafa Kemal Paşa</i> <i>Dr. Fehim KURULOĞLU</i>	39
<i>Atatürk ve Matematik</i> <i>Prof. Dr. Adnan MAZMANOĞLU</i>	59
<i>Atatürk ve Sosyal Devlet</i> <i>Prof. Dr. Rafet EVYAPAN</i>	72
<i>İslam Dünyası Rönesans ve Atatürk</i> <i>Prof. Dr. Kemal ARI</i>	89
<i>Atatürk'ün Bilime Verdiği Önem</i> <i>Dr. Öğr. Gör. Gülben MAT</i>	99

Dergiden

Tarihi araştırmaların, neticesine dair söylenebilecek Şeyler tarihteki hayatların, bugün yaşanabilirliklerin projeksiyonuna dairdir.

Atatürk'n Hayatı & Atatürk'n Fikir ve Düřünce Kaynakları & Atatürk'n Türk ve Dünya Tarihi Bakımından nemi adı makaleyle Necati ŐAYIRLI, Millî Mücadele'de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal adlı makale ile A. Vedat Oygür, Devrinin ć Bakanı Gözünden Mustafa Kemal Pařa adlı makale ile Fehim KURULOđLU, Atatürk ve Matematik adlı makale ile Adnan MAZMANOđLU, Atatürk ve Sosyal Devlet adlı makale ile Prof. Dr. Rafet EVYAPAN, İslam Dünyası Rönesans ve Atatürk adlı makale ile Prof. Dr. Kemal ARI ve son olarak Atatürk'n Bilime Verdiđi önem adlı makalesiyle Dr. Öđr. Gör. Gülben MAT hocamızın makalelerini sizlerin beğenisine sunduk.

Atatürk'ün Hayatı & Atatürk'ün Fikir ve Düşünce Kaynakları & Atatürk'ün Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi

Necati ÇAYIRLI*

ATATÜRK'ÜN HAYATI

Öncelikle ilke ve inkılaplarıyla Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK hakkındaki bilgileri vererek konuya girelim : Atatürk'ün 1900 senesi martında girdiği İstanbul Harbiyesi'ndeki kaydı şöyledir : “ Selanik Koca Kasım Paşa mahalleli Gümrük memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi'nin mahdumu, uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96 “ 1296 tarihi, 12 Mart 1880'den 11 Mart 1881 tarihine kadar olan süre demektir. Atatürk sağlığında hep 1880 doğumlu olarak kabul edilir, bütün kitaplarda böyle yazılır ve bilinirdi. Ölümü yılında ve sonrasında ise 1881 doğumlu olduğuna karar verildi ve sonrasında hep öylece kabul edildi.

Mustafa Kemal Atatürk 1881 yılında Selânik'te Koca Kasım Mahallesi, Islâhâne Caddesi'ndeki üç katlı pembe evde doğdu.

Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım'dır. Baba tarafından dedesi Hafız Ahmet Efendi XIV-XV. yüzyıllarda Konya ve Aydın'dan Makedonya'ya yerleştirilmiş Kocacık Yörüklerindedir. Annesi Zübeyde Hanım ise Selânik yakınlarındaki Langaza kasabasına yerleşmiş eski bir Türk ailesi olan Hacı Sofu ailesinden Feyzullah Ağanın kızıdır. Milis subaylığı, evkaf katipliği ve kereste ticareti yapan Ali Rıza Efendi, 1871 yılında Zübeyde Hanım'la evlendi. Atatürk'ün beş kardeşinden dördü küçük yaşlarda öldü, sadece Makbule (Atadan) 1956 yılına değin yaşadı.

Mustafa Kemal'in hem baba, hem de anne tarafından soyu “Evlad-ı Fatihan”, yani Rumeli'nin fethinden sonra buraların Türkleştirilmesi için Anadolu'dan göçürülerek, iskan edilen “Yörük” veya “Türkmenler” dendir. Baba soyu, Karaman'dan gelerek Manastır Vilayeti'nin Debre-i Bala Sancağı'na bağlı Kocacık Köyüne yerleştiler. Aile sonradan

* Öğretim Görevlisi; Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bornova-İzmir.
Atatürk'ün hayatı https://atailkuyg.ege.edu.tr/tr-5109/ataaturk_hakkinda.html yayımlanmıştır.

1830'larda Selanik'e göç etmiştir. Ali Rıza Efendi 1839'da Selanik'te dünyaya gelmiştir. Dedesi Ahmet ve dedesinin kardeşi Hafız Mehmet'in taşıdığı "kızıl" lakabı ve yerleştikleri nahiyenin adı olan "Kocacık"ın da gösterdiği üzere; Mustafa Kemal'in baba tarafından soyu Anadolu'nun da Türkleşmesinde önemli roller oynayan "Kızıl-Oğuz Türkmenlerinden gelmektedir.

Anne soyu da Fatih Sultan Mehmet döneminde Konya, Karaman civarından Rumeli'ye göçürülüp, iskan edilmiş olan Yörüklerdendir. Bu sebeple aileye "Konyarlar" da denilmektedir. Tamamen Türk olan Vodina Sancağı'na bağlı Sarıgöl Nahiyesi'ne yerleşen aile; sonradan Selanik yakınlarındaki Langaza'ya geçti.

Atatürk'ün öğretim hayatı annesinin isteği ve ısrarı sonucunda Hafız Mehmet Efendi'nin mahalle mektebinde başladı. Ancak bir süre sonra babasının isteği üzerine yeni usulle eğitim veren Şemsi Efendi okuluna devam etti. Ali Rıza Efendi'nin vefatından sonra Zübeyde Hanım üç çocuğu ile birlikte Langaza'daki bir çiftlikte (Rapla Çiftliği'nde) kâhya olan kardeşi Hüseyin Ağa'nın yanına gitti. Böylece Atatürk bir süre için köy hayatı içinde yer aldı. Zübeyde Hanım oğlunun eğitimini düşünerek, Atatürk'ü teyzesinin yanına Selanik'e gönderdi. Atatürk burada Mülkiye Rüştiyesine kaydoldu (1893-94). Fakat burada kendisine sert davranan bir öğretmeninin de etkisiyle okuldan ayrıldı. Ardından Atatürk, girdiği sınavı kazanarak Askeri Rüştiyeye kaydoldu. Atatürk'ün yetişmesinde önemli rol oynayan Selanik Askeri Rüştiyesi, disiplini ve eğitim-öğretimiyle meşhur bir okuldu. Okuldaki matematik hocası Mustafa Bey adına 'Kemal'i ilave etti.

1896'da Manastır (Bitola) Askeri İdadisine girdi. Burada ünlü bir hatip olan Ömer Naci ile arkadaş olan Atatürk; şiire, edebiyata ve hitabete ilgi duydu. Ömer Naci vesilesiyle

Namık Kemal ve Tevfik Fikret'i tanıyan Atatürk, arkadaşı Ali Fethi Bey aracılığıyla da Fransız Filozofların eserlerini tanımaya başladı. Ayrıca Fransızcasını ilerletmek için özel kurslar aldı. Askeri idadideki öğrenciliği yıllarında ilgi alanına matematik, tarih, yabancı dilde girdi.

Atatürk, 1898/1899'da Manastır Askeri İdadisinden mezun oldu ve ardından İstanbul'da Harp okuluna başladı. Harp okulundayken arkadaşlarıyla beraber el basması bir dergi çıkartarak 'hürriyet' fikrini yaymaya çalıştı. 1902 yılında teğmen rütbesiyle piyade olarak mezun olan ve ardından Harp Akademisine başlayana Atatürk, askerliğin yanı sıra siyasal gelişmelerle de ilgilenmeye başladı. Akademi eğitimini 1905'te kurmay yüzbaşı olarak tamamladı.

Akademinin ardından Şam'daki 5. Ordu'ya atandı ve burada 'Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. Ancak Suriye'de göreve başlayan Atatürk'ün amacı Makedonya'ya gitmekti. Nihayetinde 1908'de Makedonya'da bulunan 3. Ordu'ya atandı ve Şark Demiryolu Müfettişi olarak görev yaptı. Manastır ve Selanik'te görevli iken 1909'da İstanbul'daki ayaklanmanın (31 Mart Olayının) bastırılmasını sağlayan 'Hareket Ordusu'nda Kurmay Başkan olarak görev yaptı. İsyanın bastırılmasının ardından Selanik'e geri dönen Atatürk 1910 yılında orduyu temsilen oluşturulan heyet ile birlikte Picardie Manevralarını izlemek için Fransa'ya gitti. Fransa dönüşü ise patlak veren Trablusgarp Savaşı üzerine İtalyanlara karşı savaşmak için Trablusgarp'a gitti. Burada Tobruk, Bingazi ve Derne'de mücadele etti.

Atatürk'ün kişiliğinin oluşumunda aile ortamı, yetiştiği kültür çevresi, savaşlar, yetiştiği dönemin politik yapısı, isyanlar ve göçler etkili oldu.

Atatürk, Balkan Savaşlarının başlaması üzerine Kuzey Afrika'dan ayrılarak İstanbul'a

geldi. Ardından Gelibolu'da Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanlığı'na getirildi. Atatürk Edirne'nin kurtarılmasından sonra ise Sofya Ataşe Militerliği'ne atandı (1913).

I. Dünya Savaşı sırasında ise Atatürk sırasıyla şu görevlerde bulundu;

- 1915'te Çanakkale Cephesi

- Anafartalar Kahramanı olarak anılan Atatürk 1916'da Mirivalığa (Tuğgeneralliğe) getirildi.

- 1916'da Edirne'deki 16. Kolordu komutanlığı

- 1916'da Diyarbakır-Bitlis-Muş Cephesine tayini ve ardından Bitlis ve Muş'un Rus işgalinden kurtarılması (1916-1917)

- 1917'de Velihaht Vahdettin ile birlikte Almanya seyahati

- 1918'de Yıldırım Orduları Komutanlığı

Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'a dönen Atatürk bir süre burada kaldı ve arkadaşı Fethi Bey'le 'Mimber' adlı bir gazete çıkardı. İstanbul'daki temaslarında sorumlu bir devlet adamı gibi davranan ve birçok kişi ile görüşen Atatürk, bir sonuç alınamayacağını düşünerek Anadolu'ya geçme kararı aldı. Bu bağlamda Atatürk'ün 'Milli Egemenliğe dayalı Tam Bağımsız bir Türk Devleti' kurmak amacıyla Samsun'a hareket etmeye karar verdiğini söylemek mümkündür.

Atatürk işgaller karşısında yayınladığı Havza Genelgesi ile halkın dayanışmasını, uyanmasını, protesto ve mitingler düzenlemesini istiyordu. Hatta yetkililerin bu doğrultuda yardımcı olmalarını da belirtiyordu. Ardından Amasya'ya geçerek yayınladığı genelgede; yurdun bütünlüğünün, milletin istiklalinin tehlikede olduğuna dikkat çekilmekte ve çözüm olarak 'milletin istiklalini yine milletin azim ve

kararı kurtaracaktır' denilmekteydi. Bir ihtilal beyannamesi niteliğinde olan Amasya Genelgesi; milli egemenliğe ve milli bağımsızlığa yer vererek, vatanın bir bütün olarak kurtuluşunu savunuyordu. Genelgenin yayınlanmasının ardından İstanbul'a çağırılan Atatürk geri gitmeyerek görevinden istifa etti. Böylece sivil bir kişi olarak yoluna devam etme kararı almış oldu.

Bu arada Erzurum'a geçmiş olan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresine katıldı ve kongre başkanlığına seçildi. Bölgesel olarak toplanan kongre, Mustafa Kemal'in katılımı ile ulusal bir nitelik kazandı. Kongrede; vatanın bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı, manda ve himayenin kabul edilmeyeceği, azınlıklara ayrıcalıklar verilmeyeceği gibi kararlar alındı. Ayrıca alınan kararlar oluşturulan Heyet-i Temsili'ye başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Erzurum'da Misak-ı Milli'nin ilk temeli atıldı

Heyet-i Temsili'ye başkanı olarak çalışmalarına devam eden Mustafa Kemal, kongre için Sivas'a geçti. İstanbul Hükümeti ve işbirlikçilerinin engellemelerine rağmen Sivas Kongresi gerçekleşti. Milli cemiyetleri tek çatı altında toplayarak Kurtuluş savaşının ve Kuva-yı Milliye'nin tek elden yönetilmesini sağlayan, Millî Mücadele'nin hedef ve sınırları kesin olarak belirleyen, Millet'in arzusu ile toplanan kongre hem Mondros'a hem de yabancı işgallere karşı bir tepkidir. Ayrıca Ulusal Hareketin (Millî Mücadele'nin) lideri kesinleşti.

Sivas Kongresinden sonra Damat Ferit Paşa Hükümeti düştü ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu. Ardından İstanbul Hükümeti temsilcisi Amasya'da Mustafa Kemal ile bir görüşme gerçekleştirdi. Böylece İstanbul Hükümeti Anadolu'daki Millî Mücadeleyi resmen tanımış oldu. Bu görüşme ile Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlayan Mustafa Kemal yapılan seçimlerde Erzurum Milletvekili olarak meclise girmeye hak kazandı. Ancak güvenlik

nedeniyle İstanbul'a gitmedi. Bu arada Mustafa Kemal Sivas'a geçti. Ardından faaliyetlerin, konumu itibariyle Ankara'da sürdürülmesi kararı alındı. Böylece Mustafa Kemal Ankara'ya geçti. Ankara'da hazırlanan Misak-ı Milli, İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'da kabul edildi. Milli ve bölünmez bir ülkenin sınırlarının çizildiği Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesi İstanbul Hükümeti ve İtilaf devletlerini rahatsız etti. Ardından Hükümetin istifası, İstanbul'un resmen işgali gibi gelişmeler yaşandı ve Meclis-i Mebusan dağıtıldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Ankara'da bir meclisin toplanması için çağrıda bulundu. Hazırlıkların ardından 23 Nisan 1920'de TBMM açıldı. Mustafa Kemal Ankara milletvekili olarak katıldığı mecliste Meclis Başkanlığı'na seçildi.

1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu başkanlığına seçilen Mustafa Kemal'e Sakarya Savaşı öncesinde TBMM tarafından Başkomutanlık yetkisi verildi. Sakarya Savaşı sonrasında ise Gazi unvanı ve Mareşallik rütbesi verildi. 1922 yılında da İstanbul Darül Fünunu tarafından fahri profesörlük unvanı verildi. 1923'te Latife Hanım ile evlenen Mustafa Kemal, 1925'te Latife hanımdan ayrıldı.

Atatürk Türkiye'yi "Çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak" amacıyla bir dizi devrim yaptı. Bu devrimleri beş başlık altında toplayabiliriz:

1. Siyasal Devrimler:

- Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)
- Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)
- Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

2. Toplumsal Devrimler

· Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi (1926-1934) · Şapka ve kıyafet devrimi (25 Kasım 1925) · Tekke zâviye ve türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925)

· Soyadı kanunu (21 Haziran 1934) · Lâkap ve unvanların kaldırılması (26 Kasım 1934) · Uluslararası saat, takvim ve uzunluk ölçülerin kabulü (1925-1931)

3. Hukuk Devrimi :
Mecellenin kaldırılması (1924-1937) · Türk Medeni Kanunu ve diğer kanunların çıkarılarak laik hukuk düzenine geçilmesi (1924-1937)

4. Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler: · Öğretimin birleştirilmesi (3 Mart 1924) · Yeni Türk harflerinin kabulü (1 Kasım 1928) · Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması (1931-1932) · Üniversite öğreniminin düzenlenmesi (31 Mayıs 1933) · Güzel sanatlarda yenilikler

5. Ekonomi Alanında Devrimler: · Aşarın kaldırılması · Çiftçinin özendirilmesi · Örnek çiftliklerin kurulması · Sanayiye Teşvik Kanunu'nun çıkarılarak sanayi kuruluşlarının kurulması · I. ve II. Kalkınma Planları'nın (1933-1937) uygulamaya konulması, yurdun yeni yollarla donatılması

11 Eylül 1923'te Halk Fırkası Genel Başkanı olan Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçildi. 1925'te Ankara Hukuk Mektebi Öğretim Kurulu tarafından Mustafa Kemal'e 'Öğretim Kurulu Fahri Başkanlığı' verildi. 1926'da İzmir'de kendisine yönelik hazırlanan suikast girişimi ortaya çıkarıldı. 1927'de askerlikten emekli olan Mustafa Kemal aynı yıl Ankara'da Cumhuriyet halk Fırkası'nın II. Büyük Kongresinde 36 saat 33 dakika süren Büyük Nutkunu okudu. Kendisinin öncülüğünü yaptığı Latin alfabesinin kabul edilmesinden sonra (1928) açılan Millet Mekteplerinin Başmuallimi oldu. 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin toplantısına başkanlık yapan Mustafa Kemal, 1933'te Cumhuriyetin 10. yıldönümünde ünlü konuşmasını yaptı. 1934'te Soyadı Kanununun

kabul edilmesinin ardından meclise sunulan bir önerge ile kendinse Atatürk soyadı verildi. 1935'te dördüncü defa Cumhurbaşkanı seçildi.

1937'de Selanik Belediyesi Atatürk'ün evini satın alarak müze haline getirdi. Aynı yıl çiftliklerini hazineye, bir kısım taşınmazlarını da Ankara ve Bursa Belediyelerine bağışladı. Mirasından kız kardeşine, manevi evlatlarına, Türk Dil ve Tarih Kurumlarına pay ayırdı.

Kitap okumayı, müzik dinlemeyi, dans etmeyi, ata binmeyi ve yüzmeyi çok seven Atatürk'ün Zeybek oyunlarına, güreşe, Rumeli türkülerine de aşırı ilgisi vardı. Tavla ve bilardo oynamaktan büyük keyif alırdı. Sakarya adlı atıyla, köpeği Fox'a çok değer verirdi. Akşam yemeklerine devlet ve Bilim insanlarını, sanatçıları davet eder, ülkenin sorunlarını tartışırdı. Temiz ve düzenli giyinmeye özen gösterirdi. Doğayı çok severdi. Sık sık Atatürk Orman Çiftliği'ne gider, çalışmalara bizzat katılırdı. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'e ayrıca çeşitli tarihlerde nişan ve madalyalar verildi. Almanca ve Fransızca bilen Atatürk'ün anıları, konuşmaları, özel mektupları, söylev ve demeçleri çeşitli zamanlarda kitaplaştırıldı.

1937'ye gelindiğinde, inkılâpların oturduğu, Cumhuriyet idaresinin yerleştiği ve ülkenin etrafında dost ülkelerden bir güvenlik çemberi oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde Türkiye, artık dünya devletleri arasında itibarlı saygın bir konuma sahiptir. Ancak aynı yıl Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık problemlerinin ön plana çıktığı bir dönemdir.

Milli çıkarlar ve devlet işlerinde son derece titiz olan, hiçbir mazeret kabul etmeyen Atatürk kendi sağlığına gerektiği kadar özen göstermiyordu. Genellikle sağlık kurallarına uymak alışkanlığı yoktu. Yaşayış tarzının sağlığına verebileceği zararlara karşı kayıtsız kalmaktaydı. Geceleri çok geç yatmakta, bir

mesele üzerinde durulduğunda aralıksız çalışmaktaydı. Ancak 1937'lere gelindiğinde, yorgunluk belirtileri ortaya çıkmıştı. Saçları azalmış, yüz çizgileri derinleşmişti. Burun kanamaları ve kaşıntılardan şikâyetleri vardı.

Aslında daha gerilere gidildiğinde, genç Mustafa Kemal'in Manastır Askerî İdadisinde ciddi bir sıtma hastalığı geçirdiği, Trablusgarp'ta Derne savaşlarında gözünden yaralanmış ve Viyana'da tedavi gördüğü, Büyük Harp sırasında başlayan böbrek rahatsızlığının uzun süreler devam ettiği, Sakarya savaşı öncesinde üç kaburga kemiğinin kırıldığı, Cumhurbaşkanlığı döneminde, 1924 ve 1927'de kalp rahatsızlıkları geçirdiği, 1936'da da soğuk algınlığı sonucu ateşli bir akciğer rahatsızlığı geçirdiği bilinmektedir. Bu gelişmelere rağmen, yakınları onun gayet sıhhatli olduğu kanısındaydılar. 1937 başlarından itibaren Atatürk'ün durumunda yukarıda belirtilen rahatsızlıklardan bazıları kendini göstermeye başladı.. Ancak bu belirtiler gerektiği gibi ciddiye alınmamış ve geçici tedbirlerle geçiştirilmişti.

Atatürk'ün rahatsızlığına ilk teşhisi koyan Yalova Termal Kaplıcaları Müdürü Dr. Nihat Reşat Belger'dir. 22 Ocak 1938'de Dr. Belger kendisini muayene ettiğinde tereddüt etmeden teşhisini koyar. Kaşıntının sebebi karaciğer büyümesi ve sertleşmesidir. Olay yemek ve özellikle içmekle ilgilidir. Kesin tanı için çağrılan özel doktoru Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp'in de teşhisi aynıdır. Hastalık sirozdur. Ciddi bir perhiz ve istirahat gereklidir.

Atatürk birkaç gün dinlenir 1 Şubat'ta Gemlik Suni İpek Fabrikasını, 2 Şubat'ta Merinos Fabrikasını açmak için Bursa'ya gelir ve düzenlenen etkinliklere katılır. Ertesi gün Dolmabahçe sarayına döndüğünde bitkin düşen Atatürk ateşlenmiştir. On günlük bir tedaviden sonra zatürre atlatılmıştır.

Ancak Ankara'da Balkan Antantı toplantısı vardır. 25 Şubat 1938'de Ankara'ya yanında İsmet İnönü olduğu halde döner. Ankara'da Balkan devlet adamları ile uzun görüşmeler yapar, şereflerine ziyafetler verir. Bütün bu çabalar onu yormuştur. Hastalığının artması üzerine, 6 Mart'ta Türk doktorları tarafından bir konsültasyon yapılmıştır. Fransa'dan da tanınmış uzman Prof. Dr. Fiessinger davet edilir. Fransız profesör teşhisi doğrular (28 Mart 1938). Fransız Profesör Atatürk'e "Büyük kumandan büyük harpler yaptınız. Muzaffer oldunuz. Ama bu işin kumandanı da benim. Siz bana tâbi olacaksınız, bana yardım edeceksiniz" der. Bu ifade Atatürk'ün hoşuna gider ve doktorun tavsiyelerine uymaya gayret eder.

Hükümet ilk defa 30 Mart'ta Cumhurbaşkanının hastalığı ile ilgili resmî bir bildiri yayımlar. Bildiride, Fiessinger'in muayenesi sonucunda Atatürk'ün sağlığında endişe edilecek bir durum olmadığı ve kendine bir buçuk ay dinlenmenin yeterli görüldüğü belirtilir. Ancak Atatürk Cumhurbaşkanlığı görevini aksatmadan yürütmek ve bilhassa kişisel bir meselesi gibi algıladığı Hatay sorununu sonuçlandırmak kararındadır. Fransa'nın Hatay işini savsaklamasından rahatsızdır. Türkiye'nin bu konudaki kesin kararlılığını göstermek için 20 Mayıs'ta Mersin'de askerî birliklerin geçit törenini izler ve 24 Mayıs'ta Adana'da askerî birlikleri denetler, Ankara'ya döndüğünde yine bitkindir. Bir gün kaldığı Ankara'dan 26 Mayıs'ta İstanbul'a hareket eder. Bu artık Ankara'ya dönüşü olmayan bir yolculuktur. Deniz havasının kendisine iyi geleceği ümit edilmektedir. Bu iş için güzel bir yat, Savarona alınır. 29 Mayıs'ta yapılan muayenede karnında su toplanmaya başladığı görüldü. 1 Haziran'da "...Bir çocuğun oyuncasını beklemesi gibi beklediği" Savarona yatına girer ve 25 Temmuz'a kadar orada kalır. Artık üzüntülü

günler başlamıştır. 8 Temmuz'da Prof. Fiessinger ikinci defa gelir. Gerekli uyarılarda bulunur. Mutlak istirahat önerisine rağmen, Atatürk, 9 Temmuz'da Savarona'da Bakanlar Kuruluna saatlerce başkanlık eder, yorulur. Fiessinger 16 Temmuz'da üçüncü defa gelir. Durumun nazikleşmesi üzerine Atatürk, 24/25 Temmuz gecesi Dolmabahçe sarayına nakledilir. Artık hastalığın üçüncü evresi başlar. 31 Temmuz-8 Ağustos arasında Viyana ve Berlin'den gelen profesörlerle Türk meslektaşları Atatürk'e konsültasyon yaparlar. Ancak hastalığa bir çare bulamazlar.

Hastalığına rağmen, Saray'da Başbakan, Bakanlar, elçiler, ve komutanları kabul eden Atatürk, ülke meselelerini sürekli takip etmekteydi. 3 Eylül 1938'de Hatay Devletinin kuruluşunu "Cumhuriyet Hükümetinin bir başarısı olarak" coşkuyla kutladı. 5 Eylül'de vasiyetini yazdı. Buna göre: "Sahip olduğu bütün para ve hisse senetleriyle Çankaya'daki taşınır taşınmaz mallarını Cumhuriyet Halk Partisi'ne terk ediyordu. Ancak para ve hisse senetleri İş Bankası tarafından faizlendirilecek, her sene faizden yaşadıkları sürece adını saydıkları yakınlarına, kendi tespit ettiği miktar üzerinden belirli birer aylık verilecek, ayrıca İsmet İnönü'nün çocuklarına öğrenimleri için gerekli yardım yapılacaktı. Her sene faizden arta kalan miktar yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecekti." Bütün taşınmaz mallarını, daha önce, hazineye ve belediyelere bağışlamıştı. Sonraki günlerde rahatsızlığı iyicene artan Atatürk, çok arzu etmesine rağmen 29 Ekim törenleri için Ankara'ya gidemedi. Fakat sivil ve askerî erkânı kabul ederek devlet işleriyle meşgul olmaya devam etti.

1 Kasım 1938'de TBMM toplantısının açış konuşmasını onun yerine Celâl Bayar okur. Yakınları ile son görüşmesi 6 kasımdadır. 8 Kasım'da Atatürk tekrar ağır bir komaya girer. Saat 19 dolaylarında başlayan koma gittikçe

ağırlaşır. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği 9 Kasım 1938’de saat 24’de yayınladığı bildiri “umumî durumunun tehlikeli bir hal aldığı” vurgulanır. Nihayet 10 Kasım Perşembe günü sevgili Atatürk, kendisini tedavi etmeye çabalayan hekimlerinin gözyaşları arasında, saat 9.05’te hayata veda eder.

Hükümet acı haberi millete bir bildiri ile duyurdu. “...Türk Milleti Ulu şefini, insanlık büyük evlâdını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmayan ziyandan dolayı ve derin taziyelerimizi sunarız... Ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiye’sidir... Bugün ayrılığına ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk, her vakit Türk Milletine güvendi... Ebedî Türk Milleti, onun eserlerini ebediyete kadar yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli emaneti olan Türkiye Cumhuriyeti’ni daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk, Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır”.

Haber yurt içinde çok büyük üzüntü yarattı. Dünya da geniş yankılara yol açtı. Türkiye’nin millî kahramanının tabutu, 16 Kasım’da Dolmabahçe Sarayında hazırlanan katafalka konuldu ve halkın ziyaretine açıldı. Sonsuz acılar içinde kıvranan halk, kurtarıcısı olan Atasına saygısını, bir insan seli şeklinde hıçkırıklar ve gözyaşlarıyla dile getirdi.

19 Kasım’da kılınan cenaze namazından sonra Ulu Önderin tabutu 12 general tarafından top arabasına alınarak önce Zafer torpidosuna sonra Yavuz zırhlısına aktarıldı. Büyük Önderin naaşını 101 tane top atışı ile selâmlayan Yavuz, şerefli emaneti İzmit’te özel trene aktardı. Yol boyunca halkın gözyaşlarıyla uğurladığı tren, 20 Kasım günü Ankara garında yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve hükümet erkânı tarafından törenle karşılandı. Ankara, kaderini değiştiren ebedî şefini, 101 tane top atışıyla selâmladı. Atatürk’ün tabutu Türkiye Büyük Millet Meclisinde hazırlanan katafalka konuldu.

Silâh arkadaşları, general, subay ve askerlerin tazim nöbeti tuttıkları katafalkın önünden başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, Ankaralılar saygıyla geçtiler. Atatürk’ün naaşı 21 Kasım’da görkemli bir törenle, Etnograya Müzesinde hazırlanan, geçici kabire yerleştirildi. Törende görülen manzara çarpıcıydı. Atatürk yedi düvele karşı milli bağımsızlık bayrağını dalgalandırmış, sömürgecilere karşı savaşmış, esir milletlerin ümidi haline gelmişti. Şimdi ise, millî bağımsızlık ve çağdaşlaşma önderinin tabutunun arkasında, dünyanın dört bir tarafından gelen temsilciler yer almışlardı. Bunlar arasında faşistler, demokratlar, Naziler ve komünistler yan yana saygı yürüyüşüne katılmışlardı. Sonu gelmez acılar içinde kıvranan Türk halkı ise, her kesimi ile kahramanının tabutunu, hıçkırık ve gözyaşlarıyla istirahatgâhı uğurlamaktaydı.

Türk halkının bu derin acısını ve ebedi Şefine olan minnet ve bağlılığını, (11 Kasım’da oy birliği ile Cumhurbaşkanı seçilen) İsmet İnönü, 21 Kasım 1938 tarihli bir bildiri ile dile getirdi: “...Devletimizin bânisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi (hizmet edeni); İnsanlık idealinin mümtaz siması; Eşsiz kahraman Atatürk; Vatan sana minnettardır. Bütün ömrünü hizmetine verdiğim Türk milleti ile beraber senin huzurunda tâzim ile eğiliyoruz.”

Ulu önderin naaşı, daha sonra, 10 Kasım 1953’te Etnografya müzesinden alınarak ebedî istirahatgâhı olan Anıtkabire, yine görkemli bir törenle nakledildi.

ATATÜRK’ÜN FİKİR VE DÜŞÜNCE KAYNAKLARI

Atatürk’ü daha iyi anlayabilmek için onun fikir ve düşünce yapısının oluşmasındaki etkenleri kısaca gözden geçirmek gerek.

Bu etkenler içinde akla gelen ilk husus aile ortamıdır. Mustafa Kemal mütevazı bir ailede dünyaya gözlerini açmıştı. Daha çok

küçük yaşlarda babasını kaybetmişti. Ailenin gelir düzeyi sınırlıydı. Dolayısıyla Mustafa küçük yaşlarda inisiyatif alma ve başının çaresine bakma alışkanlığını kazanmıştır. Nitekim askerî rüştiyeye annesine haber vermeden girmesi, bunun bir göstergesidir. Diğer taraftan böyle bir aile ortamından gelmesi, onun halkın nabzını tutmasında ve halkın eğilimlerini sezmesinde yararlı oldu.

Diğer bir etken, Selânik ortamıdır. Osmanlı Devleti'nin en işlek limanlarından birine sahip olan Şehir, çeşitli din ve ırk mensuplarının bir arada yaşadığı bir ticaret merkezidir. Bu renkli etnik yapı ve coğrafi konumu, Batı tesirine açık bir ortam meydana getirmiştir. Mustafa Kemal'in yeni fikirlere ve değişik yaşayış tarzına açık olmasında, bu ortamın etkileri hesaba katılmalıdır.

Herkes de olduğu gibi okul ve öğretmenlerinin de M. Kemal'in fikri yapılanmasında önemli etkileri vardır. Mahalle mektebini saymazsak, onun devam ettiği Şemsi Efendi Okulu zamanının en iyi ve en yeni ilkokuluydu. Daha sonra devam ettiği ve kesintisiz eğitim aldığı, Askerî Rüştiye ve İdadi ile Harp Okulu ve Harp Akademisi, o dönemin en iyi okullarıydı. Dersler alanlarında iyi yetişmiş öğretmenler tarafından verilmekte, pozitif düşünceli yurtsever öğrenciler yetiştirilmekteydi. (Bu okullar süreci içinde, Fransızca öğretmeni Yzb. Nakiyüddin, Matematik hocası Mustafa Sabri, Kitabet hocası Mehmet Asım, Tarih hocası Mehmet Tevfik, Tabiye hocası Kurmay Yarbey Nuri Bey, Mustafa Kemal'in üzerinde iz bırakan öğretmenlerdendir). Asker ocağı, mensuplarına "kahramanlığı, vatanseverliği, arkadaş bağlılığını, disiplini, fedakârlığı, özveriyi, tehlikelerden yılmamayı âmirlerin emirlerine kesin itaat etmeyi" öğreten bir yuvadır. Bu yuvada yetişen Mustafa Kemal'de sayılan meziyetleri yaşamı boyunca sergilemiştir.

Mustafa Kemal'in fikrî formasyonunda okuduğu kitapların da yeri vardır. Onun öğrencilik yıllarından beri okumayı, öğrenmeyi sevdiği cephede bile ciddi eserler okuduğu bilinmektedir. Onun fikir ve düşünce yapısının oluşmasında 1905-1918 yılları arasında görev aldığı kamu hizmetleri sonucunda yaptığı gözlemlerin, yaşadığı deneyimlerin önemli ölçüde yeri vardır. Hatırlanacağı gibi, bu zaman süreci içinde, Bulgaristan Prenslığı bağımsızlığını ilân etmiş, Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, Yemen'de ayaklanmalar almış yürümüş, İtalya Trablusgarp'a saldırmış, Balkan ülkeleri Rumeli'yi paylaşmış ve nihayet Osmanlı Devleti basiretsizce girdiği Birinci Dünya Harbinden yenik çıkmış, ülkenin dört bir yanı işgal altına alınmıştı. Devlet tarih sahnesinden silinmenin eşiğine gelmiştir. Atatürk yaşadığı bu acı deneyimler sonucunda, tek çarenin millî hudutlar içinde, yeni bir devlet oluşturmak olduğu sonucuna varmıştır. Yeni devletin aynı duruma düşmemesi için, geleneksel Osmanlı yapı ve düşünce sisteminden ayrılması gerektiğini görmüştür.

Bütün bu etkenlerin yanı sıra onun dünyadaki ve ülkedeki fikir akımlarından da etkilendiğini kabul etmek gerekir. Büyük Fransız İhtilâlinin getirdiği milliyetçilik ve millî egemenlik ilkeleri haliyle onun için de birer ilham kaynağı olmuşlardır. Avrupa'daki fikir akımlarından özellikle Auguste Comte'un oluşturduğu pozitivizm akımının etkili olduğu görülmektedir. Bu akımın en belirgin özelliği olan bilimin egemenliği ve onun dayandığı laik dünya görüşü, Atatürk'ün fikir yapısı ve icraatında temel dayanak noktalarını oluşturmuştur. Yurt içinde ise Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celâl Nuri, Kılıçzade Hakkı, Şehbenderzade Hilmi gibi bazı fikir ve sanat adamlarının eserlerine ilgi gösterdiği bilinmektedir. Döneminde mevcut olan fikir akımlarından

özellikle Batıcıların medeniyetçi ve Türkçülerin milliyetçi görüşlerini belirli nüanslar içinde benimsediği söylenebilir.

Atatürk bütün bu sayılan faktörlerden az çok etkilenmekle beraber, bağımsız yaradılışının da bir gereği olarak, hiç bir zaman peşin yargılara, kapılmamış model ve teorilere iltifat etmemiştir. O her türlü düşünceyi kendi akıl ve mantık süzgecinden geçirdikten sonra, ülkenin gerçeklerini, ihtiyaçlarını her zaman dikkate alan pragmatik bir yol izlemiştir. Bunu yaparken de ülkenin geçirdiği tarihi süreç ve jeopolitik konumunu dikkate almış, aklın ve bilimin işaret ettiği yolu takip etmiştir.

ATATÜRK'ÜN TÜRK TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Tarihinde çığır açıcı bir yeri vardır. Bunları özet olarak gözden geçirmek, onun eserini ve Türk Tarihindeki unutulmaz yerinin anlaşılmasına kolaylaştıracaktır.

Ulu Öndere Türk Tarihi içinden son derecede seçkin bir yer sağlayan hizmetlerinden en başta geleni hiç şüphesiz vatan kurtaran, millî bir kahraman olmasıdır. Yurdun dört bir yandan ve hatta içinden amansız saldırılara uğradığı her şeyin düşmanların insaf ve merhametinden beklendiği, milletin artık yaşama gücünü tükettiği zannedilen bir dönemde, O korkusuzca ortaya atılmıştır. O Türk milletinin hür yaşama arzusuna ve vatan toprağı sevgisine güvenerek, boynunda İstanbul Hükümeti'nin idam fermanı olduğu halde, Millî Mücadele'yi hiçbir şeyden yılmayan iradesiyle organize etmiştir. O bitip tükenmeyen enerjisi, ileriye görme ve sezme kabiliyeti, pratik ve berrak zekâsı, hiçbir şeyi tesadüfe bırakmayan kararlı hareketi, üstün komutanlık ve teşkilatçılık özellikleri, hayallere yer vermeyen gerçekçi tutumu, zaman mekân ve

imkân faktörlerini en iyi birleştirme yeteneği ile Birinci Dünya Harbi'nin galipleri olan süper devletlerin yürüttüğü istilâcı güçleri, kutsal Anadolu topraklarında boğarak son bağımsız Türk Devletini yok olmaktan kurtarmış milli bir kahramandır. Sadece bu muazzam hizmet Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Tarihinde emsalsiz bir yer işgal etmesi için yeterlidir.

Vatan kurtarıcısı Gazi M. Kemal Atatürk'ün eserine devamlılık ve sağlamlık sağlayan özelliklerden biri de onun "mümkün olan ile mümkün olmayanın sınırlarını" isabetle kestirmesidir. Nitekim zafer kazanan ordular Boğazlara akarken zafer sarhoşluğuna kapılmamış, durulacak yeri ve zamanı isabetle tayin etmiş, siyasî kariyerinin devamını Türklerle bir çatışmaya bağlayan Birinci Cihan Harbi'nin galibi Lloyd George'nin tahriklerine kapılmamış, ölçülü hesaplı tutumu ile onun devrilmesine ve iktidarı ebediyen kaybetmesine yol açmıştır.

Atatürk barış masasında da gerçekçi ve ılımlı davranmış, toprak isteklerinde ölçülü bir yol tutmuş, buna karşılık "tam bağımsızlığına sahip bir devlet ve homojen bir vatan yaratma" konusunda titizlikle durmuştur. Yeni devletin tam bağımsızlığına sahip olması için, bağımsız bir devlet anlayışı ile bağdaşması mümkün olmayan kapitülasyonların kaldırılması gerekiyordu. Lozan'da çetin tartışmalardan sonra, barışın tehlikeye girmesi pahasına kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Keza yüzyıllar boyu devletin iç işlerine yabancıların karışmalarına yol açan "Müslüman olmayan azınlıklar meselesi" sert bir nüfus mübadelesi ile çözüme bağlanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin içini yüzyıllardır kemiren Anadolu'nun bütünlüğüne gölge düşüren dış müdahalelere kılıf hazırlayan azınlıklar meselesi tarihe mal edilmiştir. Atatürk bu başarısıyla Anadolu vatani etrafında birleşmiş, tam bağımsızlığına sahip, yeni ve gelişmeye elverişli

bir devlet yaratmıştır. Onun zafer sonrası gerçekçi davranışı uzun ömürlü, güvene dayalı bir barış döneminin açılmasını sağlamıştır. Paha biçilmeyen bu uzun barış dönemi, yüzyıllardan beri bütün imkân ve enerjisini savaş meydanlarında tüketmeye mecbur olan Türkiye'ye kalkınmak, gayretini halkının refah ve mutluluğuna yöneltmek, siyasi ve sosyal yapısını çağın gereklerine göre yeniden düzenlemek imkânını vermiştir. Günümüzde Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarda etkin güç olmaya aday olan Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün sağladığı üç çeyrek asırlık barış döneminin eseridir.

Onun eserini ve şahsiyetini yücelten sadece vatan kurtarıcılığı ve tam bağımsızlığına sahip istikrarlı bir devlet kuruculuğu da değildir. O emperyalist devletlerin pençesinden kurtardığı vatanın ve yeniden kurduğu devletin sonsuza dek yaşayabilmesi için gerekli önlemleri de almıştır. "Atatürk ilkeleri veya Türk İnkılâbı" diye isimlendirilen bu tedbirlerin amacı, Türk toplumunu bir an önce, mümkün olan hızla, çağın medeniyetinin bir ortağı haline getirmektir. Bilindiği gibi, Osmanlı devlet adamları 1718'den beri devleti çöküntüden kurtarmak için Batı'dan öncelikle askerî alanda, daha sonraları da kaçınılmaz olarak diğer alanlarda bazı şeyler almak zorunluluğunu duymuşlardı. Her devlet adamı kendi idrak çerçevesi içinde, "sınırlı alanlarda kalmak üzere" bazı yenilikler getirmişti. Ne var ki "alınanlar daimi yetersiz kalmış", "Neyin alınıp neyin bırakılacağı", tartışması ise Atatürk'e kadar sürüp gitmiştir. Üstelik yapılan yeniliklerle toplum içinde zamanla bir kültür ve müessesese ikileşmesi, hatta rekabeti oluşmuştur. Atatürk bu kördüğümü vatan kurtarıcı milli kahraman olmanın ve tam bağımsız devlet kurmanın kendisine sağladığı "emsalsiz itibar" ile kökünde çözümlenmiştir. O'na göre çağdaşlaşmanın bir tek yolu vardır. O da çağa hakim damgasını vuran çağdaş medeniyeti bilimi, kültürü, teknolojisi ile

başka bir ifade ile "hayata ve dünyaya bakış" şekliyle top yekûn almaktır. Bunun yolu bilim ve fenni rehber edinmekten geçmektedir. Bütün işlerinde olduğu gibi, Atatürk kararını verdikten sonra, bunu büyük bir enerji ve kararlılıkla uygulamış, kısa sayılabilecek bir süre içinde (on beş yıl) yaptığı köklü değişikliklerle yurttaşlarını çağdaşlaşma yolunda kanalize etmiş ve onların, "yeni ve geniş ufuklara" yönelmelerini sağlayarak "Türk Rönesans'ınım kapılarını ardına kadar açmıştır. Geleceğin bölgesel gücü Türkiye bu oluşumun bir eseridir.

Atatürk yaptığı yeniliklerle yeni ufuklara yönelttiği Türkiye'nin kendi öz değerlerinden kopmaması ve Batı'nın ruhsuz bir kopyası haline gelmemesi, çağdaşlaşmanın millî değerlerle bezenmiş orijinal bir sentez haline gelmesi için de ciddi önlemler almıştır. Böylece çağdaşlaşma ile millî kimliğin daha bir belirginleşmesi, Türk kültürünün halk kaynağından beslenerek "kendi öz değer ve özellikleri" ile çağdaş medeniyet içinde lââyık olduğu yeri alması amaçlanmıştır. Bunu hayata geçirmek için Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesini kurmuş, Halkevlerini harekete geçirmiştir. Atatürk'ün tarih araştırmalarına verdiği önemin bir sonucu olarak "vatan ile üzerinde yaşayan millet arasında bağlantı fikri", Türk halkı arasında yerleşmiş ve bir "Anadolu vatani" mefhumu Cumhuriyet kuşaklarını aynı yörüngede birleştiren bağlayıcı temel unsurlardan biri haline gelmiştir.

Ulu Önder yarattığı eser ile, iki yüz yılı aşkın bir süredir devam eden ve bir türlü başarıya ulaşamayan çağdaşlaşma çabalarının yarattığı eziklik, çaresizlik, güçsüzlük ve duyguları içinde bunalan halkı kendine olan güvensizlikten kurtarmış, başarılarıyla zengin tarihi ile iyi bir geleceğe yöneldiğine inandırmıştır. Onun Birinci Dünya Savaşı galibi olan süper devletlerle, onların uydularını "Mehmetçiğin süngüsü ile" dize getirmesi,

yıllardan beri devam eden “Türkün makûs talihini” yenerek, dünün “hasta adamından”, zinde, gelecek vadeden, yeni ve dinamik bir devlet yaratması, Türk halkında kendine ve geleceğe güven duyguları yaratmıştır.

Büyük Önder, kalın çizgiler halinde belirtilen bu hizmetleri ile Türk tarihinde unutulmaz seçkin bir yere sahiptir. Onun fikir ve düşünceleri yaşadığı sürece, ülkeyi yönetenler için birer esin kaynağı olmuşlardır. Bundan sonra da, aynı şekilde, ışıklı birer yol olacağına şüphe yoktur.

ATATÜRK'ÜN DÜNYA TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

Atatürk'ün millî bağımsızlık ve çağdaşlaşma önderi olarak, süper devletlere ve onların destekledikleri uydularına karşı elde ettiği inanılmaz başarılar Latin Amerika'dan Uzakdoğu'ya kadar uzanan bir alanda heyecanlı tutkuyla izlenmişti. Onun parlak başarıları sadece Türkiye için paha biçilmez bir değer olmakla kalmamış, özellikle bağımsızlık özlemi içinde bulunan veya gelişmekte olan ülkeler için bir ümit ışığı, değerli bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Emperyalist güçlere karşı, çok zor şartlar altında yürütülen Millî Mücadele “Felâketin bir nehir gibi aktığı” “bütün milletin ateşten bir çember içine alındığı” bir ortamda “bağımsızlığı için ölmeyi göze alan bir milletin başarısızlığının asla bahis konusu olamayacağı” inancıyla yürütülmüştü. Elde edilen âdeta inanılmaz başarı, haliyle Atlantik'ten Çin Denizine kadar uzanan bir coğrafyada yaşayan esaret altında inleyen, horlanan toplulukları ayağa kaldırmış, millî bağımsızlık hareketlerine hız vermiştir.

Atatürk daha Temmuz 1922'de Millî Mücadele'nin mazlum milletler için ifade ettiği anlamı şöyle dile getirir: “Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi namı ve hesabına

olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır...”

O sömürge durumunda olan doğu toplumlarının yakın bir gelecekte özgürlüğe kavuşacaklarını daha 1930'lu yıllarda, âdeta kehanet sayılacak şu sözlerle öngörür: “Şark'tan doğacak olan güneşe bakınız. Bugün, günün nasıl ağardığını görüyorsam, uzaktan bütün şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu şüphesiz ki terakkiye ve refaha yönelik olacaktır. Bu milletler bütün güçlülere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbâle ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır”

Nitekim Millî Mücadele, Afrika ve Asya'da, Doğu'nun Batı'ya karşı ayaklanması, Asya'nın Avrupa'ya kafa tutması, baskı ve egemenlik altında tutulan halkların emperyalizme başkaldırışı olarak yorumlanmıştır. Bu etki, İslam dünyasında ortak tarih, kültür ve coğrafyanın yarattığı bağlarla daha güçlü olarak hissedildi. Türk zaferi Tunus'ta, Cezayir'de genellikle Kuzey Afrika'da coşku ile karşılandı. Suriye ve Filistin'in bazı şehirleri Türk bayrakları ile donandı ve camilerde dualar birbirini kovaladı. Mustafa Kemal'in ismi dillerde dolaşıyor, resimleri evlerin şeref köşelerinde yer alıyordu. Zaferi için şiirler kaleme alınıyordu. Türkiye olayları, kalabalıkları sokağa dökabiliyordu. İngiliz ve Fransız egemenliğinde bulunan yerlerde,

“Yaşasın Türkiye” “Yaşasın Mustafa Kemal” haykırışları bağımsızlık özleminin bir ifadesi halini alıyordu. O artık yalnız Türkiye’nin değil İslâm âleminin, hatta İslâm olmayan esaret altındaki halkların bir kahramanıydı. O, Faslı Abdülkerim’in, Tunuslu Habib Burgiba’nın, Mısırlı Enver Sedat’ın, Endonezyalı Ahmet Sukarno’nun, Pakistan’ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın olduğu kadar, Hintli Pandit Nehru’nun da derinden etkilendiği, hayranlık duyduğu bir millî bağımsızlık timsaliydi. Atatürk’ün İslâm dünyasındaki imajı, Medeni Kanun’un kabulü, Lâtin alfabesine geçiş, halifeliğin kaldırılması, devlet ve toplum hayatının laikleştirilmesi gibi, radikal İslâmcılara ters düşen uygulamalara ve sömürgecilerin bütün olumsuz propagandalarına rağmen, devam etmiştir. Nitekim 1927’de bir Mısır dergisinin, dünyada yaşayan en büyük yurtseverin kim olduğunu belirlemek için açtığı ankette, Mustafa Kemal, Mısır milliyetçilerinin önüne geçerek ilk sırayı almıştır.

Türk çağdaşlaşması, sadece millî bağımsızlık açısından değil, fakat skolastik düşünce tarzına karşı akılcılığın, medeniyetçiliğin hümanizmin İslâm alemindeki öncülüğünü yapması bakımından da etkili olmuştur. Bu özelliği ile Atatürk ilke ve inkılâpları, İran’da Rıza Şah Pehlevi, Afganistan’da Amanullah Han, Endonezya’da

Ahmet Sukarno, Mısırdaki Abdünnasır, Tunus’da Habib Burgiba vs. için farklı nüanslar içinde ilham kaynağı olmuştur.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta, Türk çağdaşlaşmasının değişik ve farklı kültür çevrelerinin çağa uyumları bakımından yol gösterici olmasıdır. Atatürk’ün eseri, “Tarihi boyunca Batı kültürüne yabancı kalmış ve Hıristiyan olmayan” toplumlara çağdaş medeniyete ulaşmanın modelini oluşturmuştur. Bu özelliği ile onların gelişmelerinde evrensel bir yer tutmuştur. Batılı Bilim insanlarına göre, Türk çağdaşlaşması, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, Türk Tarihinin bir safhası olmaktan çıkmış, bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler için politik sistem olarak Doğu ve Batı rejimleri arasında, bir alternatif değer oluşturmuştur. Bu özelliği ile Atatürk yolu, Türkiye sınırlarını aşmış, kıtalara mal olan evrensel bir nitelik kazanmıştır.

Atatürk’ün vefatı dünyada ve özellikle Asya ve Afrika’da yarattığı derin yankılar, onun evrensel etkisinin en güçlü göstergesidir.

Özetle Türk çağdaşlaşması, sadece Türkiye için değil, fakat bağımsız olmak, çağdaş olmak ve bağımsız kalmak isteyen, çağdaş medeniyeti benimsemenin bir ölüm kalım meselesi olduğu bilincine varmış bütün milletler için, her bakımdan paha biçilmez bir ışıklı yol, evrensel bir değer niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- 1- Abdurrahman ÇAYCI; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk - Millî Bağımsızlık Ve Çağdaşlaşma Önderi - (Hayatı Ve Eseri)**, Yay. Haz. Berna Türkoğan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Ankara-2002
- 2- Azmi SÜSLÜ – Mustafa BALCIOğLU; **Atatürk'ün Silah Arkadaşları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.1-11.
- 3- Cemil SÖNMEZ; **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım**, Ankara 1998, s.26-27.
- 4- Eren AKÇİÇEK; **Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve ölümü**, İzmir 2005,s.11-15.
- 5- Hamza EROğLU; **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul 1982
- 6- Hüseyin TOSUN (Haz.); **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı**, Ankara 2003
- 7- Necati ÇAYIRLI; https://atailkuyg.ege.edu.tr/tr-5109/ataurk_hakkinda.html
- 8- Suat İLHAN; **Atatürk ve Askerlik**, Ankara 1990, s. 22-25.
- 9- Turhan FEYZİOğLU; 'Ana Çizgileriyle Atatürk'ün Hayatı ve Eseri (Kronoloji)', **Atatürk Yolu**, Ankara 1995, s.303-359.
- 10- Oktay ÇANAKLI; Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Ders Sunumları (Ege üniversitesi)
- 11- Necati ÇAYIRLI; Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Ders Sunumları (Ege üniversitesi)

Millî Mücadele’de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal

A. Vedat Oygür*

MİLLÎ MÜCADELE BAŞLIYOR

Öncesinde Durum

Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu’nun 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı koşulsuz teslim olmayı getiren Mondros Antlaşması’nın peşinden 13 Kasım 1918’de İstanbul işgal edilir. Bunun ardından, tarihimizde pek konuşulmayan bir olay olarak Aralık 1918’de Ankara önce İngiliz, hemen ardından Fransız askerleri tarafından işgal edilir. Belki de dünya tekstil ticaretini elinde tutan İngiltere’nin, tiftik keçisi yününden üretilen sof (moher) ile ünlenen Ankara’nın bu yanına yabancı olmadığından işgal gerçekleşmişti. Eğer İngilizler, Roma İmparatorluğu’ndan bu yana gelen Ankara’nın Anadolu’nun merkezi ve her yere ulaşan yolların kavşağında olmasından kaynaklanan stratejik önemini dikkate almış olsalardı Mayıs 1919’da askerlerini kolayca oradan çekmezlerdi.

O sırada, Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa da Filistin Cephesi’ndeki Yıldırım Orduları Grup komutanıdır. Hemen o gün, kendisine bağlı birliklere gönderdiği düşmanın vatanı işgali durumunda karşı konulması talimatı (Coşkun, 2013, sf. 31) daha baştan kararlı olduğunu göstermektedir. İngilizlerin talimatıyla Sadrazam’ın 6 Kasım tarihli orduların dağıtılması emrine karşı çıkması sonucunda 10 Kasım günü Yıldırım Orduları dağıtılınca 13 Kasım 1918’de tam da işgal edildiği gün İstanbul’a dönmüştür. Kendisini iskeleye götüren botta yaverine söylediği “Geldikleri gibi giderler” sözü ünlüdür.

21 Aralık 1918’de Mebusan (Mebuslar) Meclisi’nin kapatılması ve 13 Ocak 1919’da hükümetin istifa ederek içindeki vatanseverlerin ayıklanarak yeniden kurulması sonucunda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Padişah Vahdettin’den umutlarını tamamen kesmişlerdir (Coşkun, 2013, sf. 179). İstanbul’da

* Dr. Jeoloji Y. Müh.

tutuklamalar başlamıştır ve kendisinin de bir gece ansızın tutuklanabileceğini düşünür. Zaten Şişli'deki eve taşınmadan önce bir gün, annesinin oturduğu Akaretler'deki ev işgal kuvvetlerince basılmış ve aranmak istenmiştir. 1922'de gazeteci Ahmet Emin Yalman'a şöyle anlatır (Coşkun, 2013, sf. 180): “Durumun ağırlık ve kötülüğünden ulusun haberi yoktu. Dolayısıyla yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp ulusun içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim”.

Şişli'de Halâskârgazi Caddesi'ndeki evinde 20 Aralık 1918 günü Harbiye'den sınıf arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile yaptığı görüşmede durumun giderek daha kötüleştiğine, Anadolu'da bir silahlı direniş örgütlenmesine karar verirler (Cebesoy, 1953, sf. 37). Ocak 1919'un ikinci yarısında, Harbiye (Savaş) Bakanlığı müsteşarı olan Albay İsmet (İnönü) Bey'e durumu anlatır. Bu görüşmeden sonra kesin kararını verir, yaveri Cevat Abbas (Gürer) Bey'e Kocaeli bölgesinde bir geçiş yolu planlaması ve orada bir silahlı birlik oluşturması talimatını bildirir (Gürer, 2018, sf. 93). Şubat 1919 sonlarındaki¹ ikinci görüşmede, Ali Fuat Paşa'nın komutanı olduğu Konya Ereğli'de bulunan 20. Kolordu'nun Ankara'ya kaydırılmasını ve Ankara'yı direniş merkezi yapmayı kararlaştırırlar (Cebesoy, 1953, sf. 40). Erzurum Kongresi sırasında, 4 Ağustos 1919'da Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta da “Batı Anadolu için en büyük merkez ve makamın Ankara olması uygundur” demiştir (Aytepe, 2012, sf. 114). Hem Mustafa Kemal'in hem de Ali Fuat Paşa'nın, 1835-39 yıllarında Osmanlı ordusunda askeri eğitimci ve tahkimat uzmanı danışman olarak görev yapan ve 1857'den 1888'e dek Prusya ordusu Genel Kurmay Başkanı olan Helmuth von Moltke'nin “stratejik nedenlerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinin Ankara olması” görüşünden (Sakallı, 1988, sf. 75) bilgi sahibi oldukları da düşünülmelidir.

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile yaptığı görüşmelerden ve Samsun'dan itibaren hareket tarzından Mustafa Kemal'in çok önceden, belki de Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'nın dağıtılması nedeniyle İstanbul'a geldiği zaman Ankara hakkındaki kararını vermiş olduğu düşünülebilir. Yunan işgali üzerine protesto mitingi, Ankara Valisi'ni tutuklayarak Sivas'a gönderme, İstanbul hükümetini tanımadığını duyurma, Ankara'ya yeni atanan vali ve kolordu kumandanını Eskişehir'den ileri geçirmeme gibi Ankara'nın Millî Mücadele'ye (Ulusal Savaşım) gönülden bağlılığını gösteren çeşitli eylemlerini dikkate alan Mustafa Kemal Paşa bu kararında ne kadar haklı çıktığını da Nutuk'da (C. I, sf. 259) şu sözlerle belirtir: “... ilk hassasiyet ve inisiyatif gösteren Ankara oldu.” Mustafa Kemal Paşa'nın özel kalem müdürü Mazhar Müfit (Kansu) de anılarında, “Ankara'lının tamamen Kuvayı Milliye (Ulusal Güç) taraftarı olduklarını biliyorduk” (Kansu, 1988, C. II, sf. 489) ve “biz çok önce, yani Sivas'ta Ankara'ya gitmeği ve Ankara'nın daimî merkez olmasını kararlaştırmıştık” (Kansu, 1988, C. II, sf. 500) diye yazar. Bu kararın verilmesinde “Ankara, Sivas Kongresi öncesinde büyük önem kazanmış, Batıda vatanseverler için en güvenli bir sığınak olmuş, ulusal direnişin hareket üssü haline gelmiş” (Cebesoy, 1953, sf. 142) olması esas alınmıştır.

İzmir'in işgali öncesindeki günlerde Ankara'da Azm-i Millî (Ulusal Kararlılık) adı verilen bir dernek kurulur (İz, 2016, sf. 85). Kolordu'nun kurmay heyeti subayları ile Ankara Sultanisi ve Muallim Mektebi (Öğretmen Okulu) öğretmenlerinden oluşan bu dernek Ankara halkını uyandırmak, düşmana karşı direniş hazırlamak ve gerekli önlemleri almak amacını, yani Ankara'yı bir ulusal savaşın merkezi olmaya hazırlama amacını gütmektedir.

Ankara'ya, bu onurun verilmesinin iki önemli nedeni vardır: Birincisi, Ankara'nın

bütün Anadolu'ya yayılan yolların kavşağında ve hemen her yere aynı uzaklıkta müstahkem bir mevki ve o zamanın iletişim aracı olan telgraf ağında bir ara merkez olmasından kaynaklanır. Diğeri, daha da önemlisi ve dikkat çeken, Ankara halkının tarih boyunca sergilemiş olduğu Ahilik geleneğinden kazanılmış tutumuna dayanır. Anadolu'nun yine başsız kaldığı, Yunan askerinin İzmir'e çıktığı 15 Mayıs 1919 gününden Meclis Hükümeti'nin kurulduğu 3 Mayıs 1920'ye kadar yaklaşık 12 aylık bir süre için Ankara Ahileri öne çıkararak Selçuklu ve Osmanlı'daki fetret dönemlerinde olduğu gibi kentin yönetimini bir kez daha ele almıştır. Hatta, İngilizlerin verdiği altınlarla çevreden toplayacağı kuvvetler sayesinde Ankara'yı kurtarmaya çalışan Vali Ali Muhiddin Paşa'nın Ankara Kuvayı Milliye'si tutuklanmasından sonra ilk kez Türkiye'de Ankara halkının oyuyla Yahya Galip (Kargı) bey vali seçilir.

Atatürk'ün cumhuriyet idaresi fikrine, tarih kitaplarından okuduğu "Ankara Ahi Kent Yönetimi" ile kavuştuğu düşüncesi çok açıktır. Gazi, gazeteci Yunus Nadi'ye 7 Mayıs 1924'te Yeni Gün gazetesinde verdiği demeçte² "Ben Ankara'yı coğrafya kitabından çok tarihten cumhuriyet merkezi olarak öğrendim" dedikten sonra ekler, "Ankara'ya ilk defa geldiğim o gün de gördüm ki orada geçen yüzyıllara rağmen hâlâ o cumhuriyet yeteneği sürüyor".

Samsun ve Kongreler

Anadolu'yu işgal ederek bir sömürge durumuna getirmek isteyen Emperyalist devletleri kovabilmenin yolunun bir ulusal bağımsızlık savaşından geçtiğini bilen Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçmek üzere planlar yapmaktayken bu fırsat doğar. İngiliz Yüksek Komiseri, Nisan 1919'da hükümetten Karadeniz bölgesinde İngilizlerin korumasında Rum Pontus Devleti kurma çalışmalarını yürüten Rum çetelerin terörüne baş kaldıran Türklerin silahsızlandırılmasını ister (Coşkun, 2013, sf.

336). Bu durum, Anadolu'ya geçmek isteyen Mustafa Kemal için büyük bir fırsattır.

Mustafa Kemal'i karalamak amacıyla, ordu müfettişi olarak görevlendirilmesini İngilizlerin padişahıdan talep ettikleri hâlâ söylenmektedir. İngilizler bir isim belirtmeden sadece "yetenekli bir generalin görevlendirilmesini" istemişlerdir (Coşkun, 2013, sf. 339). Bu yaşamsal görevi alabilmek için Mustafa Kemal çeşitli diplomatik girişimlerde bulunur. Bahriye Bakanı ve Harbiye Bakanı Şakir Paşa'nın damadı olan Ahmet Avni Paşa'yı ziyaret eder (Coşkun, 2013, sf. 343). Şam'da 7. Ordu Komutanı olduğunda, Albay Ahmet Avni de Yıldırım Orduları Grubu menzil komutanıdır. Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas da Şakir Paşa'nın hem bacanağı hem de doktoru olan akrabası Ahmet Raşit beyi (Gürer, 2018, sf. 94) ve Mustafa Kemal Yıldırım Orduları komutanıyken yaveri olan Muzaffer Kılıç'ın ağabeyi ve Vahdettin'in ikinci elbiseçisi Münir Kılıç'ı (Gürer, 2018, sf. 95) ziyaret eder. Bu ziyaretlerde yapılan aşılama ile Mustafa Kemal Paşa Karadeniz bölgesindeki 9. Ordu müfettişi olarak görevlendirilir.

19 Mayıs 1919 günü gelinen Samsun'a İngilizler birliklerini yığmaya başlayınca işkillenen Mustafa Kemal Paşa 24 Mayıs'ta karargâhını Havza'ya taşır. İngilizler de onun hakkında gelen raporlardan kuşku duyarlar ve Yüksek Komiser geri çağırılmasını ister. Yakındaki Merzifon'a da İngilizler gelince 13 Haziran günü Amasya'ya taşınırlar. Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Kâzım Dirik, Refik Saydam, Hüsrev Gerede ile birlikte 21/22 Haziran gecesi Amasya Bildirgesi'ni kaleme alırlar. 'İstanbul'daki hükümet görevini yapmadığından vatanın bütünlüğünü ve bağımsızlığını yine milletin kendisi koruyacaktır'.

Mustafa Kemal Paşa oradan Sivas'a gidip bir ulusal kongre toplamak isterse de Kâzım

Karabekir Paşa daha önce Erzurum’da bir kongre toplanmasını bildirdiğinden kabul etmek zorunda kalır. Kâzım Karabekir egosu çok yüksek, kendisinden başka kimsenin liderlik yapamayacağına inanan, vatanın kurtuluşunun da Erzurum başkent olmak üzere Doğu Anadolu’dan başlamasına gerek duyan bir kişiliktir. 23 Temmuz 1919’da başlayan, sadece Doğu Anadolu illerinden delegelerin katıldığı Erzurum Kongresi bir liderlik mücadelesi biçiminde geçer. Kongreden bir iki gece önce, Erzurum Kalesi Komutanlığı binasında yakın arkadaşlarının katılımıyla yapılan toplantıda Mustafa Kemal Paşa geleceğe dönük düşüncesini açıklar (Kansu, 1988, C. I, sf. 30): “Milletin egemenliğine dayanan kayıtsız koşulsuz bağımsız bir Türk devleti kurmak ve her ne olursa olsun bu hedefe ulaşmak”. Daha 1919’da, Millî Mücadele’ye giriştikleri ilk günlerde yakınındakilere ileride milletin egemenliğine dayalı bir devlet yani cumhuriyet devleti kuracaklarını bildirmiştir. İlk gün Saray’ın Mustafa Kemal Paşa’yı görevden alacağı yazısı gelince o önce davranıp askerlik görevinden istifa ettiğini bildirir, artık “Paşa” değildir. On dört gün süren çekişme sonunda, Kâzım Karabekir’in delegelerini de yanına çekmeyi başaran Mustafa Kemal kongreyi temsil edecek olan Heyeti Temsiliye (Temsil Kurulu) başkanı seçilir ve Sivas’ta daha kapsamlı bir kongre yapılmasına karar verilir. Kâzım Karabekir ise Sivas’ta toplanarak direnişin varlığının tehlikeye atıldığı, Erzurum Kongresi kararları ile yetinilmesi gerektiğini ve barış esasları anlaşılincaya kadar hiç kımıldamadan beklenmesini, padişahı ve İngilizleri huylandırmamak gerektiğini düşünüyordu (Kansu, 1988, C. II, sf. 449; Atay, 1998, sf. 189).

Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 günlerinde bütün Anadolu’dan gelen delegelerin katılımıyla toplanır. Karşıtı olan yakınında görülen arkadaşları Erzurum’da olduğu gibi, burada da Mustafa Kemal’i başkan seçtirmemek

için uğraşırlar. Kongrede en çok Amerikan mandacılığı tartışılır; Albay İsmet (İnönü), Refet Bele, Halide Edip (Adivar) gibi pek çok kişi Anadolu’da bağımsızlık (istiklâl) savaşı verilebileceğine inanmamakta, Amerikan mandasını kabul etmenin en iyi çare olduğunu düşünmektedirler. Kongre sonunda, her bir ildeki Mudafayı Hukuku Milliye Cemiyeti’ne (Ulusal Hukuku Savunma Derneği) son verilerek tek bir Anadolu ve Rumeli Mudafayı Hukuk Cemiyeti kurulur. Eskisinin yerine de bütün delegeleri temsil eden bir Heyeti Temsiliye seçilir. Heyeti Temsiliye, Ankara’da Meclis açılıp da hükümet kuruluncaya kadar geçici bir hükümet gibi çalışmıştır (Aytepe, 2012, sf. 114). Karabekir, 12 Ocak 1920’de İstanbul’da Mebusan Meclisi açıldığında Mustafa Kemal’e 23 Şubat günü “Heyeti Temsiliye ve Kuvayı Milliye davranışını Mebusan Meclisi karşısında uygun bulmadığı, Heyeti Temsiliye’nin dağılması ve etkinlik alanından çekilmesi gerektiği” biçiminde tuhaf bir telgraf çekerek Mustafa Kemal’in tasfiyesini istemiştir (Uluğ, 1997, sf. 82; Şimşir, 2006, sf. 196). İstanbul Hükümeti de Mebusan Meclisi açıldığına göre artık Heyeti Temsiliye ve Kuvayı Milliye’ye gerek olmadığına ilişkin genelgeler yayınlar (Müderrişoğlu, 1993, sf. 74).

Mustafa Kemal Ankara’da

Sivas Kongresi’ne Ankara delegesi olarak gönderilen Ömer Mümtaz (Tanbi) Bey, Mustafa Kemal’e daha ilk gün, istediği an güvenle Ankara’ya gelebileceği mesajını vermiştir (Erdoğan, 1999, sf. 57). 18 Aralık günü Mustafa Kemal ve arkadaşları Sivas’tan Ankara’ya doğru iki otomobil ile yola çıkarlar (Kansu, 1988, C. II, sf. 487). Ankara’ya yaklaşıldığında, arabaların bastırın kara saplanması ve vaktin geç olması üzerine 26 Aralık gecesini Beynam’da Muhtar Veli Çavuş’un, bugün müze olan evinde geçirir ve 27 Aralık 1919 günü Ankara’ya hareket ederler.

Birkaç gün öncesinden Ankara'da, Samanpazarı'ndaki Efeler Kahvesi önüne sancak dikilerek "Seymen Alayı" toplanmaya çağrılır (Şimşir, 2006, sf. 535; Erdoğan, 2008, sf. 108). Sancağın dikildiği kısa zamanda yörede duyulur ve yöre seymenleri akın akın Ankara'ya gelerek hanlara yerleşirler. 27 Aralık günü seymenler kahvesinin önünde kurbanlar kesilerek dualar ile seymen alayı yürüyüşe geçer (Erdoğan, 1999, sf. 61). Alaya, Baciyan-ı Rum denen Ahilerin kadın erenleri de katılır. Seymen alayının arkasında Nakşibendi, Mevlevi, Sadi, Rufai, Kadiri tarikatlarının dervişleri ile Kızılbaş Abdallar yer alır ve dervişlerin arkasından da esnaf ve sanatkâr loncaları ile Ankara'daki okullar gelir. Ali Fuat Paşa ve vali Yahya Galip bey Gölbaşı'nda karşılarlar. Öğleden sonra saat üçü on geçe civarında, arabalar Dikmen sırtlarından Kızılyokuş'a (bugünkü Kara Harp Okulu'nun önünden Dikmen'e çıkan cadde) doğru inerlerken bugünkü Genel Kurmay Başkanlığı'nın önündeki Karşılama Anıtı'nın bulunduğu yerde, atlı ve yaya seymenlerin yanında müthiş bir kalabalık halinde katılan Ankaralının oluşturduğu "Kızılca Gün" alayı tarafından karşılanır. Mustafa Kemal burada Oğuz töresine göre karşılandığından o tarihlerde Kızılay ve çevresine Ankara halkı "Oğuz Kırı" demeye başlamıştır.

Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan Seymen Alayı savunma durumlarında gönüllülerden kurulan bir Ahilik geleneğidir (Müderrişoğlu, 1993, sf. 68; Özaslan, 2012, sf. 131). Ahilik dönemlerinde "Yiğit Alayı" denilen bu birlik, beyliğin ya da devletin yıkılışı sonrasında yeni lideri seçmek ve yeni devleti kurmak amacıyla "Kızılca Gün" için kurulmaktadır. Bundan önceki seymen alayı düzenliliği 1908 Meşrutiyet ilanında olmuştur. Bu geleneğin sadece Ankara'da sürüyor olmasının nedeni kenti çevreleyen köylerin büyük kısmında Oğuz boylarının yaşıyor olmasıdır.

Mustafa Kemal, yokuşun başında arabasından inerek karşılamaya gelenlerin yanına yürüyerek gelir (Kansu, 1988, C. II, sf. 498). Ankara şehri adına karşılamaya gelen heyette Müftü Börekçizade Rıfat Efendi ve Belediye Reisi Kütükçüzade Ali Bey ile kentin ileri gelenleri bulunmaktadır. Ankaralılar, kendi deyişleriyle "Konguru (Kongre) Paşasını" beklemektedir. Burada seymenler Ata'ya, "Millet yolunda kanımızı akıtmaya geldik" diyerek ant içerler. Ali Fuat Paşa anılarında, o günkü kalabalığın 30-40 bin kişi olduğunu yazar (Cebesoy, 1953, sf. 266). O tarihte Ankara nüfusunun 25 bin kişi civarında olduğu düşünülür ise Kızılca Gün'e, çevreden de katılanların olduğu anlaşılır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, buradan itibaren halkı selamlayarak yürümeye başlar. Geçtikleri yerdeki Ankaralılar da Paşa'nın selamını alarak heyetin ardından yürüyüşe geçer. Böylece giderek büyüyen bir halk yumağı Vilayete doğru ilerler (Kansu, 1988, C. II, sf. 498).

Mustafa Kemal, Hükümet Konağında üç saat kadar kaldıktan sonra, Keçiören bağları yolunda Kalaba köyündeki boş durumda olan konaklamalarına ayrılmış 1907 yılında inşa edilmiş Ziraat Mektebi'ne (bugünkü Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü) geçer (Kansu, 1988, C. II, sf. 499). Üst kata çıkınca karşıya gelen büyük oda Mustafa Kemal'in kabul salonu, görüşme ve çalışma odası ile Recep Peker, Hüsrev Gerede ve Dr. Refik Saydam beylerin kaldığı odalar; alt katta kalem odası, şifre odası, telgrafhane ve az sayıdaki görevlinin kaldığı yatakhane bulunmaktadır. Yunus Nadi Bey gelince, Halide Edib Hanım'ın katılımıyla 4-5 Nisan 1920 akşamı kurulan Anadolu Ajansı da bir odada çalışmaya başlamıştır (Adivar, 2007, sf. 127).

Ziraat Mektebi binasına isyancıların yaptığı bir gece baskını seymenlerin korumasıyla atlatılınca Mustafa Kemal 1920

Nisanı'nda istasyondaki Direksiyon (Yönetim) Binası'na taşınır (Erdoğan, 2008, sf. 132). Hafta sonlarındaki atla kır gezileri sırasında bir gün Çankaya köşkünün olduğu yere gelir (Bağlum, 1992, sf. 126). O sırada bahçede oturmakta olan Belediye Reisi Kütükçüzade Ali Bey ile arkadaşlarına katılır ve sohbet sırasında köşkü çok beğendiğini, Ankara'nın daha gelişmiş olan azınlıkların oturduğu Keçiören ve Etlik bağları yerine burada Türkler ile birlikte oturmanın daha uygun olduğunu söyler. Bu sözleri duyan Kütükçüzade Ali Bey ertesi gün köşkün sahibi Bulgurluzade Mehmet Efendi'ye durumu anlatınca Belediye bedeliyle satın aldığı Çankaya Köşkü'nü Mustafa Kemal Paşa'ya armağan eder. Mustafa Kemal 1921 Haziranı'nda Çankaya'daki köşke taşınır.

Ankaralıların Mustafa Kemal'e verdiği destek, her bakımdan güçlenerek sürmektedir. Ankara'ya vardıklarında, Mazhar Müfit Kansu'nun tuttuğu kasada 48 kuruş kalmıştır (Kansu,1988, C. II, sf. 507) ve Paşa, bankalardan ya da şirketlerden borç almayı kabul etmemiştir (Kansu,1988, C. II, sf. 506). Heyetin masraflarını birkaç gün Belediye karşıladıktan sonra 31 Ocak günü ziyarete gelen Müftü Rıfat Efendi, başlangıç olarak, kişisel çabalarıyla topladığı bin lirayı Müdafayı Hukuk Cemiyeti Ankara Merkezi adına Müfit Kansu'ya teslim eder (Kansu,1988, C. II, sf. 507). Daha sonraki hafta, Ankaralıların kurduğu Tekâlif-i Harbiye Komitesi'nin topladığı bağış 46.500 lira olmuştur (Erdoğan, 2008, sf. 132). 1919 Kasım ayıyla 1920 Temmuz'u arasında Ankara'nın ileri gelenleri Müdafayı Hukuk Cemiyeti Ankara Merkezi'ne 549.820 lira ve subay ile memurlar da maaşlarından 40.205 kuruş yardımda bulunmuştur (Erdoğan, 2008, sf. 125).

İstanbul'daki Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi, 11 Nisan 1920 günü, başta Mustafa Kemal ve arkadaşları olmak üzere Kuvayı Milliye yanlılarının asi oldukları ve

öldürülmelerinin uygun olduğuna dair bir fetva yayınlar (Erdoğan, 2008, sf. 140). Ankara Müftüsü Rıfat Efendi önderliğinde Ankaralı beş müftü, dokuz müderris, altı ilmiye sınıfı üyesi 16 Nisan günü Padişahı esir alan ve vatani işgal eden düşmanlara karşı savaşmanın şeriat bakımından uygun olduğuna dair karşı fetvayı yayınlar ve Anadolu'da bu fetvayı imzalayan ilmiye sınıfı üyelerinin sayısı 153'e ulaşır, yani bütün Anadolu müftüleri imzalamışlardır (Erdoğan, 2008, sf. 144).

Birinci Meclis

Osmanlı Mebusan Meclisi, İstanbul'da, 12 Ocak 1920 tarihinde açıldı ve milletvekilleri kendi aralarında bir Vatanı Kurtarma (Felâhi Vatan) Grubu oluşturarak 28 Ocak 1920'de, daha sonra Millî Mücadele'de esas alınacak olan Misakı Millî (Ulusal Sınırlar) belgesini hazırlarlar (Erdoğan, 2008, sf. 135). Bunun üzerine İngilizler, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edip Meclis'i basarak milletvekillerini tutuklayıp Malta'ya sürer ve bu durumda, Meclis dağılır. Vatansever milletvekilleri Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gelirler.

Mustafa Kemal, bu gelişmeler üzerine 19 Mart 1920 günü bütün vilayetlere ve kolordulara telgraf çekerek Millet Meclisi'nin Ankara'da kurulacağını ve yeni milletvekili seçimlerinin yapılmasını bildirir (Erdoğan, 2008, sf. 147). İstanbul'dan Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelenlerle birlikte toplam milletvekili sayısı 414 iken ölenler ve istifa edenler ile Meclis açıldığında bu sayı 381 olmuştur. Milletvekillerinin mesleklerine göre dağılımları şöyledir: 115 kişi değişik görevlerde bulunmuş çeşitli eğitimdeki memur ve emekli, 61 kişi başı sarıklı hoca, 51 kişi büyük veya küçük rütbeli görevde veya emekli subay, 46 çiftçi, 37 tüccar, 29 avukat, 15 doktor, 8 şeyh, 6 gazeteci, 5 ağa, 5 aşiret reisi ve 2 mühendis (Erdoğan, 2008, sf. 161). Mustafa Kemal de ilk Millet Meclisi'ne

Ankara'dan milletvekili olarak seçilmiştir. İlk Meclis'in birbirlerinden çok farklı kültür ve eğitim ortamlarında yetişmiş üyeleri bir tek amaç doğrultusunda bir araya gelmişlerdir: Vatani kurtarmak. Bu birleşmeyi sağlayan kişi de Mustafa Kemal Paşa'dır.

Millet Meclisi'nin 21 Nisan Çarşamba günü açılması planlanmıştır (Müderrişoğlu, 1993, sf. 83), İstanbul fetvasındaki "dinsizlik" suçlamasını çürütmek amacıyla Cuma gününe denk gelmesi için Meclis'in açılışının 23 Nisan 1920 günü olması kararlaştırılır. Ankara halkının ve yeni seçilen bütün milletvekillerinin katılımıyla Hacı Bayram'da birlikte kılınan Cuma namazından sonra Sancak-ı Şerif çıkarılır ve tekbirler getirilerek Meclis binasına doğru yürüyüşe başlanır (Erdoğan, 2008, sf. 153). Meclis'in çevresi, Taşhan'ın önündeki küçük meydan ve Karaoğlan Çarşısına çıkan yol iğne atsan yere düşmeyecek durumda Ankaralıları tarafından doldurulmuştur. En yaşlı üye olarak Meclis Başkanlığına seçilen Sinop Milletvekili Şerif Bey açılış konuşmasını yapar. Ardından Ankara Milletvekili Mustafa Kemal kürsüye gelerek içinde bulunulan durumu anlatır. Milletvekillerinin yemin töreninden sonra Mustafa Kemal, Meclis Başkanlığına seçilir. Meclis'in ilk gününden başlayarak eski İttihat ve Terakkiciler Mustafa Kemal'i devirerek yerine Millî Mücadele'nin başına geçmek isteyen Enver Paşa'yı getirmek için her çareye başvurmuşlardır (Atay, 1998, sf. 253).

İlk Meclis olarak kullanılmasına karar verilen bina, 1916 yılında Ankara'ya gelen Enver Paşa'nın talimatıyla İttihat ve Terakki Kulübü binası olarak İstasyon Caddesi başında inşa edilmiştir. Heyeti Temsiliye bu binanın Meclis olmasına karar verdiği zaman henüz kiremitleri döşenmemiştir (Bağlum, 1992, sf. 109). Ulucanlar mahallesinde yapılmakta olan ilkokul için getirilen kiremitler kullanılmıştır. Fakat yetmeyince, Ankaralıları evlerinden kucak

kucak taşıdıkları kiremitler ile açık kalan yanını örtmüşlerdir.

Milletvekillerinin giysileri de toplumun hangi kesiminden olduklarını göstermektedir (Müderrişoğlu, 1993, sf. 85). Askerlikle ilişiği olanların başında astragan kalpak, üstlerinde cepleri körüklü avcı ceketleri ve altında, yün çorapları dizlerine kadar çekilmiş olarak kalın yünlü külot pantolon, ayaklarındaysa çoğu çizme vardır. Bunların bir kısmı kravat takar iken bazıları yakasız gömlek giyerler. Hemen tamamı bellerindeki tabanca kılıfını ceketin üzerinden bağlamıştır. Bazılarına çapraz fişeklik ve sırtlarında tüfek taşıyarak bir savaş içerisinde olduklarını gösterirler. Din adamlarının başlarında sarık ve uzun siyah cübbeleri vardır. Eşraf kesiminden olanlar da başlarındaki fesin üzerine beyaz sargı sararlar, şalvar biçimli pantolonlarının üzerine ceket giyerler. Doğudan gelenler yörelerine has kıyafetleriyle dolaşırlar. İstanbul'dan gelen Osmanlı mebusları ve eski bürokratlar ise uzun etekli ve yırtmaçlı redingot denilen koyu renk ceket ve genellikle çizgili gri pantolon giyer, boyunlarında kravat ve hatta papyonları bulunur, başlarına fes takarlar. Bu 'salon kıyafetliler' de zamanla kalpaklılara katılmışlardır. İlk Meclis'in memur ve yazman kadrosu Ankara Sultanisi'nin öğretmen ve öğrencilerinden oluşmuştur.

Uzun tartışmalardan sonra, olağanüstü yetkilere sahip bir savaş ve devrim meclisi görünümündeki Büyük Millet Meclisi'nin çalışma biçimi kararlaştırılır. Bir başbakan tarafından yönetilen bir hükümet yoktur. Bakanlar Kurulu (İcra Vekilleri Heyeti³), Meclis tarafından seçilir ve Meclis Başkanı aynı zamanda hem devletin hem de hükümetin başkanıdır. Mustafa Kemal'in arkadaşlarından bazıları, bunu Sovyetler'e benzeterek itiraz ederler. Öte yandan, ordunun önde gelen komutanları, büyükelçiler ve yüksek dereceli bürokratlar aynı zamanda milletvekilidirler.

Meclis'in çıkardığı bir yasa ile vatana ihanet edenleri yargılayacak İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş ve üyeliklerine de yargıç olarak görev yapacak milletvekilleri Meclis tarafından görevlendirilmişlerdir. Oluşturulan hükümet ilk toplantısını 5 Mayıs 1920 günü Mustafa Kemal'in başkanlığında yapar (Erdoğan, 2008, sf. 169). Yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşu, Mustafa Kemal'in bir yazısıyla 30 Nisan 1920 günü bütün dünyaya duyurulmuştur. Artık Türkiye yepyeni çağdaş bir yola girmiştir. 8 Şubat 1921 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesinde de yazılı olarak, "Türkiye Büyük Millet Meclisi" (TBMM) adı kalıcılık kazanır.

O tarihte, Ankara'da başka uygun bina olmadığı için Bakanlar Kurulu Vilayet Konağı'nda çalışmaya başlar (Erdoğan, 2008, sf. 169). Millî Müdafaa (Savunma), Maarif (Eğitim), Dahiliye (İçişleri), Hariciye (Dışişleri), İmar İskân (Bayındırlık) ile Evkaf ve Şeriye (Vakıflar ve Din) bakanlıkları dışında, her bir bakanlık için bu binada bir veya iki oda verilmiştir. Odaların çoğunda da masa ve sandalye yoktur. Öğrencileri Çorum ve Kırşehir'e gönderilen Muallim Mektebi (Erkek Öğretmen Okulu) binası milletvekilleri için lojman olur. Maarif Vekâleti, Öğretmen Okulu binasına; Milli Müdafaa, Ankara Sultanisi'ne (Taş Mektep) ve Cumhuriyet ilan edildiğinde Sanayi Mektebi'ne; Hariciye, Reji (Düyunu Umumiye) binasının üst katına; Dahiliye bugünkü Ankara Defterdarlığı'nın bulunduğu yerdeki 20. Kolordu Karargâh binasına; İmar İskân ise Taşhan'ın bir odasına yerleşir. Genel Kurmay Başkanlığı, Ziraat Mektebi'nde çalışmaya başlar. Hacı Bayram'a giderken yolun sağında kalan bugünkü Ulus Oteli de Evkaf ve Şeriye Bakanlığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Diyanet İşleri Reisliği olmuştur.

Mustafa Kemal kültür ve eğitime verdiği önemi ölüm kalım savaşı günlerinde de ihmal

etmez. Öğretmen Okulu binasında, 1921 Ağustos'unda "Ankara/Anadolu Darülfünunu" açılarak 1923 yılı sonuna kadar sürecek Serbest Âli Dersleri başlar⁴ (Baltacıoğlu, 2012, sf. 282). Aynı binanın zemin katının bir kısmında da Matbuat Umum Müdürlüğü (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) ve diğer kısmındaysa Meclis Matbaası çalışmaktadır.

Yeri gelmişken, savaş yıllarında Meclis Hükümeti'nin tavrının ne olduğunu da anlatmak gerekmektedir. Ankara'daki öğretmenler, ücretlerin azlığından dolayı 4 Aralık 1921 günü dersleri boykot ederler ve okullar açılmaz (Kemal, 1983, sf. 23). Bu durum, aynı gün Meclis'e gelir ve resmen "grev" adı konulan bu olay için hiç kimse "bunlar vatan haini" nitelemesi yapmaksızın derhal öğretmenlerin ücretleri artırılarak sorun çözülür.

Ankara'da ilk müze de Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle "Eti Müzesi" adıyla 1921 yılında kalenin Akkale olarak isimlendirilen burcunda, Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kültür Müdürü Mübarek Galip Bey tarafından kurulmuştur (Akgün, 1996, sf. 407). Müze, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan ulusun inşası için gerekli olan Türk Tarih Tezi'ni oluşturmayı amaçlamaktadır.

BAĞIMSIZLIK (İSTİKLÂL) YOLU'NDA

Millî Mücadele'nin Ankara'da örgütlenmesinden ve düzenli ordunun hazırlıkları tamamlandıktan sonra emperyalizmin Anadolu'yu işgaline son vermek üzere Bağımsızlık (İstiklâl) Yolu'na çıkıldı. İlk yıl birincisi Sakarya Savaşları, ertesi yılda ikincisi Başkomutanlık Meydan Savaşı ve üçüncüsü İzmir'e girilmesi olarak üç aşamada gerçekleşir.

Sakarya Savaşları

23 Ağustos 1921 günü Yunan hücumuyla başlayan ve 13 Eylül'e kadar 22 gün ve gece süren Sakarya Savaşları, Polatlı'nın hemen

batısından Sakarya Nehri'ne kadar olan kısım ile Polatlı-Haymana hattının batı ve güneybatısı arasındaki geniş bir alana yayılmıştır. Sakarya savaşlarının geçtiği bütün alan, yakın bir zamanda, "Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Millî Parkı" adıyla millî park olarak ilan edilmiştir.

Savaş Öncesinde Durum

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Sevr Antlaşması'nı kabul etmemiş, işgalci İtilaf Devletleri'ni yurttan çıkarmak için harekete geçmiştir. Millî Mücadele sırasında Ankara güneyde Fransızlara karşı başarılı olmuş ve Sovyet hükümeti ile görüşmeleri başlatmıştır. 6 Ocak 1921 günü Yunan kuvvetlerinin saldırısı ile başlayan Savaşı tamamlanmadan 11 Ocak günü Yunan kuvvetleri geriye çekilince durur (Belen, 2014, sf. 287). İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Türkiye'nin de katılacağı bir konferansın 21 Şubat 1921'de Londra'da yapılmasına karar verirler. Sadrazam Tevfik Paşa, söz sırası kendisine gelince, "Ben sözü Türk Milletinin gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi Baş Delegatesine bırakıyorum" diyerek konuşma yetkisini Bekir Sami (Kunduh) Bey'e bırakır (Belen, 2014, sf. 308). Bundan sonra, her türlü görüşmeyi TBMM heyeti yapar ve Misakı Millî'ye dayanarak Sevr Antlaşması'nı hiçbir şekilde kabul etmediklerini dile getirir. Şiddetli tartışmalardan sonra konferans sonuç alınmadan dağılır.

1921 yılı başlarında, Yunan saldırısına karşı mevzi alan ordumuzun Garp (Batı) cephesi İsmet Paşa komutasında Bozhüyük-Kütahya-Eskişehir hattında 150 km uzunluğunda tek bir cephe oluşturur (Belen, 2014, sf. 315). Türk temsilcileri daha Londra'dan ayrılmadan, Bursa ve Uşak bölgesinde bulunan Yunan ordusu 23 Mart 1921 sabahı, biri Uşak-Afyonkarahisar diğeri Bursa-Eskişehir istikametinde iki koldan saldırıyı başlatır ve önemli bir direniş ile karşılaşmadan 26 Mart günü Afyon'u işgal eder.

O günlerde bütün avantajı elinde bulunduran Yunan komutanlığı kesin sonuç alacak saldırı yerine yanlarda önemsiz çatışmalara girince zayıflar ve gücünü yitirir. Sonunda İkinci İnönü Savaşı, 31 Mart günü yoğun bir sis bastırınca Yunan ordusunun korkarak geri çekilmesi ve Metris Tepe'yi boşaltmasıyla sonuçlanır (Belen, 2014, sf. 321). Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa özgüven vermek amacıyla İsmet Paşa'ya, 'Siz orada düşmanı değil, milletin makûs talihini yendiniz' anlatımını içeren moral yükselten telgrafını çeker.

Bu sırada, 18 Mart'ta, Moskova'da Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması'nı imzalayan heyet, yanlarında 4 milyon altın ruble ile 24 Nisan'da Anadolu'ya döner⁵. Daha önce tüfek ile top ve tüfek mermisi de gönderilmiştir. Lenin, Sovyet Rusya'nın ilk Ankara Büyükelçisi Aralov yola çıkmadan önce 1921 yılı Kasım ya da Aralık ayında yaptığı görüşmede şöyle demiştir: "Mustafa Kemal Paşa, tabii ki sosyalist değildir ... Burjuva ulusal devrimini yürütüyor, ilerici bir insan. İstilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Ona yardım etmek, yani Türk halkına yardım etmek gerekiyor. İşte, sizin işiniz budur" (Aralov, 2007, sf. 26)

Bu gelişmeler sonucunda, bütün dünya, hedefine ulaşamayan Yunan ordusunu yenilmiş kabul ediyordu. Fransa da Meclis Hükümeti ile anlaşmak amacıyla Ankara'ya gönderdiği temsilcileri aracılığıyla 13 Haziran'da görüşmelere başlar fakat Yunan ordusunun yeni ileri harekâtı üzerine görüşmelere ara verilir. Yunanların başarıya ulaşmalarını kuşkulu görmeye başlayan ve yeni bir saldırıya girişmelerinden kaçınmasını öğütleyen İngiltere'de de fikir değişikliği başlar ve Hükümet, Yunan Hükümeti'ne tarafsız kalacağını bildirir; Savaş Bakanı Churchill, 14 Haziran günü Avam Kamarası'nda artık askeri maceraya katılmayacaklarını açıklar (Belen, 2014, sf. 325). İtilaf devletleri, Mayıs ayından

itibaren Anadolu'daki kuvvetlerini çekmeye başlarlar.

İlk Yunan Saldırısı

Silah ve insan bakımından bizden çok daha güçlü olmasına güvenen Yunanlar, dünya kamuoyunda bu aleyhlerine gelişen durumu lehlerine kolayca çevirebilecekleri düşüncesiyle, 13 Haziran günü İzmir'e gelen Yunan Kralı Constantine komutasında 10 Temmuz günü ileri yürüyüşe başlar (Belen, 2014, sf. 334). Bütün cephemiz boyunca genel olarak saldırıya geçen düşman ordusu bütün gücüyle en zayıf noktamız Afyonkarahisar'a yüklenir ve 13 Temmuz'da Afyon'u, 17 Temmuz'da Kütahya'yı ve 20 Temmuz'da Eskişehir'i işgal eder. Karşısındaki zayıf kuvvetimizin üzerinden silindir gibi geçen düşman, hızla Eskişehir Seyitgazi'yi tutar.

18 Temmuz günü Karacahisar'daki (Kütahya-Gediz) Batı Cephesi karargâhına gelen Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine, geri çekilme hattı tehlikeye düşen ordumuz süratle Sakarya'nın doğusuna çekilmek ve derlenip toplanmak için düşmanla arasında genişçe bir mesafe bırakmak zorunda kalır (Belen, 2014, sf. 339). Bin bir yoksunluk içerisinde oluşturulan ordumuz bir anda dağılacak derecede perişan olmuştur. Bütün bir Batı Cephesi müthiş bir kargaşa içerisinde geri çekilir. Kuvvetlerimizden 30 bin kadarı Sakarya'nın doğusuna çekilebilmiştir. Mustafa Kemal ve Fevzi paşalar, ordu Sakarya'nın doğusuna yerleştikten sonra zaferin geleceğinden emindirler. Bu harekât ile ordumuz ana ikmal merkezi olan Ankara'ya yaklaşır iken Yunan ordusu, tam tersine, ikmal merkezleri olan İzmir ve Mudanya ile yedek kuvvetlerinden uzaklaşıyordu.

Böylesine tatsız bir zamanda, hem Bakanlar Kurulu hem de Genel Kurmay başkanı olan Fevzi (Çakmak) Paşa, 23 Temmuz günü, Meclis'ten hükümet adına gizli bir oturum yapılmasını ister (Pamukoğlu, 2017, sf. 323).

Savaş alanının yorgunluğu ve kıyafetiyle kürsüye gelen Fevzi Paşa ordumuzun stratejik bakımdan en uygun yerde savaşa devam edeceğinden söz ederek zayıflık yaratmaması için hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasına karar verildiğini belirtir. Bütün milletvekilleri konuşur. O güne kadar hiç söz almamış Dersim Milletvekili Diyap Ağa kürsüye gelir: 'Efendiler! Biz buraya kaçmaya mı geldik yoksa kavga ederek ölmeye mi geldik' der ve kürsüden iner. Bunun üzerine Meclis, oybirliğiyle, savaşmadan Ankara'yı terk etmemeye ve kurulan heyetin ordunun gereksinimlerini belirlemesine karar verir. Bu sırada 28 Temmuz günü Kütahya'da, Yunan Kralı Constantine, Başbakan, Savunma Bakanı, Genel Kurmay Başkanı ve Küçük Asya Ordusu Komutanı Papoulas ile bir toplantı yaparak Ankara'ya ilerlemeye karar verirler (Belen, 2014, sf. 348).

Savaşa Hazırlık

Meclis heyetinin incelemeleri sonunda Cephe Kumandanı, 15 gün içerisinde 15 bin kişilik bir taze kuvvet gelmesi durumunda Sakarya'da bir savunma hattı kuracağını söyler. Heyet hemen Ankara'ya döner ve istenen kuvvetin zamanında yetiştirilmesi için askerlik şubelerine tam yetkili birer milletvekili gönderir. Bir haftayı bulmadan binlerce insan Polatlı istasyonuna gönderilir. Yeni toplanan kuvvet istenen çok fazladır ve bir kısmı silahsız kalır. Bu gelişmeler göstermektedir ki "Millî Mücadele" tam yerinde bir deyimdir; ülkeyi işgal eden düşmanın atılması için bütün millet el ele vermiş güç birliği yapmıştır.

Meclis'teki eski ittihatçıların kıskırtmasıyla "askeri hareketlerdeki idaresizlik" nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'nın savaşmak üzere ordunun başına geçmesi hakkında bir önerge 4 Ağustos günü Meclis Başkanlığı'na verilir (Müderrişoğlu, 1993, sf. 127). Mustafa Kemal'in yüksek kudretinden yararlanmak isteyenler ile kendisini olası bir başarısızlık

sonunda bir çıkmaza sürüklemek isteyenler birleşmişlerdir. Paşa'nın Meclis kürsüsünden verdiği yanıt şöyledir (Atay, 1998, sf. 298): 'Efendiler! Bu önergeden amaç nedir? Eğer bu işle benim meşgul olmam amaçlanıyor ise, esasen ben bunun içindeyim, başındayım, yakından izliyorum. Bu öneri beni Ankara'dan uzaklaştırmaktan başka anlamı olmayan olumsuz bir öneridir'. Uzun tartışmalar iki gün sürer ve Mustafa Kemal Paşa'nın talep ettiği gibi Meclis'in tüm yetkisi üç aylığına kendisinde toplanmak üzere 5 Ağustos 1921 günü Başkomutan olarak atanır.

Ankara'da bu gelişmeler olur iken Yunan ordusu hâlâ saldırıya geçmemiştir. Her geçen gün lehimize işlemekte ve ordumuz hazırlıklarını tamamlamaktadır. Askerin giyinme, beslenme, donanım, taşınma açığını kapatmak için "Tekâlif-i Milliye" (Ulusal Yükümlülük) kanunu çıkarılarak bedeli daha sonra ödenmek üzere gerekli malzemenin halktan toplanması için her ilçede komisyon kurulur ve milletvekilleri görevlendirilir. Bu çağrıya uymayanların cezalandırılması için Kastamonu, Samsun ve Konya'da İstiklâl Mahkemeleri görevlendirilir; uyanların ödüllendirilmesi için de Mustafa Kemal'in önerisiyle "Takdirname ile Taltif Kanunu" kabul edilir. İhtiyaç duyduğumuz silah ve cephaneye Rusya'dan gelmiştir. Karadeniz sahillerine çıkarılan malzeme kadınlar, çocuklar ve yaşlı erkeklerin sürdürdüğü kağnılar ile gece gündüz demeden cepheye yetiştirilmiştir. Ulus'taki Zafer Anıtı'nda sırtında top mermisi taşıyan kadın heykeli bu günleri canlandırmaktadır. Vatanın bağımsızlığını kurmak için o güne kadar dünyada görülmemiş bir biçimde bütün Türk ulusu bütün varlığıyla topyekûn savaş durumuna girmiştir.

Mustafa Kemal Cephe

Ankara'dan 12 Ağustos 1921 günü Mustafa Kemal ve Fevzi paşalar trenle Polatlı'ya

hareket ederler. Alagöz Çiftliği'nde Başkomutanlık karargâhı kurulur. Mustafa Kemal ile yanındakiler ve İsmet Paşa savaş planlarını görüşerek mutabık kalırlar. 15 Ağustos, Kurban Bayramı'nın ilk günü Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet paşalar Polatlı'nın Toydemir Köyünde bulunan 12. Grup karargahına giderek cephedeki askerlerin bayramlarını kutlarlar. Buradan, Sakarya Vadisi'nin tamamen görüldüğü Polatlı'nın Yıldızlı Köyündeki Yıldız Tepe'ye çıkarlar ve mevzilerdeki askerler ile bayramlaşırlar. Aynı gün, Yunan Ordusu ileri yürüyüşe geçmiştir.

Paşalar güneye inerek Polatlı'nın İnler (İnlerkatrancı) köyüne gelirler. Köyün güneybatısındaki üstü düz bir tepeye atlarla çıkarlar. Batısı dik bir yamaç olan ve doğusu ise heybetli Mangal Dağı'na dayanan tepenin İlica Vadisi'ni olduğu gibi görmektedir. Paşa, ordunun sol kanadının bu dağa dayanmasını ister. Geri dönüş için binerken at ürkerken şahlanır ve Paşa büyükçe bir taşın üstüne düşer (Erdoğan, 2008, sf. 262). Ağrısı nedeniyle, Polatlı cephesindeki doktorlar Ankara'ya gitmesini isterler. Gureba Hastanesinde çekilen röntgende bir kaburgasının kırılmış olduğu görülür. Mustafa Kemal Paşa bir gün istirahatten sonra, 17 Ağustos günü Alagöz Başkomutanlık Karargâhına döner.

Hemen Savaş Öncesi

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın yıllar sonra açılan arşivinde, 20 Ağustos 1921 saat 23:35'te İstanbul'daki Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Harrington'un Londra'ya çektiği şifreli telgraf ortaya çıkar (Erdoğan, 2008, sf. 264). '20 Ağustos saat 06:30'da alınan bilgiler, Türklerin Sakarya Irmağı ile Ankara arasında savaşı kabul edeceklerini göstermektedir. Türk tümenleri aşağıdaki şekilde yeniden toparlanmışlardır' denilerek ordumuzun yerleşimi ve savaş planı bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. "Black Jumbo" adındaki bu

casusluk örgütünün, arşivdeki belgelere göre, Meclis'in gizli oturumlarında konuşulanları ve Başkomutanlık karargahının gizli emirlerini anında İstanbul'a iletildiği ortaya çıkar.

Mustafa Kemal Paşa, daha önce arazide yaptığı incelemelerden sonra, Yunan ordusunun bütün gücüyle cephemizle temas ettikten sonra sol kanadımızdan çevirerek yok etmeye kalkışacağına karar verir. Büyük bir cesaret ile cephemizi buna göre yerleştirir.

Muharebenin başında Batı Cephesi Komutanlığının mevcudu 6855 subay ve 122.186 erdir. Silah gücümüz ise 63.146 tüfek, 868 makineli tüfek, 181 top, 1309 kılıç ve 4 uçaktır. Buna karşılık Yunan kuvvetleri 5500 subay ve 178.000 erdir. Silah gücüyle 75.900 tüfek, 2768 makineli tüfek, 286 top, 1380 kılıç, 886 kamyon ve 18 uçaktır.

Sakarya Savaşları

Yunan ordusu 21 Ağustos günü cepheye yerleşir ve karargâhını Polatlı'nın Uzunbeyli (Üzümbey) köyüne taşır, köye bir havaalanı ve hastane kurarlar (Erdoğan, 2008, sf. 265). 23 Ağustos Salı günü bütün gücüyle saldırıya geçer ve Paşa'nın öngördüğü gibi, sol kanadımızdaki Mangal Dağı'na yüklenmeye başlar. Yıldıztepe ve Ilıca Vadisi top ateşi altında kalır.

Sakarya Meydan Muharebesi 100 km uzunluğundaki bir cephe üzerinden yapılmaktadır (Erdoğan, 2008, sf. 269). Cephe, Polatlı'nın 12 km kuzeybatısından başlayan ve Haymana'nın 33 km güneydoğusunda biten yarıçapı Ankara'ya 80 km olan bir çember parçasıdır. Top sesleri Ankara'dan duyulmaktadır.

Başkumandan, savaş sırasında, biri sabah ve diğeri akşam olmak üzere günde iki tebliği doğrudan doğruya Meclis'e göndermektedir (Karaosmanoğlu, 1999, sf. 152). Kendisinin sadece bu işle görevlendirdiği Trabzon Milletvekili ve kurmay albay Hüsrev (Gerede)

Bey de harita üzerinde harekâtı açıklamaktadır. Böylece hiçbir yanı gizli kalmadan ve çarpıtılmadan savaş sahasında olup bitenlerden en doğru ve en taze bilgi verilmektedir.

Üstün düşman ordusu, 23 Ağustos günü saat 16'da cephe boyunca birkaç yerden savunmayı kırmış ve içeri sokulmuştur. 24 Ağustos günü Mangal Dağı birkaç kez el değiştirir. 25 Ağustos günü, Yunan Ordusu'nun Sakarya kenarındaki Beylikköprü'den saldırıya geçmesiyle savaş tüm cepheye yayılır. 26 Ağustos günü, şiddetli çarpışmalar sonrasında sol kanadımız geri çekilir. Tehlikeyi sezen Mustafa Kemal Paşa, dünya askerlik tarihine geçecek olan 'Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır' emrini verir (Erdoğan, 2008, sf. 264). Yani, kuvvetimizin bir parçası bulunduğu mevziden geri atılabilir; fakat devredildiği ilk noktada yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşı sürdürmek zorundadır. Yani esnek bir cephe anlayışı ile savaşa devam edilir.

Bu ölümüne savaşım sürer iken Yusuf İzzet Paşa cepheden telefonla Mustafa Kemal Paşa'yı arar (Atay, 1998, sf. 299): 'Gizli emirlerinizi bildirmediniz. Ricat halinde istikametimiz neresidir?' Mustafa Kemal, yakın gördüğü milletvekillerine daha sonra bu anı şöyle anlatır: 'Bu soru karşısında beynimin taşı attı, dehşetli canım sıkıldı. Adam henüz harbe girmeden kaçmayı düşünüyordu. 'Paşa paşa, gizli emrim, senin kemiklerinin orada gömülmesidir' dedim ve telefonu kapattım.'

27 Ağustos günü de çarpışmalar aralıksız sürer, Türk süvarileri Uzunbeyli'de bulunan Yunan karargahını basar ve ağır kayıp veririrler (Altay, 2008, sf. 300). Türk süvarilerinin bilmediği bir şey vardı (Belen, 2014, sf. 356): Yunan Başkomutanı Papoulas ve bütün karargâhı o anda köydeydi ve veliaht General prens Andrew ile görüşüyorlardı. Durumun ne kadar tehlikeli olduğunu sezen Papoulas

karargâhını yakındaki İler köyüne taşır. 28-29 Ağustos günlerinde Yunanlar Polatlı'ya 8 km kalana kadar yaklaşır. 30 Ağustos ve 1 Eylül 'de Yunanlar Polatlı'nın hemen batısındaki sırtlara (Dua Tepe, Kartal Tepe) ve Haymana'yı güneyden çevreleyen Çal Dağı sırtlarına kadar yaklaşır. Yunan kuvvetleri, 2 Eylül günü Polatlı'nın 3 km ve Haymana'nın 2 km yakınındadırlar, artık Ankara'ya 60 km kalmıştır (Erdoğan, 2008, sf. 272).

Yunan ordusu Polatlı ve Haymana'yı almak için saldırı üzerine saldırı tazelerken Kral Constantine de Ankara'ya girecek ilk birliğin başına geçmek için sabırsızlıkla Eskişehir'de beklemektedir (Müderrişoğlu, 1993, sf. 108). Ankara kolayca alındıktan sonra kurulacak olan Bizans İmparatorluğu tacını İstanbul Ayasofya'da takmayı ummaktadır. Velihaht Prens George da Ordu Komutanı Papoulas'ın karargâhında aynı amaçla beklemekteydi. Prens Andrew ise 2. Yunan Kolordusu komutanı olup Ankara'ya giren ilk birliğin başında olacaktır.

Yunan Geri Çekiliyor

Alagöz Karargâhından savaşı izlemekte olan Mustafa Kemal, Refet ve İsmet paşalar ile yanlarındakiler büyük bir endişeye kapılmış iken cepheden Mareşal Fevzi telefon eder (Adıvar, 2009, sf. 225): 'Yunanlar güçlerinin artık sonuna geldiler. Bir adım daha atacak halde değiller. Yarından itibaren ricat edeceklerdir.' Gerçekten Yunanlar cepheye silah ve cephane iletememenin yanı sıra artık aç ve susuz da kalmışlardır. 2 Eylül akşamı saat 20:30'da orduya yayınladığı emirde General Papoulas, "Kolordular, yarın (3 Eylül 1921) buldukları hatlarda dinlenecekler ve tertipleneceklerdir" der (Pamukoğlu, 2017, sf. 358).

Yunanlar artık Ankara'yı ele geçirdik derken Türk süvarileri cephenin iki yanındaki boşluklardan sızarak 100 km geriden başlayarak Yunan ordusunun gerilerini vurarak cepheyle

bağlarını kopartır (Erdoğan, 2008, sf. 272). Mareşal son derece haklıdır. Yunan ordusu 4 Eylül günü yeniden saldırmak ister fakat çok yıprandıklarından kolayca geri püskürtülür. Bundan sonraki günlerde Yunan birlikleri artık hareket edemeyecek durumdadır. 5 Eylül günü, durum bir siper savaşına dönüşür.

9 Eylül günü, Mustafa Kemal Paşa karşı hücumu yönetmek üzere Karapınar köyündeki Birleşik Grup Komutanlığı'na gelir ve geceyi köyün yakınındaki yarmada duran trende geçirir. Polatlı-Karakaya Köyü'ndeki Zafer Tepe'den düşman siperlerini ve daha gerisini incelerler. Mustafa Kemal Paşa'nın sırtında yakası kürklü kaputu olduğu halde yere bağdaş kurmuş elindeki dürbün ile ordumuzun Dua Tepe'ye hücumunu izlediği ve yanında da yaveri Salih Bozok'un görüldüğü fotoğraf Zafer Tepe'de çekilmiştir.

10 Eylül günü Türk birliklerinin karşı saldırısı sağ kanadımızdan başlar (Erdoğan, 2008, sf. 273). 38 inci Alay çok sayıda şehit vererek, aynı gün, Dua Tepe'yi geri alır. Mustafa Kemal Paşa, artık, hücumu Dua Tepe'den yönetmektedir. 10 Eylül'de başlayan Türk karşı taarruzunda birkaç kez el değiştiren Kartal Tepe çok çetin muharebelere sahne olmuş ve 12 Eylül 1921 günü, günbatımı saatlerinde ele geçmiştir. Sivrihisar yönünden Ankara'ya yaklaşırken Sakarya Kışlası'nı geçtikten sonra Kartal Tepe'de yapılan dev anıt Sakarya Savaşı anıtlarının en yenisidir.

Yunan Kaçıyor

11 Eylül günü ağır kayıplar veren Yunan ordusu dağılmaya ve 12 Eylül günü de geri çekilmeye başlar (Erdoğan, 2008, sf. 273). 13 Eylül günü Sakarya'nın doğusunda bir tek Yunan birliği kalmamış, 14 Eylül'de Türk süvarisi Sivrihisar'a girmiş ve 17 Eylül'de bozulan Yunan Ordusu Eskişehir'e doğru çekilmektedir. Sakarya savaşlarında kaybımız

1389 subay (277 şehit, 1058 yaralı, 23 esir, 4 kaçak, 27 belirsiz) ve 32.265 erdir (5436 şehit, 17.422 yaralı, 805 esir ve 8602 belirsiz). 18 Eylül günü, Mustafa Kemal Paşa bütün Ankaralılar tarafından istasyondan Hacı Bayram'a kadar uzanan bir kalabalık halinde karşılanır. 19 Eylül günü, Meclis tarafından bir kanunla Gazi ünvanı ve Mareşal rütbesi verilir.

Sakarya Savaşı'nın siyasal sonuçları Ankara açısından çok büyük olmuş, emperyalizme karşı Anadolu direnişi içte ve dışta kendini kabul ettirmiş ve Sovyetler Birliği ile Kars (13 Ekim 1921), Fransa ile de Ankara (20 Ekim 1921) antlaşmaları imzalanmıştır.

Yunan Zalimliği

Yunan ordusu, Sakarya batısından kaçarken Türk köylerini de yakmış yıkılmış, cana ve mala çok zarar vermiştir. Polatlı'nın Uzunbeyli ve Çekirdekler (şimdi Çekirdeksiz) ile Sivrihisar yolu üzerindeki Oğlakçı'nın karşısındaki Mülk köyleri en büyük vahşete uğramışlardır. Halide Edib Adıvar başkanlığındaki ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile Yusuf Akçura'nın da içinde bulunduğu heyete savaş bölgesini gezerek bu vahşeti belgelemek görevi verilmiş ve Tetkik-i Mezalim isimli fotoğraflarla belgelenmiş rapor İsmet Paşa'ya verilmiştir (Adıvar, 2009, sf. 233).

Başkomutanlık Meydan Savaşı

Savaşa Hazırlık

Ekim 1921'de düşman ordusu kendini toparlayamadan kesin olarak işini bitirmek üzere saldırı planları hemen hazırlanır (Pamukoğlu, 2017, sf. 391). Ancak silah ve cephane ikmaliyle diğer hazırlıkların çok zaman alacak olması ve ağır geçeceği belli olan kışın erken başlaması nedeniyle hücum 1922 ilkbaharına ertelenir. Ordunun durumunu bilmeyenler, Meclis'teki muhaliflerin de etkisiyle bu parlak yenginin ardından hemen topyekûn saldırıya geçerek Yunan ordusunu yok etmek için Mustafa

Kemal'i sıkıştırmaktadırlar. Sonbahar yağmurları başlayana kadar ordunun eksikleri tamamlanamaz. Ordunun büyük bölümü Çay-Sandıklı-Dinar hattında cepheye yerleşir ve Batı Cephesi karargâhı Akşehir'de kurulur. 1922 Mart'ında cepheye uzun süren bir inceleme yapan Başkomutan, henüz eksiklerin yarısının bile tamamlanmadığını göreyerek taarruz için bir süre daha beklemek gerektiğine karar verir. Ordumuz, taarruz gücünü tam ve olgun bir duruma yükseltmek üzere eksiklerini hiç durmaksızın tamamlamaya başlar.

Bu sırada Yunan ordusu, Afyonkarahisar'da sağlaştırılmış bir cephe inşa etmiştir. İngiltere Başbakanı Lloyd George, Türk düşmanlığını ve Türkleri tamamen yok etmek amacını hiç terk etmediğinden İngiliz askeri uzmanlarını Yunan cephesini incelemeye gönderir. Uzmanların raporu şöyledir: 'Yunan cephesini yakından gözden geçirdik ve dikkatle inceledik. Cephenin çok sağlam ve mükemmel olduğunu, modern silah ve teçhizat ile donanmış kuvvetli bir ordunun, durmaksızın saldırısı karşısında tehlikesiz olarak altı ay savunulabileceğini gördük.'

Öte yandan, yeni Yunan Başkomutanı Hacı Anesti (Hacıanestis Georgios) dünya gazetelerine verdiği demeçte 'Cepheden geliyorum, her tarafı dolaştım. Mustafa Kemal isminde bir kumandana rastlamadım' biçiminde alay etmektedir. Ona göre, Yunan'ı buradan çıkartacak hiçbir güç yoktur ve kesin zaferi kabul edilmelidir.

Düşmanlarımızın bu şekildeki yaklaşımı bütünüyle lehimize olmaktadır. Hazırlıklarımız dikkate alınmaz iken kendisini rahatsız edebilecek en ufak bir girişime bile ihtimal vermeyen düşman büyük bir övünme rahatlığına düşmüştür. Hatta Ankara'daki Meclis Hükümeti, durumumuzu daha da kötü gösterecek sahte haberleri dünya ajanslarına geçmektedir.

1922 yılı yazında, Türk ordusu, o zamanın olanaklarına ve milletin gücüne göre zirveye ulaşmıştır. Yine de düşmanın düzeyinde değildir. Yunan ordusunda insan sayısı 195 bin iken ordumuzda 186 bin; tüfek sayısı 130 bine karşı 99 bin; kılıç 1300'e karşı 5300; makinalı tüfek sayısı 4150'ye karşı 2900; top sayısı 352'ye karşı 313 ve uçak sayısı 12'ye karşı 5'tir.

Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusunun kesin yenilgisi ve yok edilmesi için savaş stratejisini nasıl kurduklarını Nutuk'ta (C. II, sf. 671) anlatıyor: 'Düşündüğümüz, ordularımızın esas gücünü düşman cephesinin bir kanadında ve olabildiği kadar kanadın dışında toplayarak bir yok etme meydan savaşı yapmaktır. Bunun için uygun gördüğümüz durum esas gücümüzü düşmanın Afyon Karahisar dolayında bulunan sağ kanat grubu güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan sahada toplamaktır. Düşmanın en duyarlı ve önemli noktası orası idi. Hızlı ve kesin sonucu almak, düşmanı bu kanadından vurmakla olabilirdi'.

Savaş Planı Hazırlanıyor

Mustafa Kemal, Filistin cephesinde karşılıklı savaştıkları İngiliz Generali Tawnshend ile görüşmek üzere 27/28 Temmuz günlerinde Konya'ya gelir (Belen, 2014, sf. 416). Başkomutan 30 Temmuz 1922 günü, Akşehir'deki Batı Cephesi karargâhında Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile yaptıkları görüşmede taarruzun tarzını ve ayrıntısını belirlerler.

Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar ile ordu ve kuvvet komutanları Çay'da toplanır (Atay, 1998, sf. 308). Fevzi Paşa taarruz planını anlatır. İsmet Paşa saldırıya karşıdır. Birinci Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, milletin varını yoğunu bir zar gibi atmanın cinayet sayılacağını söyler. Mustafa Kemal:

- 'Milletin varı yoğu bundan mı ibarettir, Paşam?

- Evet!

- O halde, kesin sonucu bununla almak zorundayız.'

Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Paşa ise bizim geri teşkilatımızın düşmanı 20 kilometreden fazla kovalayamayacağını söyler. Mustafa Kemal:

- 'Demek düşmanı 20 km içinde yok etmek zorundayız' der.

Hücumun nasıl yürütüleceği kararlaştırıldıktan sonra diğerleri Ankara'ya dönerler ve Batı Cephesi Komutanı da 6 Ağustos günü ordularına gizli bir emirle yapılacak taarruz hakkında hazırlık emrini verir.

Gazi, Ankara'ya dönünce Bakanlar Kuruluna taarruz planı hakkında bilgi verir. Muhafızların olumsuz propagandası nedeniyle kafası karışmış olanları, taarruza başladıktan sonra 6-7 gün içinde düşmanın esas kuvvetini yeneceğine ikna eder.

Mustafa Kemal Cephe

Genel Kurmay Başkanı 13 Ağustos günü cepheye gitmiştir. Gazi de 17 Ağustos'ta gizlice Ankara'dan ayrılarak tekrar cepheye döner (Erdoğan, 2008, sf. 291). Kimsenin farkına varmaması için trenle değil gece geç vakit otomobille gider ve Konya'ya varınca çevreye haber verilmemesi için telgrafhaneyi denetim altına alır. Ankara'dan ayrılacağı tarihte Çankaya'da bir çay daveti vereceği haberleri birkaç gün önceden gazetelerde çıkar. O tarihlerde Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Aralov anılarında, Kemal Paşa'nın kendisinden, gazetede haberin yanında elçilikte onun da katılacağı bir kabul töreni düzenlemelerini ve öteki elçileri de davet etmelerini, bu haberi her yere yaymalarını rica ettiğini yazar (Aralov, 2008, sf. 136). Herkes toplanıp da Mustafa Kemal'i beklerken yaveri gelerek Mustafa Kemal'in rahatsızlığı nedeniyle gelececeğini

bildirir. Böylece yapılacak harekât, tamamıyla Ankara'dan ve dünyadan gizlenmiş olur.

Mustafa Kemal, daha Ankara'dayken, Avrupa gazetelerine verdiği demeçlerde, Eylül ayında Venedik'te toplanacak olan barış konferansına sevinerek katılmayı kabul ettiklerini bile açıklıyordu (Bardakçı, 1975, sf. 139). Lloyd George, 18 Ağustos günü Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Yunan ve Türk taraflarının katılacağı Venedik Konferansı'nda kalıcı bir barışın koşullarını anlatıyordu.

Türk birliklerinin düşmanı uyandırmayacak biçimde küçük gruplar olarak cepheye doğru ilk hareketi 14 Ağustos gecesi karanlık basınca başlar (Pamukoğlu, 2017, sf. 403). Kesintisiz 10 gece süren, küçük küçük hep gece geç vakit yapılan on binlerce askerin ileri yürüyüşü büyük bir gizlilik içinde başlar ve tamamlanır. Taarruz edecek birlikler düşmanın karşısına ancak son gece gelirler.

21 Ağustos günü, Yunan Kralı Constantine imzasıyla yayımlanan bir tebliğde Helen İmparatorluğu'nda genel bir seferberlik ilan edilerek 1922 ve 1923 kuralarının da askere alınacağını açıklıyordu. Taarruzdan hiç haberleri olmadığı için yedeklerini Anadolu'ya yığmak yerine İstanbul ve çevresini de işgal etmeyi düşünüyorlardı (Belen, 2014, sf. 400).

'Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!'

Gazi, 20 Ağustos günü öğleden sonra saat dörtte Akşehir'de Batı Cephesi karargâhına varır. Karargâhta, 20 ve 21 Ağustos geceleri, 1 ve 2'nci Ordu Komutanlarının da katılımıyla Genel Kurmay Başkanı ve Batı Cephesi Kumandanı ile birlikte taarruzun nasıl yapılacağını harita üzerinde bir harp oyunuyla açıklar ve cephe komutanlarına son emrini verir: 'Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir⁶. İleri!'

Taarruza kalkış düzeninin tamamen gizli kalması için cepheye olacak bütün harekât gece

vakti yapılır. Kıtalar, gündüzleri ağaçlar altında dinlenir. Cepheye uzak yerlerde ise düşmanı yanıltmak üzere sahte faaliyetlerde bulunulur. Karargâh Akşehir'den, 24 Ağustos günü, taarruz cephesi ardında bulunan Şuhut'a nakledilir. 25 Ağustos sabahı da savaşın yönetileceği Kocatepe'ye geçilir.

Yunanlar, Türk hücumunu çok zayıf bir ihtimal olarak görüyordu. Afyon cephesi komutanı General Trikopis ve bütün subaylar, 25-26 Ağustos gecesi Afyon'da yapılan bir baloda gece geç vakitlere kadar eğlenebiliyorlardı.

Taarruz, 26 Ağustos sabahı saat 04:30'da çok yoğun topçu ateşimizle başlar. 26-27 Ağustos günlerinde, Afyonkarahisar'ın güneyinde 50 km ve doğusunda 30 km uzanımında bulunan bir hat boyunca düşmanın bütün müstahkem mevkiileri düşer. İngiliz askeri uzmanlarının 6 ayda bile geçilemez dedikleri mükemmel Yunan savunma hattı sadece iki gün içerisinde Türk ordusu tarafından geçilmiştir.

26 Ağustos günü başlayan Büyük Taarruz gizli tutulmuştur. 28 Ağustos günü akşama doğru, saat 16'da, Yunan Başkomutanı Hacı Anesti'nin İzmir'deki genel karargâhındaki irtibat subayı Elefteros Kazanidis Avrupalı gazetecilere içki ve sigara ikram ederken şunları söyler (Bardakçı, 1975, sf. 117): 'Türklerin bölgesel bir saldırıya geçtikleri doğrudur. Mustafa Kemal, Ankara'da perişan olan saygınlığını pekiştirmek için bir savaş oyununa başvurmuştur. Kim bilir belki de iki gün sonra "esir Mustafa Kemal'i" size burada takdim ederim.' Sonra da kahkahayı basar; fakat bir şeyler duyan ve topladıkları bilgilerden sonuç çıkaran gazeteciler gülmezler.

Afyonkarahisar'da esir düşen Hristo Diamandisis adındaki bir topçu çavuş ise saldırının başladığı anları şöyle anlatır (Bardakçı, 1975, sf. 174): 'Türklerin saldırıya

gececeklerinden haberimizin olmaması bir yana, bazı subaylarımız o gece verilecek balo için Afyonkarahisar'a gitmişlerdi. Topların sesleri ile uyandık. Biz silah başı yapana kadar düşman tel örgüleri çoktan kesmiş ve hatlarımızın içlerine kadar girmişlerdi'.

Süvarilerimiz de Ahır Dağlarından, yüksek bir dağ geçidindeki patika yolu kullanmak suretiyle geçerek düşmanın arkasına akmıştır (Altay, 2008, sf. 330). Gece gündüz demeyip sürekli ileri at sürerek önlerini gelen düşmanı kılıçtan geçirirler. Şaşkın ve panik halinde kaçan düşman yedekleri, cepheye savaşmakta olan askerlere geriden yardım vermekten yoksun bırakılmış olur. Yenilen düşman ordusu bütün kuvvetleriyle birlikte 30 Ağustos'a kadar Aslıhanlar'a çekilmek zorunda kalır.

Yunan Başkomutanı Esir Alınıyor

Aslıhanlar'da 30 Ağustos günü gerçekleştirilen Başkomutanlık Meydan Savaşı sonucunda düşmanın bütün esas kuvveti imha veya esir edilir. 31 Ağustos günü ordunun ana kuvvetleri İzmir yönünde hareket eder iken diğer kuvvetler Eskişehir ve kuzeyinde bulunan düşman üzerine taarruza geçer. Bütün yolları Türk ordusu tarafından kapatılan Yunan cephe komutanı Trikopolis, Uşak'taki Murat Dağı'nda kısıtılır ve 2 Eylül günü karargâhı ile birlikte teslim olur.

Halbuki Yunan Hükümeti birkaç gün önce Hacı Anesti'yi azletmiş ve yerine Trikopolis'i Başkomutanlığa getirmiştir (Bardağcı, 1975, sf. 145). Bundan haberi olmayan Trikopolis, haberi, Uşak'ta esir düştüğünde Kolordu Komutanı Diyenis ile birlikte karşısına getirildiklerinde 'üzülmeyin, her savaş sonunda böyle şeyler olur' diyerek kendisini teselli eden Mustafa Kemal'den alır; yanıt olarak 'General, yapmam gereken son görevi beceremedim' der (Kinross, 1994, sf. Sf. 373). Bu kadar kolay ve

çabuk zaferin nasıl gerçekleştiğini merak etmekte olan Mustafa Kemal onları oturtarak birer meslektaş gibi konuşurlar. Trikopolis, 'bir ucu Afyon'da, öbür ucu Kütahya'da bulunan bir Türk ilerleyişinin bir anda keskinleşerek hızla daraldığını, etraflarını git gide üçgenlemesine kaplandığını ve sonunda kendilerini bir dağın eteğinde bulduklarını' anlatır (Atay, 1998, sf. 310). Mustafa Kemal'in 'böyle bir şey olacağını anlamadınız mı' sorusuna Trikopolis taarruzun son dakikaya kadar iyi gizlenebilmiş olduğunu itiraf eder: 'Sırtımız o yamaca dayatıldıktan sonra kıpırdamamıza imkân kalmamıştı. Bir an geldi ki tüfeklerin bile işleyemediği bir darlığa düşürüldük. Süngüler parlamaya başladı.' Sonra Trikopolis sorar:

- 'Siz bu harbi nereden idare ediyordunuz?

Mustafa Kemal, mükemmel bir lider yanıtı verir (Atay, 1998, sf. 311):

- 'İşte tam o süngülerin parladığı söylediğiniz yerde, askerlerimin yanında idim.'

Gazi Mustafa Kemal, Ankara'dan ayrılacağı geceyi yakın adamlarıyla geçirmiştir (Atay, 1998, sf. 309):

- 'Saldırı haberini alınca hesap ediniz, on beşinci gün İzmir'deyiz' der. Arkadaşları içkinin etkisiyle diye arkasından gülüşürler. İzmir'den dönünce onlara:

- 'Bir gün yanılmışım' der, 'ama kusur bende değil, düşmanda!' On dördüncü gün İzmir'e girmiştir.

Gazi, düşman ordusunu tamamıyla yok edeceğimizden emin olduğundan savaş hazırlıklarını ve taarruzu, öğrendikleri anda Yunan ordusunu kurtarmak için her çareye başvuracaklarını bildiğinden bütün dünyadan gizli tutmuştur. Nitekim taarruzu ve gidişini öğrendiklerinde, daha savaş sürerken 4 Eylül günü, itilaf devletleri temsilcilerinin İstanbul'dan

Ankara'ya çektikleri telgraf ile bir mütareke (silah bırakılması) talebi gelir. Gazi, Meclis Başkanlığına, düşman ordusu imha edildiğinden herhangi bir görüşmeye gerek kalmadığını, düşmanın kayıtsız ve şartsız 1914'teki Trakya sınırlarına çekilmesini ve işgal boyunca verdikleri bütün zararı tazmin etmeleri gerektiğini belirtir. Ardından, İzmir'deki itilaf devletleri konsolosları da doğrudan Mustafa Kemal'e çektikleri bir telsiz telgraf ile bir görüşme isterler. Gazi, 9 Eylül günü İzmir'de görüşebileceklerini bildirir.

Gerçekten 9 Eylül günü süvarilerimiz İzmir'e bir uçundan girer iken diğer uçundan da piyadelerimiz girmiştir. Böylece dünya savaş tarihinde ender görülen bir durum gerçekleşmiştir.

Büyük Taarruz'daki savaşçı kaybımız 2318 şehit, 9360 yaralı, 101 esir ve 1697 kayıp olmak üzere toplam 13.476 kişidir. Sakarya Savaşı'nda verdiğimiz kaybın yaklaşık üçte biri kadardır. Bizim kaybımız ordu mevcudunun %6,3'ü iken Yunanlarınki %65 seviyesindedir. Aldığımız esir 25-30 bin kişi kadardır.

Mustafa Kemal İzmir'de

Mustafa Kemal İzmir'e girince Kramer Palas'a gelir (Atay, 1998, sf. 321). Üniformasında ne sırmalar, madalyalar ne de önünde arkasında koşuşan generaller vardır. Garson tanımaz ve dolu olduğunu söyler. Müşterilerden biri tanıyarak 'Mustafa Kemal ... Mustafa Kemal' diye bağırınca başta otel müdürü bütün garsonlar hemen koşturup gelir ve masayı hazırlarlar. Aralarında geçen konuşma Mustafa Kemal'in dünya görüşünü yansıtır:

- Kral Constantine hiç bu otele gelip de bir kadeh rakı içti mi?
- Hayır, Paşa efendimiz!
- Öyle ise neden İzmir'i almak istemiş!'

Sıra Trakya'da

Sıra Yunanları Trakya'nın doğusuna atarak Rumeli'yi kurtarmaya gelmiştir. Fakat bunu başarmak için Çanakkale boğazından ve İstanbul'dan orduyu geçirmek gerekmektedir. Fransız ve İtalyan birlikleri çekildiği halde İngilizler hâlâ durmaktadır. Mustafa Kemal, duraklamaksızın, 'Edirne'ye gideceğiz, yolumuzdaki engeli kıracağız' der (Belen, 2014, sf. 505). Bir süvari tümeni Çanakkale Boğazı çevresindeki tarafsız bölgeyi geçerek Çanakkale'ye doğru ilerler. Avrupalı diplomatlar şaşırırlar, bu yeni bir Türk-İngiliz Savaşı demektir. Kâzım Karabekir telaşlanır ve sakinleşmesini önerir. Verdiği yanıtta, 'Pek hesaplı ve ılımlıyız, tarafsız bölge sorununu siyasetle hal etmeyi tercih edeceğiz' der. Sorunu barış yoluyla çözmek için İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle, Mustafa Kemal ile görüşmek üzere İzmir'e gelir. Mustafa Kemal Paşa, 'Büyük bir ordu uzun bir süre bekletilemez, Edirne'yi düşman baskısı altında görmeye de tahammülümüz yoktur. Bu nedenle Yunanları Edirne'ye kadar takip etmek zorundayız' der.

Lloyd George'un girişimiyle İngiliz, Fransız ve İtalyan dışişleri bakanları 20-23 Eylül günleri bir araya gelerek Türk birliklerinin tarafsız bölgeyi geçmemesi konusunda bir nota gönderirler. Mustafa Kemal yanıt bile vermez. Süvarinin peşinden bu kez bir kolordu ilerlemeye başlar. Türk askeri tel örgülere dayanır (Kinross, 1994, sf. 393). Bunun üzerine savaş göze alamayan itilaf devletleri, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini kabul ederler (Kinross, 1994, sf. 396). 25 Eylül günü Fransız Dışişleri Bakanı çok acele İzmir'e geleceğini Mustafa Kemal'e bildirir. İngiliz Yüksek Komiseri General Harrington da İngiliz askerinin sadece barışı korumak için bulunduğunu ve Türk askerinin saldırıya geçmemesini Mustafa Kemal'den rica eder.

Doğu Trakya'nın hiç çatışma olmadan alınması yüksek bir strateji ve siyaset dehasının başarısıdır. Olayın gelişmesini ayrıntılı olarak incelersek bütün hamleleri önceden düşünülmüş ve aynı zamanda rakibin içinde bulunduğu psikolojik durum da dikkate alınmış bir satranç oyunudur.

Mudanya ve Lausanne

Bağımsızlık Savaşı sonucunda, 11 Ekim 1922'de Mudanya'da ateşkes anlaşması imzalandı. Barış konferansı 22 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lausanne kentinde başladı ve 24 Temmuz 1923'te anlaşma imzalandı. Genç Türkiye Devleti galiplerin kendisine Sevres ile dayattığı koşulları reddetmiş ve Misak-ı Millî ile belirlenen kendi şartlarını Lausanne ile kabul ettirmiştir.

İzmir Hükümet Konağına çektiğimiz Türk bayrağı Yunanistan'da sadece hükümetin düşmesine neden olmakla kalmamış ve Küçük Asya harekâtını kısa zamanda başarıyla tamamlayarak Bizans İmparatoru olarak Ayasofya'da taç giymeyi hayal eden Yunan

Kralı da 29 Eylül 1922 günü tahttan çekilmiştir. Bu sırada, Türk düşmanı İngiliz Başbakanı Lloyd George ise boş durmamakta ve Türkleri tümüyle imha ederek Asya'ya kadar bütün sahayı boşaltmak için büyük bir askerî harekât planlamaktadır. Fransa ve İtalyan hükümetlerinin bu anlamsız girişimi reddinden sonra sömürgelerinden istediği asker talebi de reddedilmiştir. Bu girişim 17 Eylül günü "Lloyd George 20. Yüzyılda yeni bir haçlı seferi mi düzenlemek istiyor" başlığıyla İngiliz gazetelerine yansınca hükümet düşmüş ve 19 Ekim günü Kraliçeye istifasını veren Lloyd George'un siyasi kariyeri de son bulmuştur (Bardakçı, 1975, sf. 156).

Mustafa Kemal, usta bir asker olduğu kadar üstün bir devlet adamı olduğunu da göstermiştir. Falih Rıfki Atay (Niçin Kurtulmamak, 1953), Enver Paşa ile ikisini şöyle karşılaştırır: "Mustafa Kemal 1914'te Harbiye Nazırı olsaydı devleti Birinci Dünya Savaşı'na sokmazdı. 1922'de İzmir'e Enver girmiş olsaydı, o hızla döner, Suriye ve Irak üstüne yürür, kazanılanı da kaybederdi."

Kaynakça

- Adivar, H.E., 2009, Türk'ün Ateşle İmtihanı-İstiklâl Savaşı Hatırları, Can Yayınl., 3. Basım, 311 sf.
- Akgün, N., 1996, Burası Ankara, Ankara Kulübü Yayınları No 3, 487 sf.
- Altay, F., 2008, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, Eylem Yayınları, 521 sf.
- Aralov, S. İ., 2007, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 259 sf.
- Atay, F.R., 1998, Çankaya, Bateş Yayınları, 586 sf.
- Aytepe, O., 2012, Millî Mücadele'de Ankara, Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara, Funda Şenol Cantek (ed.), Ankara Üniversitesi Yayınları, sf. 113-130.
- Bağlum, K., 1992, Beşbin Yılda Nereden Nereye Ankara, 194 sf.
- Baltacıoğlu, A. Y., 2012, Ankara Üniversitesi'ne Doğru, Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara, Funda Şenol Cantek (ed.), Ankara Üniversitesi Yayınları, sf. 277-301.
- Bardakçı, İ., 1975, Taşhan'dan Kadifekale'ye, Milliyet Yayınları, 193 sf.
- Belen, F., 2014, Türk Kurtuluş Savaşı, Yeditepe Yayınevi, 568 sf.
- Cebesoy, A.F., 1953, Millî Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, 526 sf.
- Coşkun, A., 2013, Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay, Cumhuriyet Kitapları, 21. Basım, 488 sf.
- Erdoğan, A., 2008, İstiklal Savaşı'nda Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 3, 2. Baskı, 320 sf.
- Erdoğdu, Ş., 1999, Ankaram, Kültür Bakanlığı yayınları, No 2250, 451 sf.
- Gürer, C.A., 2018, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Der. T. Gürer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 499 sf.
- İz, M., 2016, Yılların İzi, Kitabevi, 8. Baskı, 554 sf.
- Kansu, M.M., 1988, Erzurum'dan Ölümüne Kadar

- Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Yayınl., XVI. Dizi, 3. Basım, 2 cilt, 624 sf.
- Karaoşmanoğlu, Y.K., 1999, Vatan Yolunda, İletişim Yayınları, 190 sf.
- Kemal, M., 1983, Türkiye'nin Kalbi Ankara, Çağdaş Yayınları, 277 sf.
- Kinross, L., 1994, Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar, 12. Basım, 592 sf.
- Kinross, L., 1994, Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar, 12. Basım, 592 sf.
- Kinross, 1994, sf. 357 Meclis'in bir gizli oturumunda sabırla 'iyice hazırlanmadan saldırıya girişmektense girişmemenin daha iyi olduğunu' anlatıyordu.
- Kinross, 1994, sf. 365 Ali Fuat Paşa da Meclis'te milletvekillerine o gece birlikte yemek yediklerini söylemektedir.
- Kinross, 1994, sf. 361 Hatta bu amaçla Anadolu'daki ordudan iki tümeni de Trakya'ya çekmişti.
- Kinross, 1994, sf. 367) 1683'teki II. Viyana Kuşatması'ndan beri hep savunma ve geri çekilme durumunda olan Türk ordusu 339 yıl sonra ilk kez saldırıya geçiyordu.
- Kinross, 1994, sf. 366 Mustafa Kemal, bütün paşalara birliklerini en önde cephe hattından yönetmeleri emrini vermiştir.
- Kinross, 1994, sf. 368 Büyük Taarruz öncesinde, iki tümen ile Eskişehir üzerinden Bursa'ya doğru tam da Yunan karargâhının beklediği biçimde bir aldatma saldırısı yapıldığından 26 Ağustos'ta Afyon cephesine yapılan saldırının asıl olduğunu anladıklarında iş işten geçmiş savaşı neredeyse yitirmiş durumdadırlar.
- Kinross, 1994, sf. 393
- Kinross, 1994, sf. 396
- Müderrişoğlu, A., 1993, Kurtuluş Savaşında Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, 232 sf.
- Nutuk-Kemal Atatürk, 1951, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 2 cilt, 898 sf.
- Özaslan, M., 2012, Bir "Anadolu Eri" ve "Eskiçeri" Kurumu Olarak Ankara Seymenlik Geleneği,

- Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara, Haz. F. Ş. Cantek, Ankara Üniv. Yayınevi, sf. 131-145.
- Pamukoğlu, O., 2017, Baş Döndürenler, Inkılâp Kitabevi, 479 sf.
- Sakallı, B., 1998, Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teřkilatlanma, Kùltür Bakanlığı yayınları, No 863, 2. Baskı, 130 sf.
- Soyak, H.R., 2018, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, No 2131, 9. Baskı, 772 sf.
- Soyak, 2018, sf. 135 Su gibi akan cephanede karşısında endişe duyan komutanlar Başkomutan'a söyleyince, "Tek mermi kalana kadar ateş sürdürülecektir. Cephanenin tamamlanması düşmandan yapılacaktır" yanıtı alınır.
- Şimşir, B.N., 2006, Ankara...Ankara... Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi Yayınl., Genişletilmiş 2. Baskı, 654 sf.
- Uluğ, N.H., 1997, Hemşehrimiz Atatürk, Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, No 120, 297 sf.

DİPNOTLAR

- 1 Ali Fuat Paşa, Mart ayı başında İstanbul'dan ayrılarak Konya-Ereğli'ye hareketinden önceki hafta Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ile birlikte Mustafa Kemal Paşa ile son kez konuştuklarına (Cebesoy, 1953, sf. 40 ve 46) göre bu görüşme olasılıkla 20-24 Şubat günlerinde gerçekleşmiş olmalıdır.
- 2 Atatürk Araştırma Merkezi, <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/yunus-nadiye-verilen-demec>
- 3 İcra Vekilleri Heyeti, 2 Mayıs 1920 tarihli kanunla kurulmuş ve Millet Meclisi'nin salt çoğunluğu ile 3 Mayıs günü şu vekillerden oluşmuştur (Erdoğan, 2008, sf. 167): 1) Şeriye ve Evkaf (din ve vakıflar) Vekili: Mustafa Fehmi (Gerçeker) Efendi, 2) Hariciye Umuru Vekili: Bekir Sami Bey, 3) Dahiliye Vekili: Cami (Baykurt) Bey, 4) İktisat (ticaret, sanayi, ziraat, orman ve madenler) Vekili: Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, 5) Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye (sağlık ve sosyal dayanışma) Vekili: Dr. Adnan (Adıvar) Bey, 6) Müdafaa-i Milliye (milli savunma) Vekili: Fevzi (Çakmak) Paşa, 7) Nafia (bayındırlık) Vekili: İsmail Fazıl Paşa, 8) Adliye ve Mezhepler Vekili: Celâlettin Arif Bey (son Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı), 9) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genel Kurmay) Reisliği: Miralay İsmet Bey, 10) Maliye (rüsumat ve defteri hakanî) Vekili: Hakkı Behiç Bey, 11) Maarif Vekili: Dr. Rıza Nur Bey.
- 4 Ziya Gökalp'in atılımıyla kurulduğundan bazen onun adıyla da anılan bu eğitim kurumunda Ziya Gökalp (Felsefe), Yusuf Akçura

(Günümüz Tarihi ve Doğu Sorunu), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Türk Edebiyatı), Ruşen Eşref Üneydin (Türk Edebiyatı), Veled Çelebi İzbudak (Türk Dili), Hüseyin Ragıp Baydur (Dilbilim), Halide Edip Adıvar (İngiliz Edebiyatı), Müfide Feride Tek (Fransız Edebiyatı), Ahmet Ağaoğlu (Rus Edebiyatı), Adnan Adıvar (Sosyal Sağlık Koruma), Nafi Atuf Kansu (Tarih), Hamdullah Suphi Tanrıöver (Türk Güzel Sanat Tarihi), Rıza Nur (Türk Tarihi), Niyazi (Osmanlı Tarihi), Ali Said (Eski Asya Tarihi), Mahmut Esat Bozkurt (İdare Hukuku, Osmanlı Hukuk Mevzuatının Sosyal ve İktisadi İncelemesi), Veli Saltıkgil (Hukuk Tarihi, Esas Hukuku), Mustafa Şeref Özkan (Kamu Hukuku), Suat Davaz (Küçük Asya'nın Osmanlı Devletine Kadar Tarihi, Yabancılar Hukuku), Hüsnü (Kuramsal İktisat) Cemal Hüsnü Taray (İstatistik, Çağımızın Ekonomisi), Mehmet Vehbi Sarıdal (Türkiye İktisadi) ders verirler.

- 5 Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin, 24 Mayıs 1921 tarihli notasında "... Türkiye Millet Meclisi delegeleri Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ile Rıza Nur Beyin beraberlerinde götürdükleri 4 milyon altını gerçekten Türk hududundan geçirdiklerine dair yurttaş Orconikidze'den kesin teminat aldım" biçiminde yazmıştır (Aralov, 2007, sf. 107).
- 6 Osmanlı İmparatorluğu devrinde bütün Balkanlar da elimizde olduğundan bir iç deniz durumundaki Ege Denizi'nin adı yoktur ve Akdeniz'in devamı sayılıyordu.

Devrinin Üç Bakanı Gözünden Mustafa Kemal Paşa*

Fehim KURULOĞLU**

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları arasında nasıl görülüp, algılandığının ipuçlarını veren, 1926 yılı Mart ayı içerisinde Vakit gazetesinde "Gazi Paşa'yı Nasıl Tanıdınız?" başlığıyla Arif Oruç imzasıyla yayınlanan bir röportaj dizisi ele alınmıştır. Dönemin tanınmış gazetecilerinden biri olan Arif Oruç'un Hariciye Vekili Tevfik Rüştü, Hariciye Encümeni Reisi ve daha sonra Dâhiliye Vekili olacak Şükrü Kaya ve Maarif Vekili Mustafa Necati Beyler ile yapmış olduğu görüşmeler hem Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografisinde hem de görüşlerini bildiren isimlerin biyografilerinde eksik kalan bir takım noktaları tamamlaması bakımından oldukça değerlidir. Sözü edilen röportajlarda her üç isme de aynı soruları yönelten Arif Oruç vekillerden; siyasette, idarede, askerlikte, hitabet ve kalem gücünde, inkılapçılıkta Atatürk'ü nasıl

tanımladıklarını sormuştur. Bu soruların yanı sıra vekillerin Gazi Paşa ile ilk tanışma hikâyelerini de gazetede tefrikalarda değerlendiren Oruç, son olarak Atatürk'ü tarihteki diğer büyük isimlerle kıyaslamalarını istemiştir. Üç isim de samimi ve sıcak bir ortamda gelişen mülakatlarda içtenlikle muhabirin sorularını yanıtlayarak tarihe önemli bir not düşmüştür.

Bu röportaj dizisinin çalışmamızda yer almasının önemli yanı ise gerek Tevfik Rüştü Aras gerek Mustafa Necati gerekse de Şükrü Kaya ile ilgili yapılan çalışmalarda daha evvel bu bilgilerin kullanılmamış olmasıdır. Bu çalışma ileride hem bu üç mümtaz şahsiyet hem de Atatürk hakkında yazılacak eserlere biyografik katkılar sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Tevfik Rüştü Aras, Mustafa Necati, Şükrü Kaya, Vakit Gazetesi, Arif Oruç.

* Kaynak : Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi: AAM Derg., 2018 ; 34 (1) : 97 : 55-80 Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 03.01.2017 - 10.08.2017

** Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fehim.kuruloğlu@gop.edu.tr

ABSTRACT

This article is about a feuilleton which were written by Arif Oruç in Vakit Newspaper with the title “How you get to know Ghazi Pasha?” In this series Arif Oruc made three interviews with Tevfik Rüştü Aras the Minister of Foreign Affairs, Şükrü Kaya the Minister of Internal Affairs and Mustafa Necati the Minister of Education. The correspondent asked for the ministers to answer how to define Mustafa Kemal as an administrator, politician, commander, orator, author and a revolutionist. Beside these questions, the reporter asked them how they introduce with Pasha and with whom can you compare him in the history? All three respondents sincerely answered the reporter’s inquiries in an intimate and warm environment. By using these interviews, this paper aims to give us some clues about the life and personal qualification of the founder of modern Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk. New informations from these interviews will provide significant contributions with Atatürk, Aras, Kaya and Necati’s biographies to be written in future.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Tevfik Rustu Aras, Mustafa Necati, Sukru Kaya, Arif Oruc, Vakit Newspaper.

GİRİŞ

Gazete ve dergiler gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. İnsanların ülkelerinde ve dünyada olup bitenlerden haberdar olmalarını sağlaması ve ileri demokrasinin sacayaklarından biri olması nedeniyle basına atfedilen önem her geçen gün artmaktadır. Öte yandan gazete ve dergiler yayınladıkları siyasi, kültürel ve ekonomik haberlerin yanı sıra dönemin tanınan simalarıyla yaptıkları röportajlar ve tefrikalar vasıtasıyla tarih araştırmacılarına kıymetli bilgiler sunmaktadır. 1926 yılında Vakit gazetesinde bu doğrultuda yapılan bir mülakata

dayanan bu çalışma, gerek mülakat veren kişilerin gerekse de mülakatın konusu olan Mustafa Kemal Atatürk’ün hayat hikâyelerinde boş kalan kısımların doldurulmasını, çağdaşı ve çalışma arkadaşı olan isimlerin Gazi Paşa hakkındaki fikir ve düşüncelerini öğrenmemizi sağlamayı amaçlamaktadır¹.

Röportajın yayınlandığı Vakit gazetesi Mehmet Asım Us ve Ahmet Emin Yalman tarafından 1917 yılında İstanbul’da kurularak yayın hayatına başlamıştır. Döneminin etkili yayın organlarından biri olan gazetede tanınmış simaların makaleleri yayınlanırken, bunlar arasında Hakkı Tarık, Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü, Reşat Nuri, Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit, Ziya Gökalp, Halide Edip, Selim Sırrı, Satı Bey, Ömer Seyfettin isimleri ilk akla gelenlerdir. Kuruluşundan Milli Mücadele’nin nihayetine kadar badireli günler geçiren gazetenin iki ortağı, 1923 yılında tıpkı ülkenin kaderinde olduğu gibi bir yol ayrımına geldiğinde Mehmet Asım Mustafa Kemal’in yanında yer almayı tercih ederken, Ahmet Emin ise ayrılarak Vatan gazetesini kurmuştur. Haber gazeteciliğinin yanı sıra fikir gazeteciliği de yapan Vakit, siyasi haberlerle beraber toplumsal, edebi ve kültürel konulardaki yayınlarıyla döneminin en güçlü gazetelerinden biri olmuştur.² Makalemize konu edindiğimiz röportaj serisini hazırlayan Arif Oruç ise devrinin tanınan ve tartışmalı simalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1913 yılında Tanin’de başladığı gazetecilik hayatını daha sonraları Tasvir-i Efkâr, Sabah ve Türk Sadası gibi gazetelerde sürdüren Oruç, Kuva-yı Milliye döneminde Tasvir gazetesinde yayınlanan cepheden verdiği haberlerle tanınmıştır. İstanbul’un işgali sonrası çalıştığı gazetenin kapatılması ve patronlarının Malta’ya sürgünü ile yolu Ankara’ya düşen Oruç, önce Eskişehir’de, daha sonra da Ankara’da çıkarmış olduğu Yeni Dünya isimli gazetesinin Çerkez Ethem’le olan ilişkileri nedeniyle İstiklal Mahkemesi’nde yapılan yargılama sonucu

sürgünle cezalandırılmış, bir süre sonra çıkarılan aftan faydalanarak gazeteciliğe devam etmiştir.³ 1922 yılında Antalya’da Yeni İzmir, İzmir’de de Yeni Turan gazetelerini çıkaran Arif Oruç,⁴ sonraki yıllarda sırasıyla Son Saat, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde çalıştı.⁵ İşte böyle bir zamanda Vakit gazetesiyle yolları kesişen ve ileriki yıllarda muhalefet saflarına geçen Oruç “Gazi Paşa’yı Nasıl Tanıdınız?” başlıklı yazı dizisini yayımlayarak gelecek kuşaklar için önemli bir hizmete imza attı. Yayınlanacak yazı dizisi 10, 11 ve 12 Mart 1926 tarihli Vakit gazetesinde okuyucuya şu ifadelerle duyurulmuştur:⁶

“İnkılâbımızın ricâli, Reis-i Cumhûrumuzla ilk temaslarına aid hatıralarını anlatıyorlar. Suâle ilk olarak cevap verenlerden birkaç isim: Tevfik Rüşdü Bey, Şükrü Kaya Bey, Mustafa Necati Bey. Gazi ile ilk karşılaşmanın verdiği tesir, Onunla temâstan sonra hâsıl olan îman ve ümitler kârilerimize yakın bir mâzîye âid bütün heyecânları dağıtacaktır. Gâzi Paşa’yı nasıl tanıdınız? Bu memleketin rîcaline ve büyük kumandanlarına tevcîh edilmiş bir suâldir. Alınan cevâblar bir-iki gün kadar gazetemizde neşredilecektir. Suâle ilk cevap verenlerden birkaç isim: Hâriciye Vekîli Tevfik Rüşdü, Maârif Vekîli Mustafa Necati ve Şükrü Kaya Beyler...”

Arif Oruç’un bu çağrısına yukarıda ifade edildiği gibi Hâriciye Vekîli Tevfik Rüşdü,⁷ Maârif Vekîli Mustafa Necati⁸ ve Hâriciye Encümeni Reisi Şükrü Kaya⁹ ilk olumlu yanıtı veren isimler olmuşlardır. Tevfik Rüşdü ile yapılan röportajda Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa’dan da¹⁰ randevu talep edildiği ifade edilse de¹¹ gazetede bu üç isim haricinde başka kimsenin röportajı yayınlanmamıştır. 13 Mart 1926’da Tevfik Rüşdü (Aras), 14-15 Mart 1926’da Şükrü Kaya ve 23-24 Mart 1926’da da Mustafa Necati’nin sorulara verdikleri yanıtlar yayınlanmıştır.

Arif Oruç her üç isimden de şu soruları yanıtlamalarını istemiştir: “Gazi’yi nasıl tanıdınız? Siyaset sahasında Gazi? İdare sahasında Gazi? Askerlik sahasında Gazi? Gazi’nin hitabet kuvveti hakkında ne düşünüyorsunuz? Gazi’nin kudret-i kalemiyesi hakkında ne düşünüyorsunuz? İnkılap sahasında Gazi? Gazi’yi tarihte kimlerle mukayese edebilirsiniz?” Röportaj dizisinin başında çalışmanın amacı şu sözlerle okuyucuya aktarılmıştır:¹²

“Bu mülâkatlarla bu makâleler Gâzi Paşa Hazretleri’nin muhtelif zamânlardaki hayât ve hissiyâtının harekât ü sekenâtının intibâlarını ve hepsinin rûhunda ve fevkinde büyük dahi-yi münçinin istikbâli tenvîr ve teshîr eden kudret ve inkişâf şaşasını ihtivâ etmek itibâriyle fevkâlade ehemmiyeti hâiz olduğu gibi dolayısıyla mülâkatı veren hükûmet ricâlimizin de geçirdiği hayât safhaları hakkında lezzet ile okunacak malumâtı hâvi olacaktır.”

Akıcı bir üsluba sahip olan Oruç’un, röportajın yapıldığı mekânı ve çevredeki kişileri canlı bir şekilde tasvir ederek, okuyucuya o an orada bulunuyormuş hissini verme konusunda oldukça başarılı bir iş çıkardığı görülmektedir. Oruç Tevfik Rüşdü’nün Çankaya’daki evini şu ifadelerle tarif ve tasvir etmiştir:

“Tevfik Rüşdü Bey’in Çankaya’daki evini görmeyenler elbette bilmezler. Yanında Hâriciye Konağı inşâ edilen bu küçük bağ evinin, belki iki odasıyla iki küçük salonu vardı: Bu salonda Gâzi’nin menâkıbını dinleyeceğim. Kapıdan girdiniz. Gazi’nin agrandisman¹³ çatık kaşlı resmiyle karşılaştığınız. Solda bir kütüphane vardır. Ortada üzerinde altı kollu alüminyum küçük bir şamdan parıldayan iki küçük masa, yanında bir soba. İsmet Paşa’dan başlayarak vekiller ve sefirlerden bazılarının fotoğraflarında nihayetlenen temiz kireç sıvalı bir duvar. Karşımda üzerinde Rus Sefiri Suruç’un, Rus masnû’âtından çerçevesiz küçük bir portresi

bulunan Hariciye Vekilinin yazıhanesi. İşte burada vekil ile hariciye encümeni reisi baş başa kalarak uzun ve soğuk gecelerde memleketin mukadderatını dertleşiyorlardı. Tevfik Rüşdü Bey'in refikasının eliyle işlediği, ipek ve sırmalı yuvarlaklar, pembe dallı ipek koltukları süslüyordu.”

Gazi Paşa ile Nasıl Tanıştılar

Tevfik Rüştü Aras, Mustafa Necati ve Şükrü Kaya ile Gazi'nin tanışma hikâyeleri ve onun hakkındaki ilk izlenimleri oldukça ilgi çekicidir. Tevfik Rüşdü, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk defa meşhur İttihat ve Terakki kongresinde tanıştığını ifade ederken,¹⁴ Şükrü Kaya O'nu ilk kez Hareket Ordusu'nun İstanbul'a geldiği sırada gördüğünü,¹⁵ Mustafa Necati ise Birinci Meclis'e Saruhan Mebusu olarak seçildikten sonra Ankara'da tanıştığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın her üç isim üzerinde büyük tesirler bıraktığını ifadelerinde görmek mümkündür. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılında gerçekleştirdiği kongrede söz alan ve o tarihte Kolağası rütbesinde olan Mustafa Kemal ordunun siyasete karışmaması gerektiği hususunda yaptığı konuşmayla dikkatleri üzerine çekmiş, verdiği önerge yoğun bir şekilde tartışıldıktan sonra kabul edildiyse de pratikte uygulanmamıştı.¹⁶ O günlerde Mustafa Kemal'i tanıyan Tevfik Rüştü kendisiyle uzun uzadıya bu konuyu tartıştıktan sonra fikirlerine ve şahsına meftun olduğunu, o andan itibaren “Onun fikirlerinin tesirinden bir an kurtulduğumu bilmiyorum” sözleriyle duygularını ifade etmiştir.¹⁷

Şükrü Kaya Mustafa Kemal Paşa'nın adını ilk defa 14 Temmuz İnkılâbında¹⁸ duyduğunu fakat ilk kez Hareket Ordusu'nda bir er iken gördüğünü belirtmiştir. Onu tanıma fırsatını ise İstanbul'un İtilaf Kuvvetleri tarafından işgali sonrası İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkili veya milliyetçi, aydın şahsiyetlerin hapis tutulduğu meşhur Bekirağa

Bölüğü'nde¹⁹ Fethi Bey sayesinde elde ettiğini belirtmiştir.²⁰ O zor günlerde Mustafa Kemal'in hapisanedeki arkadaşlarına yaptığı ziyaretlerin oradakilerde kurtulma ümitlerini arttırdığını belirten Kaya, “Mefkûrelerini fiiliyata îsâl edecek kuvvetli bir dehâya sahip olduğuna daha orada iken inandım” diyerek Gazi hakkındaki ilk intibalarını aktarmıştır.²¹ Bu noktada Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmeden evvel Fethi Bey'e yaptığı son ziyaret hakkında bilgiler veren Kaya o günlerde yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:²²

“Gâzi, Anadolu'ya geçmeden bir iki gün evvel yine Bekirağa'yı ziyarete gelmişti: Fethi Bey'le bir müddet husûsi görüştüğümüzden sonra ayrıldı. Fethi Bey, o gün ve geceyi heyecân içerisinde geçirdi. Fakat heyecânını başka şeylere atfediyordu. Ertesi gün gazeteler Gazi'nin Samsun'a hareketini yazdı. Ben de bu havâdisi, Fethi Bey'e okumuştum. Sadece: İnşallah, selâmetle vâsıl olur. Dedi... Bir müddet sonra, Fethi Bey bana Gâzi'nin yüksek tasavvurlarını anlattı. Fethi Bey, son derece müteheyyic idi: Vahdettin'in bu ta'îyinden pişmân olarak Mustafa Kemal'i geri çevirmesinden korkuyordu. Fethi Bey sonra İngilizlerin Gazi'yi çevirerek tevkîf etmelerinden de çok ürküyordu... O sâniyeden itibaren Paşa'nın Samsun'a muvâsalatı haberi gelinceye kadar, Fethi Bey ve bazı arkadaşlar günlerimizi heyecân ve asabiyet içerisinde geçirdik. Çünkü efendim, Paşa'nın tevkîf ve geri çevrilmesi gibi bir fâciâ, memleketin, Anadolu'nun başsız kalmasına mücib olacak, milletin istinat edebileceği son ümit de kırılmış bulunacaktı. Burada sana ne söylesem tasvîr ve ifhâm edemem birâder: “Ah... Hele bir varsa sözü, aramızda ardi arkası kesilmez bir temennî ve bir parola” olmuştu ve temîn ederim ki Gâzi'nin (Samsun'a) muvâsalatı haberi, bizim için terânesi takîp edecek ilk muzîde-i zafer oldu. Bence hâlâ bugün dahi, gerek saraya gerek düşmanlara indirilen ilk darbe-i muvaffakiyet de

budur: Yani, Gâzi'nin Samsun'a sâlimen ve muvaffakiyetle çıkabilmesi hâdisesi..."

Mustafa Necati Bey ise Paşa'nın adını ilk olarak Çanakkale muharebeleri esnasında kazanmış olduğu başarılarından duyduğunu belirttikten sonra ilk tanışma anında kendisinde oluşan hisleri şu sözlerle dile getirmiştir:²³

"Gâzi Paşa'nın yanına geldiğim zaman, kudretli gözleriyle herkesin ümitsizlik içinde çırpınan ruhuna nur ve îman veren ilhamkâr ve hârikulâde bir insan olduğunu anlamıştım. Gâzi Paşa'ya beni yaveri Muzaffer Bey götürmüş ve takdîm etmiştir. Bugünkü gibi hatırımdadır. Keskin gözleriyle bir yeri işaret edip, tannân sesiyle oturmaklığımı emretmişti ve oturdum. Cepheye hâiz ufak tefek suâller sordu. Sonra kudretli nazarlarını gözlerimin içine dikti. Ve bir müddet gözleriyle karşı karşıya kaldım. Hayalimde ve rûhumda o kadar hâkim bir tesîr yapan bu büyük ve yaratıcı insanla temâstan sonra kuvvetle kâni oldum ki, başlanan işi nihayete erdirecek irâde onda tecelli etmiştir."

Siyaset ve İdare Sahasında Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Atatürk'ü tanıyan herkesin üzerinde ittifakla durduğu hususlardan bir diğeri de onun siyaset ve idare alanında ne kadar mahir olduğudur. Onu tanıyan yerli, yabancı devlet adamlarının üzerinde en çok durduğu konuların başında gelen bu yönü Gazi Paşa'yı emsallerinden ayıran bir özelliktir. Onun birleştiricilik, bütünleştiricilik, olaylar karşısında doğru ve net bir görüşe sahip olmak, verdiği emir ve görevlerin sonucunu takip etmek, cesaret ve kararlılık gibi niteliklerini karizmatik liderliğiyle tamamlayan bir önder olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu özellikleri onu büyük bir devlet adamı yapmıştır.²⁴

Atatürk devrinin en önemli üç bakanlık koltuğunu işgal eden Tevfik Rüştü, Mustafa Necati ve Şükrü Kaya verdikleri mülakatta

Gazi'nin siyaset alanındaki etkisi, gücü ve ileri görüşlülüğünü değerlendirmişlerdir. Bu üçlünün ittifak ettiği hususların başında Teşkilat-ı Esasiye'de vücut bulan Paşa'nın idare kabiliyeti gelmektedir. Tevfik Rüştü bu konuda kendisini en çok etkileyen iki örnek olduğunu, ilkinin Harb-i Umumi'nin hemen başında yaşandığını, diğerinin ise başlı başına Samsun'a çıkma hikâyesini teşkil ettiğini belirtmiştir. Büyük Savaş başladığı sırada Mustafa Kemal'in Sofya Askeri Ataşesi görevinde iken savaşın akıbeti ve Balkan devletlerinin alacağı pozisyonla ilgili kendisine 18 sayfa hacminde bir mektup yazdığını açıklayan Aras, bu mektuptaki bilgileri parti merkez-i umumisindeki yetkililerle paylaştığını, kendisiyle beraber Dr. Nazım²⁵'in da içindeki bilgileri önemseyip partililerle paylaşmaya çabaladığını fakat kimseye bu mektupta aktarılan tespitleri dinletemediklerini ifade etmiştir.²⁶ Mustafa Kemal'in Sofya Askeri Ataşeliği görevindeki faaliyetleri hakkında yapılan çalışmalar Tevfik Rüştü'nün yukarıdaki ifadelerini doğrular niteliktedir. Bu görevi esnasında gerek Genelkurmay'a sunduğu raporlar gerek arkadaşlarına yazmış olduğu mektuplar Mustafa Kemal'in ileri görüşlülüğünü ve siyaset alanındaki başarısını bir kez daha ortaya koymuştur.²⁷

Şükrü Kaya siyaset alanında Gazi'yi bir "şahika-i deha" olarak tanımlarken, onun en büyük siyasi başarısının Türkiye'nin istiklalini sağlaması, hilafetin ilgası, teşkilat-ı esasiyenin, ve Cumhuriyetin ilanı olduğunu belirtmiştir. Ülkenin gelmiş olduğu durumun en büyük mefkûrecilerin dahi hayallerinin ötesinde olduğunu dile getiren Kaya, bunların Gazi'nin "dehâ-yı siyasiyesi sâyesinde" birer hakikat halini aldığını söylemiştir. Bu noktada Mustafa Kemal'in siyasi konularda adımlarını atarken zamanlamasına değinen Kaya, "Emin olunuz Gâzi bu mefkûreyi; tesadüfî olarak değil, günü gününe, ta! Uzun senelerden beri düşünüp takip ve tasavvur ederek, hatta hadisat ve muhiti tedvir

ve ihzar ederek mevki-i tatbiki koymuştur” sözleriyle açıklamıştır.²⁸

Aynı soruyu yanıtlaması istenen Mustafa Necati, onu siyaseten değerlendirebilmek için derin bir tarih bilgisine sahip olmak gerektiğini, dolayısıyla tarihteki büyük isimlerle karşılaştırdıktan sonra buna kesin bir şekilde kanaat getirilebileceğini belirtmiştir. O da Gazi'nin Milli Mücadele dönemindeki büyük zorlukları aşmasına ve attığı bütün adımlardaki zamanlamasına dikkat çekerek böyle bir şahsiyetin siyasi alandaki dehasını açıklamak için kelimelerin yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Gelecek nesillerin Gazi'nin hayatını öğrendiklerinde “Böyle bir reisimiz vardı!” diyerek yıllarca ve asırlarca iftihar” edeceklerine olan inancını da sözlerine eklemiştir.²⁹

Askerlik Sahasında Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Atatürk bir siyasetçi ve devlet adamı olmakla beraber öncelikle askerdir. Askeri okul sıralarından çıkıp, kıta görevine başladığı andan itibaren görev aldığı her birlikte ve cephede önemli başarılarla imza atan Mustafa Kemal, sahip olduğu yetenekleri sergileyerek hak ettiği teveccühü kazanmayı başarmıştır. Yetiştirdiği kültürel ve siyasi çevre, aldığı eğitim ve savaş meydanlarında kazandığı tecrübeler onun büyük bir asker olmasında önemli yere sahiptir. O askerlik sanatına yalnızca bir kumandan olarak katkıda bulunmamış aynı zamanda yayınladığı kitaplarıyla bu alandaki yeteneğini ve başarısını ispatlamıştır.³⁰

Vakit gazetesi muhabiri yakınındaki isimlerden asker kökenli bir devlet adamı olan Mustafa Kemal'i bir de bu açıdan değerlendirmelerini istemiştir. Soruya muhatap olan üç isim de asker olmadıkları için yanıt vermek konusunda çekingen davranmalarına rağmen her üçünün de üzerinde ittifakla durduğu nokta Gazi'nin büyük bir kumandan olmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın “askerlikte emir

vermek ve bütün harekât-ı harbiyeye hâkim olmak için yaratılmış bir insan” olduğunu gözlemlerine dayanarak ifade eden Mustafa Necati bu gerçeği tarihteki en nankör yaratılışlı insanın dahi inkâr edemeyeceğini belirtmiştir.³¹ Şükrü Kaya bu hususta bir askerinin iktidarının elde ettiği başarılarla ölçülebileceğinden bahisle Mustafa Kemal'in Anafartalar'da, Sakarya'da, Afyon'da hülâsa bütün ülkeyi düşmandan kurtarma konusunda elde ettiği başarılarının onun ne denli büyük bir kumandan olduğunu ispatladığı düşüncesindedir.³² Tefik Rüşdü de Gazi'nin içinde bulunduğu muharebelerde zaferden başka bir sonucun vaki olmadığını, onun askerlik sahasındaki başarısının ve dehasının herkes tarafından takdir edildiğinin altını çizmiştir.³³

Balıkesir cephesinde yaşanan şiddetli çarpışmalar sonucu önce Bursa'ya, sonra da Eskişehir'e çekilmek zorunda kaldıklarını aktaran Mustafa Necati burada yaşadığı bir hadiseyi aktararak Gazi'nin askerlik sahasındaki yeteneğini şöyle anlatmıştır:³⁴

“Gâzi'yi askerlikte iyice tasvîr edebilmeliğim için başımdan geçen bir hâdiseyi anlatayım: Balıkesir cephesinde düşmanla şedîd ve kanlı bir muhârebeden sonra büyük kuvvetlerle temâs ede Bursa'ya gelmiştik. Kumandanımız Meclis Re'îsi Ferik Kâzım Paşa idi. Bu sırada Eskişehir'e doğru çekildik. Etrâfımızda mahdûd bir kuvvet kalmıştı. Diğer gruplar da müteferrik bir hâlde Afyon ve Bursa'dan çekilmiş, hepsi Eskişehir'e toplanmıştı. Eskişehir bir mahşeri andırıyordu. Ümitsizlik kalpleri yakıyor, düşmanın muhakkak olan hücumu endişesiyle herkes telâş ve heyecân içinde kıvranıyordu. Fakat tamâmen gayr-i şu'ûri bir ilhâm, içimizden gelen bir ses bu ümitsiz kalpleri, bu heyecândan yanan tutuşan mevcûdiyetleri güyâ Rabbâni bir kuvvetle müdâhalesi vâka olacakmış gibi ümitlere düşürüyordu. O esnâda ağırdan ağıra bir

fısıltı dolaştı ve bütün ümitsiz kalpleri neşe ve sürur kapladı:

Mustafa Kemal Paşa geliyormuş!

Herkes büyük fırkalarla gelen bir kumandan bekliyordu. Mihrakını gaybetmiş, yıldızlar gibi boşlukta dolaşan kuvvetler, sönük gözlerle ümid arayan perişan ve pejmürde kıyafetli insanlar gibi, doğacak bir güneş bekler gibi Eskişehir İstasyonu'na toplanmışlar ve Mustafa Kemal, mağlub ve müte'essir insan kümeleri içine yâveri ve iki neferi ile yalnız başına gelmişti. Orada o gün gördüğüm Mustafa Kemal ile Ankara'da tanıştığım Paşa, başka başka şahsiyetlerdi. Eskişehir'de halk, Onu arkasında ordularla bekliyordu. O yalnız gelmişti. Gözleri, şerâreler fıskıran bir ateşti. Yüzü üzerinden yanardağlar geçmiş gibi kızılılaşmıştı. Tavrında muhabbet vardı. Sert adımlarla istasyona ilerledi. Takip ettik. İstasyon kumandanının masasına oturdu. Karşısında Kâzım Paşa, Vali Fatih Bey ve tanıdığım birkaç kumandan vardı. İstasyon kumandanına çelik bir emir verdi: "Yirmi dördüncü fırka gelecek. Falan ve filan mıntıkalara birleşecektir. Onlar, birer ordunun başında imiş gibi, fakat tek başlarına gösterilen ordunun başlarına gittiler. Gâzi sonra Vali'ye emirler verdi. Ve arkasına döndü de katiyetle: Efendiler, vaziyet tespit edilmiştir. Düşman (Kestel) Dağlarından ileriye geçemez. Vazîfemizi yapacağız, dedi." İşte benim bildiğime göre o gün orduda kumandan da hepsi de kendisi idi. Mustafa Kemal Paşa'nın askerî dehâsı budur. Düşman hakîkaten bir seneden fazla (Kestel)de kaldı."³⁵

Gazi'nin Hitabet ve Kalem Kudreti

Mustafa Kemal Paşa'nın hitabet ve edebiyat alanındaki yeteneği onu tanıyan, bilen, nutuklarını dinleme şansına sahip olan herkesin ortak kanaatlerindedir. Şüphesiz bu tür hasletleri kazanabilmenin yegâne yolu çok okumak ve çalışmaktan geçmektedir. Mustafa

Kemal Atatürk'ün hayatı ile ilgili yapılan araştırmalar onun gerek öğrenim gerekse de mesleki hayatı boyunca sürekli yeni bir şeyler öğrenme çabasında olduğunu ortaya koymaktadır.³⁶ Dönemin tanıklarının hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'nın bu yönünü sıklıkla dile getirdikleri görülür.³⁷ Tanıklıklar ve anılar onu bazen okul yatahanesinin sessiz bir köşesinde, kimi zaman cephede kimi zaman da çalışma odasında elinden düşürmediği kitaplarıyla saatlerce olan birlikteliğini aktarmaktadır. Binlerle ifade edilen okuduğu kitap sayısı ile dimağını sürekli dolduran ve tazeleyen böyle bir şahsiyetin kudret-i kalemiyesi ve hitabetinin gelişmişlik derecesine şaşırılmamak gerek.³⁸ 1922 yılı Ocak ayında Vakit gazetesinden Ahmet Emin Yalman'a verdiği bir röportajda askeri okul yıllarından bahseden Gazi edebiyata olan ilgisini ve kendisini nasıl geliştirdiğini şu şekilde anlatmıştır:³⁹

"İkinci sınıfa geçtikten sonra (Harbiye'de) askerlik derslerine merak sardırđım. Şiir yazmak hakkında idâdi hocasının vazettiği memnûiyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamânlarında kitâbet ta[[lîmleri yapıyorduk. Sâ'atlerimizi ellerimize alıyor, "bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim" diye müsabâka ve münâkaşalar tertîp ediyorduk."

Atatürk'ün söylev ve demeçlerini dil ve üslup açısından inceleyen Korkmaz da dilin onun için gaye değil, araç olduğunu, konuşma ve yazma sanatındaki gücü ile hitap ettiği kitleyi peşinden sürükleyebildiği için hitabet sanatının en üst noktalarına ulaştığını ifade eder.⁴⁰ Tecrübeli gazeteci Arif Oruç Gazi'nin bu yönünü iyi bildiğinden olsa gerek çalışma arkadaşlarına hitabet ve kalem gücü hakkında neler düşündüklerini sormuştur. Aras onun dehasının yansımalarının en iyi görülebildiği alanlardan birinin hitabet olduğunu söylemiş ve

bunun en güzel örneği olarak da nutuklarını göstermiştir. Kamuoyunda “Şapka Kanunu” olarak bilinen (Şapka İktisası Hakkında Kanun) kanundan örnek veren Aras, milletin Mustafa Kemal Paşa’nın nutuklarıyla şapkayı kendiliğinden kabul ettiğini, Meclis-i Milli’nin bunu ancak kayıt ve tescile memur olduğunu vurgulamıştır. Aras, Mustafa Kemal Paşa’nın hitabet yeteneğinin sırrını şu sözleriyle ortaya koymaya çalışmıştır:⁴¹

“Halk Gâzi’nin arkasından şûûrla gider. Mantiği çok kuvvetli, sözleri herkes tarafından behemehâl anlaşılır. O söz söylerken ağlak ve ibhâm sevmediği şeylerdir, birâder. Gâzi main maksadını vermek için zemîn ve zamânı ölçmeyi bilir. Söyler ve mutlaka yaptırır. Gâzi’nin bütün bu muzafferiyetlerini, bütün bu işlerini muhâkeme ederseniz azîzim, görürsünüz ki, hâdisât ile vak’a ile tecrübeler ile ulûm şümûl bir dehâ teşkîl eder. O dimağında evvelden tersîm eylemiş olan bir gâyeye varmak için mâin-i menâhil kıta eder. Bunların arasında en küçük bir ta’arruz-ı fikir bulmak kâbil değildir. Ancak bunların her biri bir safhadır.”

Türkiye’deki insanlar arasından büyük hatipler çıkmamasını önceleri Türkçenin dil yapısından kaynaklandığını düşündüğünü belirten Şükrü Kaya, bu konuda yanılığa düştüğünü Gazi Paşa’yı tanıdıktan sonra anladığını itiraf etmiştir. Gazi’nin çok derin, heyecan verici ve zarif bir hatip olduğunu belirten Kaya, onun bilhassa siyasi tartışmalar esnasında ve irticalen halka hitap ettiği konuşmalarda kullandığı kelimelerin her birinin nesilden nesile intikal eden vecizeler olmaya aday olduğunu ve bunların derlenerek gelecek kuşaklara hatırlatılması gerektiğinin altını çizmiştir.⁴² Tevfik Rüşdü de bu konuda Kaya ile benzer görüşleri paylaşmaktadır: “Bana not ettirdiği birçok muharrerat-ı siyasiye ve resmîye, yeni edebiyatımızın en calis, en canlı ve en veciz birer günası olmaya layıktır... Hususi

meclislerde vakit vakit söyledikleri not edilse, onlarda başlı başına bir servet-i fikrîye ve edebiye teşkil eder.”⁴³

Mustafa Kemal Paşa’nın hitabet yeteneği kalem kuvvetinin gerisinde kalmamıştır. Savaş meydanlarındaki, meclis kürsüsündeki, halk karşısındaki ya da Çankaya sofrasındaki sohbetlerinde attığı nutuklar onun bu alanda da ne kadar yetkin olduğunu ispatlar. Türk hitabet sanatının önde gelen isimlerinden ve Mustafa Kemal’in çağdaşı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gazi Paşa’nın bu yönünü şu şekilde ifade etmiştir:⁴⁴

“O bir hatiptir. Türk lisanının en yüksek abidelerinden birini onun bir başkasına nasip olmayan lisanı Türk milletine verdi. Nutuklarında öyle parçalar vardır ki, ifadenin belagati itibariyle bugünkü ve yarınki nesillere yüksek birer örnek olacaktır. Aman vermeyen sıkı bir mantık, azami vuzuh ve cidayet, sadelik ve asalet perdesi uzaklık ve derinlik veren bir ses tonu onu mücadele tarihinin rekabet kabul etmez bir hatibi haline koydu.”

Mustafa Kemal Paşa’nın en az askeri dehası kadar söz edilmesi gereken bir başka yönünün hitabet olduğunu belirten Mustafa Necati, onun keskin fikirlerini karşısındakilere benimsetebilmek için insanların ruhlarını okşayacak samimi ve memnun edici ifadeler kullanmaya özen göstermesinin yanı sıra, zamanlama tercihinin de burada önemli olduğunu vurgulamıştır. Necati şu sözlerle Gazi’nin hitabet alanındaki etkisini tarif etmeye çalışmıştır:⁴⁵

“Sâmilerinin ruhlarını onun kadar iyi anlayan ve gören bir insan tasavvur edemem. Ne düşünürse düşündüklerini bilakaydüşard insanlara kabul ettirmeden bir adamdaki kuvveti “hitabet”den başka bir şeyle tevsik etmek lazımdır. Gaziyi saatlerce dinleyiniz: Tatlı şarılılarla akan bir nehrin cereyanına kapılmış

gibi sizi alır ve sizi istediği yerlere kadar götürür. Dinledikçe nefsinize itimad gelir ve kanaatlarınızın kuvvetlendiğini, canlandığını hissedersiniz. Gâzi böyle bir hatiptir”.

Mustafa Kemal Paşa'nın hitabet sanatındaki sırrını Aras'ın şu sözleri en iyi şekilde ifade etmektedir: “Zaten Gâzi çok tetkik etmeden, çok kuvvetli kanaat haline gelmemiş olan bir şey söylemez ki... Fakat bana öyle geliyor ki, bu dâhiyane fikirler esasen hatt-ı zatında kendisinde doğmuştur. O fikri bulmak için değil, ispat etmeye delil arar.”⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın kalemindeki gücüne de değinen arkadaşları onun gerek yaptığı resmi yazışmalarda gerek not düştüğü anı defterlerinde gerek de dostlarıyla mektuplaşmalarında ve telgraflarda kullandığı üslubun gücüne dikkati çekmektedirler. Mustafa Necati onun bu konudaki yeteneğini herhangi bir müesseseyi ziyareti esnasında önüne konulan hatıra defterine karaladığı birkaç cümleden dahi anlamının mümkün olduğunu ifade ederken⁴⁷, Tefvik Rüşdü de en veciz ve şedid kelimeleri özenle seçtiğini belirtmiştir.⁴⁸ Şükrü Kaya resmi emirlerine, özel görüşmelerine ve yayınlanan bazı hatıralarına bakıldığında Gazi'nin kudret-i kalemiyesinin görüleceğini, bunun kökeninde de onun daha okul sıralarında edebiyata, sanata ve tiyatroya olan ilgisinin yattığını, o günlerde dahi edebiyat ve şiir okumaktan zevk aldığını vurgulayarak, halihazırda dünya edebiyatını yakından takip ettiğini de sözlerine eklemiştir.⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın İnkılapçılığı ve Tarihteki Yeri

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını değerlendiren araştırmacılarının üzerinde en çok durdukları konuların başında onun inkılapçılığı gelmektedir. Yapmış olduğu inkılaplarla Türkiye'nin çehresini ve kaderini tamamen değiştiren Atatürk bu yönüyle hem kendi dönemine hem de yaşadığı yüzyıla damgasını

vurmuştur. Amerikan ve Fransız inkılaplarını yakından incelediğini bildiğimiz Gazi Paşa'nın sonraki yıllarda “Atatürk ilkeleri” olarak adlandırılacak ilkelerinin ideolojik ve tarihsel kökenleri Fransız İhtilali'nin doğurduğu fikirlere dayanmaktaydı. Aybars Mustafa Kemal Paşa'nın “Bu inkılap, kelimenin vehleten ima ettiği ihtilal manasından başka, ondan daha vasi bir tahavvülü ifade etmektedir”⁵⁰ sözüyle ifade ettiği üzere inkılap ile ihtilâl ayırımına dikkatleri çekerek 1919-1927 yılları arasındaki icraatların eylem dönemi, sonrasını ise atılan bu adımların kurumlaşması ve gelişmesi süreci olarak değerlendirir.⁵¹ İnkılapların henüz tamamlanmadığı, yerleşmediği ve henüz içinde yaşanılan bir dönemde onun inkılapçılığını tanımlamaya çalışmalarından dolayı Mustafa Necati, Tefvik Rüşdü ve Şükrü Kaya'nın mülakatta Gazi'nin inkılapçılığı ile ilgili sorulan soruya verdikleri yanıtlar bu yönüyle de önem arz eder.

Mustafa Kemal Paşa'nın en önemli siyasi özelliklerinden biri olan inkılapçılığı, çalışma arkadaşları tarafından yakinen gözlemlenen ve değerlendirilen bir husustur. Tefvik Rüşdü'ye göre onun inkılapçılığını tanımlamaya çalışmak sonsuzluğu tanımlamak kadar güç bir şeydir. Gazi'nin karakterinin bir yansıması olarak gördüğü heyecanının Türkiye'nin inkılap kaynağı haline geldiğini belirterek onun en büyük hedefini şu sözlerle açıklamıştır:⁵²

“Acz ü ta'ab tanımayan Gâzi'nin iradesiyle Türkiye'nin yılmaz aşkı ve menba-ı inkılâb mütemâdiyen hâl-i heyecândadır. Nasıl ve nerede tevakkuf edeceğini ancak kendisi bilir. Emin olunuz ki, aralık yerdeki muvakkit vakfegâhlar birer merhaleden ibaret kalacaktır. İnsanları efendi görmek, insanların sââdeti... Türkiye'nin tam manasıyla istiklâl ve sââdeti ve bir amel-i medeniyet olmuş. İşte Onun en büyük ma'sûku...”

Gazi Paşa'nın inkılapçılık yönünü en

detaylı bir şekilde değerlendiren Şükrü Kaya olmuştur. Fransız ve Rus ihtilallerinin oluş ve gelişim safhalarını Türk inkılâbıyla kıyaslayan Kaya, dâhili ve harici şerait içinde değerlendirildiğinde Türk inkılâbının hepsinden kıymetli olduğunu ve Türk'ün vurulmak istenen prangaların hepsini kırarak başarıya ulaştığını ifade etmiştir. Bir inkılâbın başarıya ulaşmasında izlenecek yol haritasının çizilmesinin önemini farkında olan Kaya, Fransız ihtilalinin önde gelenlerinin hadiselerine değil, hadiselerin onlara hâkim olduğunu, fakat Türk inkılâbında Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğiyle başarıya ulaşıldığını şu sözlerle belirtir.⁵³

“Fransa İnkılâpçılarının diğer bir za'âfi da, politikaya kapılmaları ve maksatlarında, gâyelerinde ittihat edememeleri idi. İşte bu iki za'âf, hem o büyük inkılâpçıların ve hem de inkılâbın mahvına sebep oldu. Hâlbuki inkılâbımızda her şey ve her şey, evvelce tasmîm ve tasavvur edilmiş ve dâima en muvâfık zamanlarında tatbîk olunmuştur. Bizim inkılâbımız da, inkılâbın takip etmesi lazım gelen seyri tasavvur ve tasmin ederek refika-i mesâisine telkîn eden ve icrâatın en muvâfık zamânını intihab eden ve ettiren yalnız, Mustafa Kemal'dir. Gâzi'nin bütün İnkılâpçılara tefevvuk eden diğer en büyük seciyesi de, mefkûresindeki vâzih ve katiyet ve bilhassa ifâde ve tatbîkteki doğruluğu, derdeste-i harekâtıdır.”

Beş sene öncesinin Ankara'sı ile 1926 Ankara'sı ve Türk insanının duygu, düşünüş şeklinin kıyaslanması ile Gazi'nin inkılâpçılığının büyüklüğünün ortaya çıkacağını belirten Mustafa Necati değişimi şu şekilde ifade eder:⁵⁴“Bu asır tamamen onun yarattığı asırdır. Düşününüz, boyunları bükük, hayâtı sabır ve tevekkül ile karşılayan ve her gün gâibden gelecek bir ümîde bağlanan 5 sene evvelki insanlar ne idi; sonra mütemâdiyen koşan, çalışan ve hayâtını kendi faâliyetinde arayan bugünkü insanlar nedir? Bunlar Gâzinin kudretli

devresinden feyz ve nur alan insanlardır”. Mustafa Necati:

“Türk milleti için mukadder olan mesud istikbâlin Gazi Paşa bir beşaretcisidir. Bugünkü varlığımızın kuvvetli esaslarını kuran büyük mimarın asırlarca sonra bütün insanlar tarafından nazar-ı hayretle bakılıp görülecek olan asârının azametini ancak o zamânın nesli anlayacaktır. Tarih-i mukadderât-ı beşer dâima yüksek milletlere yüksek reisler ihdâ eder. Türk milletinin asâleti ve büyüklüğü Gâzinin şahsiyetinde tecelli etmiş ve o büyük milletin büyük müncîsi bir reîsden çok fazla bir şey, milletin istikbâlini hazırlayan bir mübda' ve bir müceddid olmuştur”

Sözleriyle tarihin ve Türk milletinin bu büyük devlet adamının icraatlarını nihayetinde anlayacağına inandığını belirtmiştir.⁵⁵

Atatürk inkılâpları birçok bilim insanının ifade ettiği üzere Türk milletinin her alanda kalkınmasını amaçlayan ve kökleri çok derinlerde olan düşüncelerin sonucu olarak karşımıza çıkar. Çağdaşı olan ve olmayan başka tarihi simalarla yapılan karşılaştırmalarda onu farklı kılan şey fikirlerinin felsefi, ilmi ve ideolojik bir temelinin olmasıdır.⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın tarihte hangi liderlerle mukayese edilebileceği sorusuna her üç isim de benzer yanıtları vererek onun kimseyle kıyaslanamayacağını, Türk tarihinin yetiştirdiği en büyük isimlerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Tevfik Rüşdü bu suale yanıt verirken, asırlar boyunca milletlere zaman zaman büyük dehaların geldiğini, bunlardan sonuncusunun Türk millete nasip olarak Mustafa Kemal Paşa olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Mustafa Necati de Aras'ın bu görüşlerini onaylar bir şekilde Türk milletinin asalet ve büyüklüğünün Gazi'nin şahsında tecelli ettiğini söyleyerek gelecekte o günün tarihini yazacak neslin bu büyük şahsiyeti nasıl tecil ve takdis edeceğini düşünmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁸

Türk tarihi içerisinde bir gezinti yapan Şükrü Kaya ise Atıla'dan Kanuniye kadar Türklerin büyük zaferler yaşadığını ancak Viyana ile Sakarya savaşları arasındaki dönemde bütün dünyanın husumetine maruz kaldığını, düşmanlarıyla çarpışa çarpışa anavatan kabul ettikleri bereketli ve güzel toprakları bırakıp Anadolu'ya çekildiklerini belirterek, bu ahval ve şerait içinde Mustafa Kemal'in yalnızca kendi dehasına ve Türk milletinin mertliğine ve istiklal aşkına dayanarak Türk milletinin makus talihini değiştirdiğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla ona göre Mustafa Kemal "Türk tarihinin zaman zaman milletine büyük adamlar yetiştirmekte hiç de bemuhayyel olmayan bu tarihin en yüksek ve en mümtaz şahsiyetidir".⁵⁹

SONUÇ

Tevfik Rüştü Aras, Mustafa Necati ve Şükrü Kaya'nın 1926 yılında Vakit gazetesine vermiş oldukları mülakatlar aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarının onun hakkında ne düşündükleri, nasıl tanıştıkları ve ilk intibaları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu röportajı ilginç kılan noktalardan biri de Oruç'un röportajın yayınından kısa bir süre sonra gerçekleşecek İzmir suikastı davasında yargılanmasıdır. İstiklal Mahkemesi tarafından daha sonra serbest bırakılan yazar, sonraki süreçte Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekledi ve 1933-1937 yılları arasında yurtdışında yaşamak zorunda kaldı. Bu yazı dizisinin Takrir-i Sükün Kanununun yürürlükte olduğu bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın gözetiminde ve onun onayı ile yayınladığı düşünüldüğünde günümüz tabiriyle bir halkla ilişkiler çalışması

şeklinde değerlendirilebilir.

Arif Oruç'un kendilerine yönelttiği sekiz soruyu yanıtlayan dönemin önde gelen devlet adamlarının üzerinde ittifakla durdukları konuların başında Gazi Paşa'nın askeri ve siyasi açıdan bir deha olduğu gelmektedir. Çankaya sofrasında yapılan bir sohbet esnasında dâhiliğin tanımı hakkında ne düşündüğü sorulan Mustafa Kemal "Dâhi odur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğunda herkes onlara delilik der"⁶⁰ şeklinde açıklamıştır. Onun yaptığı bu tanımlama aslında Milli Mücadele sonrasında gerçekleştirmiş olduğu inkılaplarla birebir örtüşmektedir. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, şapka ve harf devrimi gibi inkılaplar kendi devrinden önce tartışılmış olmakla birlikte başarıya ulaşamamış, Mustafa Kemal Paşa'nın takip ettiği yol haritası ve yöntemlerle başarıya ulaşarak toplum tarafından da kabul edilip, sahiplenilmiştir. Dolayısıyla bu yönüyle bir deha olarak devrinin insanları tarafından kabul görmüştür.

Sorulan soruların muhatabı olan her üç ismin ifadeleri dikkate alındığında hepsinin Mustafa Kemal'e büyük bir bağlılık duydukları kolaylıkla anlaşılabilir. Gazi'nin yazıp söyleme becerisi ve tarihte kimlerle kıyaslanabileceği gibi sorulara verdikleri yanıtlar ona nasıl hayranlıkla baktıklarının göstergesidir. Sonuç olarak Necati, Aras ve Kaya'nın anlattıkları sayesinde her üç ismin ve Gazi'nin hayat hikâyesinde nasıl tanıştıkları hakkındaki boşluklar doldurulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- AFETİNAN A., Atatürk'ten Mektuplar, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- AKYOL Kadir, Cumhuriyetin Kurucu Kadrolarından Bir Kimlik Analizi: Şükrü Kaya (1883-1959), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- ARAS Tevfik Rüştü, Görüşlerim, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1945.
- ARAS Tevfik Rüştü, Görüşlerim 2, Yörük Matbaası İstanbul 1968.
- ARI Kemal, "Atatürk'ün Yazarlığı ve Gazeteciliği", ÇTTAD, V/13, Güz 2006, s.3-23.
- ARIKAN Zeki, "Milli Mücadelenin Bir Öncüsü: Mustafa Necati", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 1992, s.51-85.
- Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001.
- Atatürk'ün Söylev Demeçleri II, III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2006.
- Arif Oruç'un Yarnı (1933), Yay. Haz. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- ATAY Falih Rıfkı, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2009.
- AYBARS Ergün, "Atatürk ve İnkılâpçılık", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 1992, s.1-21.
- BALKAYA İhsan Sabri, Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), TTK Yayınları, Ankara 2005.
- BAYUR Yusuf Hikmet, Atatürk'ün Hayatı ve Eseri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002.
- BİRİNCİ İhsan, "Binbaşı Bekirağa Bölüğü", Hayat Tarih Mecmuası, S.11, Kasım 1976.
- BORAK Sadi, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IX S.25, Kasım 1992, s.72-83.
- BORAK Sadi, Atatürk ve Edebiyat, Kaynak Yayınları İstanbul 2004.
- BOZOK Salih, Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, Yay. Haz. Can Dünder, Can Yayınları, İstanbul 2015.
- CEBESOY Ali Fuat, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılap Kitabevi İstanbul 2014.
- EMİRALİOĞLU Mehmet, Unutulmayan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, Ankara 1987.
- ERGÜVEN Ekrem, Şükrü Kaya'nın Sözleri ve Yazıları (1927-1937), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.
- EROĞLU Haldun, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.285-298.
- ERTEM Ahmet, Mustafa Necati Bey, Ankara 1943.
- ESKİ Mustafa, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- EYİCİL Ahmet, Dr. Nazım Bey/İttihad ve Terakki Liderlerinden (1872-1926), Gün Yayıncılık Ankara 2004.
- GRANADA Cemal, Atatürk'ün Uşağı, Kristal Kitap, İstanbul 2007.
- GÜÇLÜ Muhammet, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XII/25, 2012 Güz, s.33-54.
- GÜLER Ali, Sarı Paşa İnsan Atatürk, Berikan Yayınevi, Ankara Nisan 2007.
- İNAN Rauf, Mustafa Necati, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981.
- İPEKÇİ M. Vahit, Dr. Nazım Bey'in Siyasi Yaşamı, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

- KACIROĞLU Murat, “Arif Oruç’un Abdülaziz Dönemini Anlatan Eseri: Sultan Abdülaziz Nasıl Hal Edildi, Nasıl İntihar Etti?”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, C.6, S.24, Kış 2010, s.43-74.
- KIZILIRMAK Ahmet, Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kazım Özalp, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012.
- KOCATÜRK Utkan, Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- KORKMAZ Zeynep, “Atatürk’ün Kelime Dünyasında Dil ve Üslup Özellikleri”, IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (21-25 Eylül 1981), C.III, TTK Yayınları, Ankara, s.1805-1811.
- Mustafa Necati Sempozyumu Bildirileri (9-11 Mayıs 1991), Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Koruma Derneği Yayınları, Kastamonu 1991.
- OKYAR Ali Fethi, Fethi Okyar’ın Anıları, Yay. Haz. Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1997.
- ORTAYLI İlber, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bulgaristan’daki Yılları”, IX. Türk Tarih Kongresi, C.III, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- OVAT Kısmet Kesim, Yarın Gazetesi Başmuharriri Arif Oruç’un Fikir Hayatı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.
- Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu Bildirileri 2-3 Ocak 2009, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir 2009.
- ÖZEL-HACİBRAHİOĞLU Sabahattin, Işıl Çakan, Osmanlı’dan Milli Mücadele’ye Seçilmiş Mülakatlar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.
- , Türk Devrimi Mülakatları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.
- SARIKOYUNCU DEĞERLİ Esra, Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- SERARSLAN Halime, “Türk Hitabet Sanatı”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.16, 2006, s.559-563.
- Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemal’in Raporları (Kasım 1913-Kasım1914), Yay.Haz. Ahmet Tetik, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- SOLAK Mustafa, Atatürk Döneminde Şükrü Kaya’nın Siyasi Hayatı (1923-1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- SORGUN Taylan, Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü, Kamer Yayınları 1998 İstanbul.
- SOYAK Hasan Rıza, Atatürk’ten Hatıralar, YKY, İstanbul 2004.
- ŞENALP Leman, “Atatürk’te Okuma Tutkusu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.14 (1989), s.369-377.
- TANER Vehbi, “Kazım Özalp (1882-1968)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.31, Ankara Eylül 1995, s.163-176
- TANYELİ Ahmet Hamdi, “Meşhur Bekirağa ve Bölüğü”, Tarih Hazinesi, S.4 Ocak 1951.
- TAŞKIRAN Cemalettin, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bazı Liderlik Özellikleri”, Doğumunun 125.Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.629-644.
- TEZER Şükrü, Atatürk’ün Hatıra Defteri, TTK Yayınları, Ankara 2008.
- TINAL Melih, Bir Siyasal Kişilik Portresi Olarak Tevfik Rüştü Aras, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001.

TOSİK Fadime, Tevfik Rüştü Aras'ın Siyasi Kişiliği, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2002.

TURAN Şerafettin, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, TTK Yayınları, Ankara 2006.

TÜFEKÇİ Gürbüz, Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1983.

TÜRKARSLAN Hürrem, Vakit Gazetesinde Edebi ve Kültürel Hareketlilik (29 Ekim 1923-4 Ekim 1926), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

TÜRKMEN Zekeriya, “Bir Askeri Deha Olarak Atatürk'ün İleri Görüşlülüğü ve Ordu-Millet Dayanışmasına Verdiği Önem”, Doğumunun 125.Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.363-382.

TÜRKMEN Zekeriya, Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, Berikan Yayınevi, Ankara, Mayıs 2007.

Vakit, 10-11-12-13-14-15-23-24 Mart 1926.

¹ Çalışmanın temel kaynağını teşkil eden mülakat dizisine benzer bir çalışma Sabahattin Özel ve Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu tarafından “Osmanlı’dan Milli Mücadele’ye Seçilmiş Mülakatlar” ve “Türk Devrimi Mülakatları” başlığıyla yayınlandı. Her iki kitapta devrin önde gelen siyasetçi, bürokrat, diplomat ve askerlerinin Türk basınına yansıyan röportajlarına yer verilmiştir. Bkz. Sabahattin Özel, Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, **Osmanlı’dan Milli Mücadele’ye Seçilmiş Mülakatlar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010; **Türk Devrimi Mülakatları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

² Hürrem Türkarıslan, **Vakit Gazetesinde Edebi ve Kültürel Hareketlilik (29 Ekim 1923-4 Ekim 1926)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.14-16.

³ Arif Oruç’un Yarım’ı (1933), Yay. Haz. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul 1991; Kısmet Kesim Ovat, **Yarım Gazetesi Başmuharriri Arif Oruç’un Fikir Hayatı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2004, s.26-29.

⁴ Muhammet Güçlü, “Antalya’da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya’da Anadolu Gazetesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, 2012 Güz, s.47.

⁵ Murat Kacıroğlu, “Arif Oruç’un Abdülaziz Dönemini Anlatan Eseri: Sultan Abdülaziz Nasıl Hal Edildi, Nasıl İntihar Etti?”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.24,

Kış 2010, s.45.

⁶ **Vakit**, Nu. 2944, 10.03.1926; Nu.2945, 11.03.1926; Nu.2946, 12.03.1926, s.1.

⁷ 1883 Çanakkale doğumlu olan Tefvik Rüşdü, Beyrut Tıbbiyesi’nden mezun olduktan sonra askeri hekim olarak orduda çalıştı. Siyasete İttihat ve Terakki Fırkası’nda başlayan Aras, Birinci Meclis’te Menteşe, İkinci Meclis’te de İzmir milletvekili olarak yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin en uzun süre (1925-1938) Dışişleri Bakanlığı yapmış ismi olan Aras, İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra bu görevini bırakarak Londra Büyükelçiliği’ne atanmıştır. 1943 yılında emekli olan Aras, 1972 yılında hayatını kaybetmiştir. Hakkında bkz. Tefvik Rüşdü Aras, **Görüşlerim**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1945, Tefvik Rüştü Aras, **Görüşlerim 2**, Yörük Matbaası İstanbul 1968; Melih Tinal, **Bir Siyasal Kişilik Portresi Olarak Tefvik Rüştü Aras**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001; Fadime Tosik, **Tefvik Rüştü Aras’ın Siyasi Kişiliği**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2002.

⁸ Mustafa Necati Bey, 1894 yılında İzmir’de doğmuştur. İstanbul Hukuk Mektebi’nden mezun olan Mustafa Necati bir süre avukatlık, öğretmenlik ve idarecilik gibi görevlerde bulunmuş, çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır. İzmir’in işgalinden sonra Kuva-yı Milliye’ye katılarak Balıkesir bölgesinde faaliyetler gösteren Mustafa Necati, Bi-

rinci Meclis'e Saruhan Milletvekili olarak katılmıştır. Sivas ve Kastamonu İstiklal Mahkemelerinde görevler alan Mustafa Necati Bey, 1923 yılında Mübadele ve İmar-İskân Bakanlığı'na, 1924 yılında Adalet Bakanlığı'na ve son olarak da 1925 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na atanmıştır. Bu son görevini 1929 yılına kadar ifa eden Mustafa Necati 1 Ocak 1929 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Hakkında bkz: Ahmet Ertem, **Mustafa Necati Bey**, Ankara 1943; Mehmet Emirlioğlu, **Unutulmayan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati**, Ankara 1987; Rauf İnan, **Mustafa Necati**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981; **Mustafa Necati Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1991; Zeki Arıkan, "Milli Mücadelenin Bir Öncüsü: Mustafa Necati", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.2, 1992, s.51-85; Mustafa Eski, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999; **Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu Bildirileri 2-3 Ocak 2009**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir 2009.

⁹ Şükrü Kaya 1883 yılında İstanköy'de dünyaya geldi. Galatasaray Sultanisi, İstanbul ve Paris Hukuk Mekteplerini başarı ile tamamladı. Yurda döndükten sonra Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerinde çalışan Kaya, mütareke döneminde Malta'ya sürüldü. 1921 yılında Malta'dan kaçtıktan sonra Anadolu'ya gelerek Milli Mücadeleye katılan Kaya, Lozan Konferansı'na giden heyette danışman olarak

çalıştı. 1922 yılında İzmir Belediye Meclisi'nce Belediye Başkanlığı'na seçilen Kaya, II, III, IV ve V. Dönem Muğla milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Kısa sürelerle Tarım ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1927-1938 yılları arasında İçişleri Bakanı olmuştur. 1939 yılında siyasi hayattan çekilen Kaya, 1959 yılında hayat gözlerini yumdu. Hakkında bkz. Mustafa Solak, **Atatürk Döneminde Şükrü Kaya'nın Siyasi Hayatı (1923-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010; Kadir Akyol, **Cumhuriyetin Kurucu Kadrolarından Bir Kimlik Analizi: Şükrü Kaya (1883-1959)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010; Ekrem Ergüven, **Şükrü Kaya'nın Sözleri ve Yazıları (1927-1937)**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.

¹⁰ Kazım Özalp. 1882 yılında Köprülü'de doğmuş, asker, siyasetçi, devlet adamı. 1924-1935 yılları arasında Meclis Başkanlığı ve iki dönem de Milli Müdafaa Vekilliği yapmıştır. Hakkında bkz. Vehbi Taner, "Kazım Özalp (1882-1968)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.31, Ankara Eylül 1995, s.163-176; Ahmet Kızılırmak, **Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kazım Özalp**, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012.

¹¹ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

¹² **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.1.

¹³ Fransızca büyütmeye anlamındaki "agrandissement" kelimesinden türetilen kelime,

fotoğrafçılıkta boyutlandırma işlemlerinde kullanılan bir tabir.

¹⁴ Bayur, Mustafa Kemal ile Tevfik Rüşdü'nün ilk olarak 1907 yılında Mustafa Kemal'in Selanik'e seyahati sırasında İzmir'e uğraması sonucu tanıştıklarını söylemektedir. Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk'ün Hayatı ve Eseri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 23.

¹⁵ 31 Mart Vakasının patlak vermesi ve meşrutî idarenin tehlikeye girmesi üzerine Selanik'te bulunan III. Ordu bünyesinde kurulan Hareket Ordusu İstanbul'a giderek isyanı bastırmıştır. Hareket Ordusu adının isim babası olan Mustafa Kemal o tarihte Selanik 17. Redif Kurmay Başkanlığı ile Selanik-Üsküp demiryolu müfettişliği görevlerini yürütmekteydi. Zekeriya Türkmen, **Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal**, Berikan Yayınevi, Mayıs 2007, Ankara, s.33. Erkan-ı Harb Kolağası(Kurmay Kıdemli Yüzbaşı) rütbesinde olan Mustafa Kemal ile Şükrü Kaya muhtemelen ilk defa 16-17 Nisan 1909 tarihinde karşılaşmışlardı.

¹⁶ 22 Eylül 1909 tarihinde Selanik'te gizli bir şekilde gerçekleşen kongreye Mustafa Kemal Trablugarb temsilcisi olarak katıldı. Tevfik Rüşdü Aras ise bu kongrede Genel Sekreterlik makamında bulunmaktaydı. Bayur'un aktardığına göre o gün Mustafa Kemal ordunun siyasete dâhil olmasına karşı çıkışını şu sözlerle ifade etmiştir: "Ordu mensupları Cemiyet içinde kaldıkça hem fırka kuramayacağız, hem de ordumuz olmayacaktır... Orduya dayanan cemiyet de millet bünyesinde kök salamamaktadır. Bunun için bir an evvel

Cemiyetin muhtâc olduğu zabitleri veyahut Cemiyet'te kalmak isteyen ordu mensuplarını istifa suretiyle ordudan çıkaralım ve bundan sonra zabitlerin ve ordu mensuplarının herhangi siyasi bir cemiyete girmelerine mani olmak için kânûnî hükümler koyalım." Bayur, **a.g.e.**, s. 43-44; Utkan Kocatürk, **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 199, s.12.

¹⁷ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

¹⁸ 23 Temmuz 1908 İkinci Meşrutîyet'in ilanı.

¹⁹ Adını ilk müdürü Bekir Ağa'dan alan hapisane bugün İstanbul Üniversitesi'nin merkez binası olan dönemin Harbiye Nezareti'nin arkasında, Bayezid Kulesinin karşısında yer almaktaydı. Uzun bir süre askeri hapisane olarak kullanılan Bekirağa Bölüğü II. Abdülhamid ve mütareke dönemlerinde siyasi mahkûmların tutulduğu meşhur hapisanedir. Bkz. Taylan Sorgun, **Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü**, Kamer Yayınları İstanbul 1998; İhsan Birinci, "Binbaşı Bekirağa Bölüğü", **Hayat Tarih Mecmuası**, S.11, Kasım 1976; Ahmet Hamdi Tanyeli, "Meşhur Bekirağa ve Bölüğü", **Tarih Hazinesi**, S.4 Ocak 1951.

²⁰ Şükrü Kaya Şubat 1919'da tutuklanmış, 2 Haziran 1919'da Malta Adası'na sü-rülmüştür. Solak, **a.g.t.** s.5

²¹ Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal 14 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmeden önce Bekirağa Bölüğü'nde Ali Fethi Okyar'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde Gazi'nin Fethi Bey'e "Fethi Umumi Müfettişlik vazifesi ile Samsun'a ha-

²² **Vakit**, Nu.2948, 14.03.1926, s.1.

reket edeceğim. Günleri sayarak oraya selamlele çıktığımı anladığınız dakikada artık üzüntü ve ızdıraplarınıza yer kalmasın. Çünkü bu takdirde artık büyük işe başlamış olacağım” demiştir. İhsan Sabri Balkaya, **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)**, TTK Yayınları, Ankara 2005, s.87-89. Bu görüşme için bkz. Ali Fethi Okyar, **Fethi Okyar’ın Anıları**, Yay. Haz. Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1997, s.23.

²³ **Vakit**, Nu. 2957, 23.03.1926, s.1.

²⁴ Cemalettin Taşkiran, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bazı Liderlik Özellikleri”, **Doğumunun 125.Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.629-630.

²⁵ 1872 yılında Selanik’te dünyaya gelen Nazım Bey, İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin kurucularındandır. II. Meşrutiyet’in ilanında cemiyet içinde önemli etkisi olan Dr. Nazım, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya’ya kaçmış ve 1922 yılında yurda tekrar geri dönmüştür. 1926 yılında Mustafa Kemal’e suikast davasından yargılanan Dr. Nazım idam cezasına çarptırılarak infaz edilmiştir. Hakkında bkz. Ahmet Eyicil, **Dr. Nazım Bey/İttihad ve Terakki Liderlerinden (1872-1926)**, Gün Yayıncılık Ankara 2004; M. Vahit İpeççi, **Dr. Nazım Bey’in Siyasi Yaşamı**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

²⁶ **Vakit**, 13.03.1926, s.1. Mustafa Kemal’in arkadaşı ve sonraki yıllarda yaveri olan

Salih Bozok da anılarında Mustafa Kemal’in kendisine bu hususta bir mektup yazdığını ve savaşla ilgili düşüncelerini paylaştığını aktarmaktadır. **Yaveri Atatürk’ü Anlatıyor**, Yay. Haz. Can Dünder, Can Yayınları, İstanbul 2015, s.90-91.

²⁷ Mustafa Kemal’in Sofya’daki faaliyetleri ve göndermiş olduğu raporlar hakkında bkz. **Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemal’in Raporları (Kasım 1913-Kasım1914)**, Yay. Haz. Ahmet Tetik, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007; İlber Ortaylı, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bulgaristan’daki Yılları”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, C.III, TTK Yayınları, Ankara 1989; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002; Esra Sarıkoyuncu Değerli, **Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

²⁸ **Vakit**, Nu.2948, 14.03.1926, s.1.

²⁹ **Vakit**, Nu.2957, 23.03.1926, s.3.

³⁰ Atatürk’ün bu alandaki eserleri şunlardır: Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal, Takımın Muharebe Talimi, Bölüğün Muharebe Talimi, Tabiye Tatbikat Seyahati, Cumalı Ordugâhı, Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Tahririne Dair Nesayih. Zekeriya Türkmen, “Bir Askeri Deha Olarak Atatürk’ün İleri Görüşlülüğü ve Ordu-Millet Dayanışmasına Verdiği Önem”, **Doğumunun 125.Yılında**

Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.365-366.

³¹ **Vakit**, Nu.2957, 23.03.1926, s.3.

³² **Vakit**, Nu.2948, 14.03.1926, s.1.

³³ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

³⁴ Mustafa Necati'nin burada anlatmış

olay muhtemelen 28 Temmuz 1920 tarihinde gerçekleşmiştir. 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın işgali sonrası geri çekilen ordu birlikleri Eskişehir'de toplanmaya başlamıştı. Anının sonunda belirttiği üzere yaklaşık bir yıl sonra Eskişehir de düşmana teslim olmak zorunda kalacaktır. Bkz. Kocatürk, **a.g.e.**, s.238.

³⁵ **Vakit**, Nu.2957, 23.03.1926, s.3.

³⁶ Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK Yayınları, Ankara 2006, s.1; Haldun Eroğlu, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.297.

³⁷ Bkz. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, YKY, 2004; Cemal Granada, **Atatürk'ün Uşağı**, Kristal Kitap, İstanbul 2007; Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997; Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılap Kitabevi İstanbul 2014; Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2009; A. Afetinan, **Atatürk'ten Mektuplar**, TTK Yayınları, Ankara 1989; Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, TTK Yayınları,

Ankara 2008.

³⁸ Atatürk'ün okuduğu kitaplar hakkında yapılan çalışmalar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar**, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001; Gürbüz Tüfekçi, **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1983; Leman Şenalp, "Atatürk'te Okuma Tutkusu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.14 (1989), s.369-377; Kemal Arı, "Atatürk'ün Yazarlığı ve Gazeteciliği", **ÇTTAD**, V/13, Güz 2006, s.3-23; Sadi Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, Kaynak Yayınları İstanbul 2004; Sadi Borak, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IX S.25, Kasım 1992, s.72-83.

³⁹ **Atatürk'ün Söylev Demeçleri III**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2006, s.39.

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, "Atatürk'ün Kelime Dünyasında Dil ve Üslup Özellikleri", **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (21-25 Eylül 1981)**, C.III, TTK Yayınları, Ankara s.1805.

⁴¹ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

⁴² **Vakit**, Nu.2948, 14.03.1926, s.4.

⁴³ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

⁴⁴ Halime Serarslan, "Türk Hitabet Sanatı", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, 2006, s.562.

⁴⁵ **Vakit**, Nu.2958, 24.03.1926, s.3.

⁴⁶ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

⁴⁷ **Vakit**, Nu.2958, 24.03.1926, s.3.

⁴⁸ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

⁴⁹ **Vakit**, Nu.2949, 15.03.1926, s.3.

⁵⁰ **Atatürk'ün Söylev Demeçleri II**,

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2006, s.249.

⁵¹ Ergün Aybars, “Atatürk ve İnkılâpçılık”, **ÇTTAD**, C.1, S.2, 1992, s.7.

⁵² **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

⁵³ **Vakit**, Nu.2949, 15.03.1926, s.1.

⁵⁴ Mustafa Necati'nin bu sözleri, Mustafa Kemal'in 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışındaki söylevinde altını çizdiği hususlara benzemesi bakımından dikkat çekicidir: “Eğer altı sene evvelki hatıratınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, efrad-ı milletin rabıta-yı müşterekesinde medar-ı kuvvet olacak tarik-i medeniyetin takibinde, velhasıl bütün teşkilat ve ihtiyacatını istinad ettirdiği ahkam nokta-i nazarından büsbütün başka esaslar üzerinde bulunduğumuzu tahat-

tur buyurursunuz. Altı sene zarfında büyük milletimizin cereyan-ı hayatında vücade getirdiği bu tahavvülât herhangi bir ihtilalden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâbat-tandır.” **Atatürk'ün Söylev Demeçleri II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2006, s.249.

⁵⁵ **Vakit**, Nu.2958, 24.03.1926, s.3.

⁵⁶ Ali Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, Berikan Yayınevi, Ankara Nisan 2007, s.307.

⁵⁷ **Vakit**, Nu.2947, 13.03.1926, s.5.

⁵⁸ **Vakit**, Nu.2958, 24.03.1926, s.3.

⁵⁹ **Vakit**, Nu.2949, 15.03.1926, s.3.

⁶⁰ Bayur, **a.g.e.**, s.340.

Atatürk ve Matematik*

Adnan MAZMANOĞLU**

Özet

Akıl ve bilimle ilgili konuşmalarında önemli saptamalar yapan Atatürk'ün aynı zamanda, matematiğe verdiği önemi de vurgulamıştır. 8. yüzyıldan günümüze kadar akıl ve bilimin temel dayanağının hangi gereksinimlerden matematiğe dayanak olduğunu açıklamaya çalıştık. Akla ve bilime dolayısıyla matematiğe önem veren milletlerin ulaştıkları bilimsel düzeylerle tüm dünya milletlerini nasıl etkiledikleri anlatılmıştır. Bilhassa fen bilimlerinin temel dayanağı olan matematiği ihmal edenlerin, batının ulaştığı bilimsel teknolojik devrimlerini gerçekleştiremedikleri ve sonunda bunun sıkıntılarını çektiklerine işaret ettik. Bilhassa Atatürk'ün bunun sıkıntısını çekmemek için kendisinin çaba ve gayretleriyle yazdığı “geometri” adlı eserini yazma nedenine vurgu yaptık.

Anahtar kelimeler: Atatürk, Matematik, Geometri, Akıl ve Bilim

Abstract

Atatürk also emphasized the importance he gave to mathematics at the same time, making important determinations in his speeches about reason and science. We tried to explain from the 8th century to today that the basis of reason and science was based on the mathematical necessity. It has been explained how nations that attach importance to mathematics due to reason and consciousness affected the nations of the world with the scientific level they reached. We have pointed out that those who neglect mathematics, which is the basic foundation of science in particular, can not realize the scientific technological reforms that the west achieved, and eventually they suffered from troubles of this. In particular, we emphasized the reason why Ataturk wrote his work “geometry”, written by his efforts and zeals in order to avoid the trouble of this.

Key words: Atatürk, Mathematics, Geometry, Reason and Science,

* Kaynak: *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi (İstanbul Aydın Üniversitesi) Atatürk Haftası Özel Sayısı - 10 Kasım 2017 tarihinde ISSN NO: 2149-7206 sayısıyla adı geçen üniversitenin, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır.*

** (Prof. Dr.) “*İstanbul Aydın üniversitesi (2011-2017), “Toros Üniversitesi (2017-)*”

Giriş

Askeri dehası tartışılmayan büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk'ün "akıl ve bilim" üzerine önemli sayılacak tavsiye niteliğinde bir açıklamasını sunmak istiyorum;

"Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve akıldır... Zaman süratle ilerliyor, milletlerin, toplumların, kişilerin mutluluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve bilimin gelişimini inkâr etmek olur... Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde akıl ve bilimin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarımlar olurlar" buyurmuşlardır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli iki özne vardır; akıl ve bilim. Neden?

Akıl ve Bilim

Önce akıl ve bilimin ortak kullanımına ilişkin genel bir açıklama vermek istiyoruz. Yapılan çalışmaların nihai amacı, akli, karşısına çıkan her şey üzerinde sağlam ve doğru yargılara varacağı şekilde yönetmek olmalı der büyük dahi matematikçi Descartes¹. Yine Descartes şöyle iddia eder; "Zira bilimlerin hepsi insan bilgeliğinden (humana sapientia) başka bir şey değildir ve nasıl ki şeylerin çeşit çeşit olması, onları aydınlatan güneşin doğasında bir fark yaratmıyorsa, akıl da ne kadar farklı konuyla ilgilenirse ilgilensin hep aynı kalır." Dolayısıyla insan aklının herhangi bir sınırlamaya ihtiyacı yoktur. Bir doğrunun bilinmesi, bir sanatı edinmenin bir diğerini edinmeyi engellemesi gibi değildir; başka bir doğrunun bilinmesine engel olmasının aksine bu konuda bize yardımcı bile olur. Pek çok insan, insan davranışlarını, bitkilerini, yıldızların hareketini, metallerin

dönüşümünü ve binlerce buna benzer konuyu özenle incelemesine rağmen, onlardan pek azının akılla ya da sözünü ettiğimiz bu evrensel bilimle uğraşması bana kesinlikle şaşırtıcı geliyor. Bununla beraber diğer alanların değer içeren bir yanı varsa bu, kendi değerlerinden çok bilgeliğe kattıkları değerden kaynaklanır. Keza bu kuralı diğer tüm kuralların başına koymamız da nedensiz değildir; hiçbir şey gayretimizi bu tek ve genel hedefe yöneltmek yerine özel amaçlara yöneltmek kadar, bizi doğrunun araştırmasından saptıramaz. Yalanın ve basit ruhların küçük kurnazlıklarının bu amaçlara sağlam ve doğru bir bilginin varabileceğinden daha kısa bir yoldan varacağı açıktır. Ben burada onurlu ve övgüye değer amaçlardan bahsediyorum, zira bunlar çoğu zaman ilk bakışta anlaşılacak bir kılığa bürünerek bizi yanıltırlar. Örneğin iyi yaşamak ya da hakikatin seyrinden alınacak hazzı erişmek için bize yardımcı olan ve hiçbir acının bulaşmadığı iyi yaşanmış bir hayatın belki de en saf mutluluğunu oluşturan şeyi, bilimi elde etmenin peşine düştüğümüz zamanlar gibi. Orada bilimsel çalışmaların tatlı meyvelerini bulmayı umabiliriz; bununla beraber çalışmalarımız sırasında bunları düşünmeye koyulursak, onlar sıklıkla diğer konuları anlamamız için gerekli olan birçok gerçeği ihmal etmemize neden olurlar. Çünkü ilk bakışta bize daha az değerli ya da daha az ilgiye değer şeylermiş gibi görünürler. Bu nedenle tüm bilimlerin bağlı olduğuna, hepsine bir arada çalışmanın içlerinden birini diğerlerinden ayırarak çalışmaktan çok daha kolay olduğuna inanmalıyız. O halde, aynı nedenle, şeylerin doğruluğunun araştırılmasını ciddi anlamda isteyen biri, tek bir özel bilimi seçmemelidir; tüm bilimler bir diğerleriyle ilişkili ve birbirine bağımlıdır. O kişi eğitimle ilgili güçlükleri ya da bunun nedenini çözmeyi değil, hayatın her türlü durumu karşısında anlama yetisinin onu doğru seçime yöneltmesi için, aklın doğal ışığının ne

şekilde artırılabilceğini düşünmeyi tercih etmelidir. Bu yöntemi uygulayan kişi kısa sürede, kendilerini belirli amaçlara adayan kişilerden çok daha fazla yol kat ettiğini ve yalnız onların ulaşmak istedikleri sonuçları elde etmekle kalmayıp, yanı sıra kendisinin bile hayal bile edemeyeceği bir amaca eriştiğini görecektir. Rönesans sanatı, ortaya çıktığı 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'yı derinden etkiledi ve bu etkilerini 20. yüzyıla kadar sürdürdü. Orta çağın görkemli sanat üslubu olan gotiğin Fransa, Almanya, kuzey ülkelerinde etkili olmasına karşın, sanatta, düşüncede ve uygarlıkta yeniden doğuşun göstergesi olan Rönesans üslubu İtalya Yarımadası'nda doğdu ve gelişti. Dikkat edilirse bu dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan Descartes'in özgün yöntem ve bilgi anlayışında matematiğin önemine gelmeden önce yine akılla bilim arasındaki ilişkinin bulunduğu sonucu göstermeye çalışalım. Ayrıca Descartes, yalnız zihnimizin hakkında kesin ve kuşku götürmeyen bir bilgiye erişebileceği konularla meşgul olmamız gerektiğini vurgular. Bilimleri ise şöyle tanımlar: Tüm bilimler kesin ve açık birer bilgidir; birçok şeyden kuşku duyan kişi, bu şeylerin bazılarıyla ilgili yanlış fikirler üretmediği sürece bunların hiçbir zaman aklından geçirmemiş kişiden daha bilgili değildir². Keza yanlışla doğruyu ayırt etmenin olanaksızlığı nedeniyle, kuşku duymamıza rağmen doğru olduğunu kabul etmek zorunda kalacağımız son derece zor konularla meşgul olmak yerine bu konularla ilgili hiç çalışmamak daha doğrudur, aksi durumda sahip olduğumuz bilgiyi artırmak bir tarafa tümüyle kaybetme riskiyle karşı karşıya kalırız. Bu nedenle, bu kural sayesinde olasılık niteliğindeki tüm bilgileri reddedip yalnızca kusursuz biçimde doğrulanmış ve üzerlerinde hiçbir kuşku beslenemeyen bilgilere güvenebileceğini düşünürüz.

Geometri ve Aritmetik

Atatürk ölümünden bir buçuk yıl kadar önce, III. Türk Dil Kurultayından hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayında kendi eliyle yazdığı Geometri adlı bir eser yazdı. Bu yapıt "geometri öğretenlerle, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz" olarak Kültür bakanlığınca basılmıştır(1937). Peki, Atatürk neden geometri konusunda böyle bir yapıt gereği duymuştur? Şimdi bu soruya yanıt bulabilmek için geometri ile aritmetik arasındaki ilişkinin kökenine katkı yapan ve bu bilim kollarının uygula bilirliliğinin olmazsa olmaz koşullarına değinelim.

Yine Descartes'e dönersek, açıklamasında; "Olasılık niteliğindeki tüm bilgileri reddedip yalnızca kusursuz biçimde doğrulanmış ve üzerlerinde hiçbir kuşku beslenemeyen bilgilere güvenebileceğini düşünen bilim insanları kendilerini bu türden bilgilere ender rastlandığına inandırmış olabilirler, zira şüphesiz insan doğasından kaynaklanan bir hata yüzünden çokça basit ve herkesin ilgi alanına giren bu konular üzerine dikkatlerini vermeyi ihmal ediyorlar." der. Ancak bu tür konuların sayıca onların sandıklarından daha çok olduğunu ve şimdiye kadar ulaştıkları kanıtlarla ortaya atabildikleri sonsuz sayıda önermeyi doğrulamak için yeterli gördükleri bu bilgileri, bir bilgin için bir şeyi bilmediğini itiraf etmenin yakışsız olduğu düşüncesiyle yanlış kanıtlarla süslemeye alıştıklarını, öyle ki daha sonradan kendilerinin bile bunlara inanıp doğrulanmış şeyler gibi piyasaya sürdüklerini söyler Descartes. Bununla birlikte eğer kuralımızı titizlikle ele alırsak, geriye kendimizi tümüyle verebileceğimiz çok az çalışma kalacaktır. Bilim alanında zeki kişilerin üzerinde farklı fikirlere sahip olmadıkları tek bir problem (mesele) bile zor bulunur. Oysa iki kişinin farklı yorumladığı her konuda, ikisinden birinin yanıldığı kesindir.

Dahası ikisi de gerçeği bilmemektedir, zira daha net bir görüşe sahip kişi bunu rakibini ikna etmek için kullanabilir. Demek ki hakkında yalnızca olası fikirlere sahip olduğumuz konularla ilgili tam bir bilgiye ulaştığımızı iddia edemeyiz, çünkü kendimizden, başkasının yapabildiğinden fazlasını beklemek saflık olur diye ifade eder. Sonuçta iyice düşündüğümüzde, geriye var olan bilimler arasında bu kuralın uygulanabileceği yalnız geometri ve aritmetik kalıyor.

Yukarıda var olan bilimler arasında yalnızca aritmetik ile geometrinin yanlışlıktan ve kuşkudan tamamen muaf olduğunu belirtmiştik. Atatürk'ün bu düşüncede olduğunu ve geometrinin kolayca öğrencilere öğretilmesi için, öğrencideki anlayış yolunun tıkanıklığını açmak için geometri dilinin sadeleştirilmesi için önce geometriden başlamıştır. Böylece dahi Descartes gibi aynı düşüncede, fakat askerlik çığırından gelen Atatürk'ü, siyaset olayları büyük bir devlet adamı yapmış olduğu gibi, yurdun kültür sorunları da Onu büyük bir eğitimci durumuna getirmiştir. Tarih boyunca yabancı ülkelerde “büyük” sanını kazanan asker devlet başkanları, uluslarına eğitim alanında da önderlik etmişler, kendi kalemleriyle eğitici yapıtlar meydana getirmişlerdir. Anglosaksonların Büyük Alfred'i (Alfred the Great, 849-899) ile Almanların Büyük Friedrich'i (Friedrich der Grosse, 1712-1786) bu gerçek için iki büyük belgedir.

Bilimler arasında yalnızca aritmetik ile geometrinin yanlışlıktan ve kuşkudan tamamen muaf olduğunu belirtmiştik. Bunun nedeninin ciddi bir şekilde ve titizlikle irdelenmesi gerekir. Gerçeğin bilgisine ulaşmanın iki yolu vardır: deneyim ve tümdengelim. Deneyim çoğu kez yanıltıcıdır; tümdengelim ya da bir şeyin başka bir şeyden çıkarsanması ise, eğer dikkat edilmezse atlanabilir, ancak yeterince dikkat edilirse mantık yürütmeye alışık olmayan biri

tarafından bile asla yanlış yapılmaz. Bu işlemin, mantığın insan aklını yönetmeye çalıştığı kısıtlayıcı bağlara karşı büyük bir yardımı dokunmasa da bu yöntemlerin başka kullanım alanları olduğunu yadsıyamayız. İnsanların içine düşebileceği tüm hatalar yanlış bir tümevarımdan değil, yeterince anlaşılmamış bazı deneyimlerden ya da gelişigüzel ve hiçbir sağlam temele dayanmayan yargılamalardan kaynaklanır.

Tüm bunlar aritmetiğin ve geometrinin diğer bilim dallarından hangi yönlerden daha kesin olduğunu ortaya koyuyor: Yalnızca bu bilimlerin ele aldığı konular bu denli açık ve nettir; deneyimin kuşkuya neden verebileceği hiçbir şeyi varsaymaya gerek duymazlar ve her ikisi de aklın birbirinden çıkarttığı bir sonuçlar zinciriyle iş görürler. Aritmetik ve geometri, aynı zamanda tüm bilimlerin en kolayları ve en açıkları olup istediğimiz türden konuları içerirler, zira dikkatsizlik söz konusu olmadığı sürece bir kişinin onlarda yolunu kaybetmesi pek mümkün değildir. Yine de birçok zihnin başka çalışmalara veya felsefelere kendisini vermeyi tercih etmesine hayret edilmemelidir. Çünkü “insanlar belirgin bir konu yerine daha karışık (muğlak) konular üzerine daha cesurca tahminlerde bulunurlar ve herhangi bir konuda üstünkörü bir fikre sahip olmak, onunla ilgili doğruya ulaşmaktan çok daha kolaydır.”

Önemli Sonuç: Tüm bunlardan çıkan sonuç, aritmetik ile geometrinin öğrenilmesi gereken tek (yegâne) bilimler olduğu değil, doğruyu arayan kişinin aritmetiğe özgü ispatların kesinliğine eş bir bilgiye sahip olmayan hiçbir konuyla uğraşmaması gerektiğidir.

Atatürk de gençlerin eğitim alırken geometriyi önemseyerek; genç yaşta hata yapmanın önlenmesini sağlamak için en temel eğitimin temelini geometri ve tabii ki aritmetik olduğunu benimsemiştir. Yazdığı geometri kitabında o dönemde Arapça üzerinde kurulmuş

olan terimlerin yerine öğrencilerin daha kolay anlayacağı terimleri koymuştur. Kitabın ikinci Kısımında; düzeylerin Ölçülmesine ayrılmıştır. Birinci kısımda tanımları yapılan geometrik şekillerin alan hesaplarının nasıl yapılacağı yazılı olarak ifade edilirken, matematik işlemleriyle de bu anlatım örneklendirilmiştir. Bazı düzeylerin alan hesaplarının işlemlerinde değişik çözümler de gösterilmiş ve buna ait örnek de eserde yer almıştır. Ayrıca, imsel şekillerin çevreleri ile alanları arasında oran hesaplamaları işlem olarak örneklerle gösterilmiştir. Üçüncü Kısımda ise; ise katıylar başlığı altında; silindir, pürüzma, koni, piramet ve yürenin anlatımları yanında, alan ve hacim işlemlerinin nasıl yapılacağı verilen örneklerle ifade edilmiştir (<http://www.isteaturk.com/haber/189/ataturk-ve-geometri-kitabi>, (11.09.2017)). Dil üzerinde yaptıkları değişimlere örnek olarak da, müselles-i mütesâviyül adlâ'yı çözümlenmeli olarak anlayabilmek için Müselles'in kökünün selâse; mütesâvi'nin kökünün sivâ; adlâ'nın tekili de dil'in bilinmesi gerekir. Temelde anlayış yolunu açık olması düşünüldüğünde, bir ipucunun bulunması gerekir. müselles-i mütesâviyül adlâ bir nitelik değildi; bir külçe gibi anlayış yolunu tıkayan, öğrencinin eline hiçbir ipucu vermeyen, cansız bir tekerleme olduğunu gören Atatürk, öğrencilerin bu anlayış tikanıklığını açmak için, anadili öğelerinden yapılmış eşkenar üçgen'e çevirdi. 44 sayfalık adı geçen kitapta boyut, uzay, yüzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, çember, teğet, açı, açıortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, kırık, çekül, yatay, düşey, dikey, yöndeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan, varsayı, gerekçe gibi terimler hep bu amaçla Atatürk tarafından türetilip konmuştur.

Atatürk eleştirileri daima memnurlukla karşılamış ve ortaya koyduğu yeni sözcük ve

terimlere bir deneme hakkı tanıdığını belirtmiştir. Amacı daima “daha uygun” a doğru ilerlemektir; önerilen değişiklikleri haklı görünce hemen benimserdi. Atatürk'ün ortaya koyduğu terimlerden birtakımı bugün kullanıştan çıkmıştır. Yerlerini “daha uygun”lara bırakılmıştır. Tümeç açı yerine tümçer açı ile bütçer açı yerine bütçüler açı 'da olduğu gibi. Atatürk ilke adamı olduğu için, bunları hoş görecekti, hattâ sevinecekti, yeter ki ortaya koyduğu ilke sarsılmasın ve yine zâviyetân-ı mütেকabiletân-ı dâhiletân (=iç ters açılar) gibi terimlere dönülmemesini arzulamıştır (Şekil 1).

Bilime Nasıl Ulaşılır? Matematikçi Nasıl Olunur?

Atatürk'ün bilime sarılması önemli gerekçeleri yadsınamaz. Bilimde matematiğin gerekliliğini görmüş, matematikçi olmanın insan üzerinde yarattığı yararların ne olduğu konusunda çok iyi bilmektedir. Şimdi bu konu üzerinde Büyük bilgin Descartes'in açıklamalarına değineceğiz. Descartes der ki:

“İnceleme ~ araştırma konumuz hakkında başkalarının düşündüklerini ya da kendi kuşularımızı değil, açık ve seçik görebildiğimiz veya kesin olarak elde edebileceğimizi düşündüğümüz şeyi araştırmamız gerekir. Bilime ulaşmanın tek yolu budur.”

Atatürk'ün bilime sarılmasındaki temel nokta, yaşadığı dönemlerde halkların büyük bölümlerinin hükümdarlar, büyük toprak sahipleri ve din adamları tarafından batıl inançlarla ve eskimiş sözlerle örülmüş bir sis perdesine sarılmaları; perdenin amacının bu kişilerin türlü dolaplarını gözden saklamak idi. İşte Descartes, “açık ve seçik görebildiğimiz veya kesin olarak elde edebileceğimizi düşündüğümüz şeyi araştırmamız gerekir. Bilime ulaşmanın tek yolu budur.” demiştir. Bu konudaki düşüncelerinden bazıları ise şöyledir:

Eskilerin eserlerini okumak, çok sayıda kişinin çalışmalarından yararlanabilmek hem

Şekil 1. Atatürk'ün geometri ile ilgili sözleri

onların yaptığı buluşları öğrenmek hem de geriye yapılacak hangi buluşların kaldığını bilmek için yararlıdır der bilgin Descartes. Bununla beraber, eskilerin çalışmalarına kendimizi çokça kaptırmaktan sakınlım, zihnimizde bir takım yanlışların kök salması tehlikesi uluşur. Keza genelde, bir yazar düşünmeden ve kör bir inançla kendini tartışmalı bir kaniya kaptırmışsa, okuyucusunu ikna etmek için her türlü savı kurnazca kullanır. Buna karşılık ne zaman kesin ve açık bir şey bulma mutluluğuna erse, belki izlediği yolun basitliğinin, buluşunun güzelliğini azaltması korkusuyla yahut kesin bir doğruyu bizden kışkırdığı için onu anlaşılmasız ve problemlili bir biçimde sunar.

Bununla birlikte çok açık yürekli ve

dürüst olsa ve bize asla kuşkulu bir şeyi doğru diye sunmayıp bildiklerini iyi niyetli bir şekilde açıklasa, birinin ileri sürdüğü şeye dair bir diğerinin aksi bir iddiada bulunması neredeyse her zaman mümkün olacağı için, bu kez de bunlardan hangisine inanacağımıza karar veremeyiz. Bir karşılaştırmadan yararlanacak olursam; başkalarına ait tüm kanıtlamaları ezbere bilsek bile, kendi başımıza her türlü problemi çözme becerisine sahip değilsek asla matematikçi olamayız. Aynı şekilde eğer herhangi bir konu üzerine sağlam bir yargıda bulunamıyorsak, Platon'un ve Aristoteles'in tüm akıl yürütmelerine hâkim olsak da filozof (bilgin) olamayız. Bu yolla bilim değil, yalnız tarih öğrenmiş oluruz. Matematik konusuna gelince matematik için birkaç tanım yapalım.

Matematik İçin Birkaç Tanım

Matematik: Sayı, nicelik, geometrik Şekil, anlatım, işlem vb. soyut varlıkların özelliklerini ve aralarındaki bağıntıları mantık yöntemleriyle inceleyen bilim dalı... (T. Tuncer, 1995). Burada geometri ile ilgilenmek demek matematiğin kendisinden söz ettiğimizi, Atatürk'ün neden geometri ile eğitimin temelini sağlam olacağını bir kez daha kanıtlamıŐ olmaktadır. Bir başka matematik tanımını, dünyaca ünlü matematikimiz Cahit ARF Şöyle veriyor: Matematik, birçok kişinin sandığı gibi, sayıyla, geometrik Őekillerle oynamaktan ibaret bir Şey değildir. Gerçekte matematik Şöyle bir yapı: Aksiyom³ denilen bir takım yapısal kurallar, belleğimizde bu aksiyomlarla donanmış sembollerden oluşan bir küme... Bu semboller aksiyomlarla bir tür örgüt halinde. Őunu da belirtmek gerekir: bu aksiyomların kaynağı yine de sayılar ve geometrik Őekillerdir. Fakat sonuçta bu belleğimizdeki bir sembol organizasyonu... Bu sembollerin bellekte oluŐturdukları bir yapı var. Reel olarak yok ama bellekte oluŐturulabiliyor. Ve ayrıca bu sembollerle indüksiyon fikri de yine sayılardan alınmış. Şöyle ki, sıralanmıŐ bir kümenin bir parçasının bir özelliği eğer bir sonraya geçildiği zaman aynen korunmuŐ oluyorsa, o nitelik tüm alt kümeler için geçerlidir. Buna indüksiyon ya da Türkçedeki karŐılıĐıyla tümevarım diyoruz. Matematikçinin işi, bu Şekilde oluşan yapıyı incelemek, hangi iliŐkilerin hangi sonuçları verdiğini belirlemek. Bu o kadar kolay değil, ama yapılabilir. BaŐkaca bir yaklaşım, matematikçi-filozof kişilerin yaptıkları ilginç tanımlardır. Örneğin yüzyılımızın en önemli düşünürlerinden biri olan Bertrand Russel'in matematik üzerine değişik söylemleri var. İŞte bunlardan biri: Sağlam bir felsefe kurmak istiyorsanız, metafizikten vazgemelisiniz ve yalnız iyi bir matematikçi olmaya çalıŐmalısınız. 1935 yılında verdiği bir konferansından alınan bu cümlenin dışında, yine O'na ait olan ve bu

kez matematiği çok daha farklı algılayan bir Russel görülmektedir: İyi bakıldığı zaman matematik, yalnız doğruyu değil, yüksek düzeyde bir güzelliği içerir. Soğuk ve muhteŐem bir güzellik; heykellerdeki gibi doğamızın taraflarına hitap etmeyen, resmin veya müziğin süslü taraflarına sahip olmayan, fakat yüce bir safiyeti olan en büyük sanatın erişebileceği en büyük kusursuzluğa eriŐebilen bir güzellik. Bu konuda kuşkusuz en sağlam ve ilk görüşler  nl  Galileo'ya aittir. O, evreni incelerken, kendiliğinden matematiği gündeme getirir; Şöyle der: Evren her an gözlerimize açıktır; ama onun dilini ve bu dilin yazıldığı harfleri öğrenmeden ve kavramadan, o anlaŐılamaz. Evren matematik diliyle yazılmıŐtır; harfleri üçgenler, daireler ve diğer geometrik Őekillerdir. Bunlar olmadan tek sözcüğü bile anlaŐılamaz; bunlarsız ancak karanlık labirente dolanılr. Diğer etkili tanımlardan biri de büyük bilgin Albert Einstein (1920 de): Nasıl oluyor da sonuçta deneyden bağımsız, sırf insan düşüncesinin ürünü olan matematik bilimler, realitenin varlıklarına bu kadar iyi uyabiliyor? Diyor Lobatchewsky⁴ ise Şu görüşü dile getiriyor: Matematiğin hiçbir dalı yoktur ki, ne kadar soyut olursa olsun, bir gün gerçek dünyada uygulama alanı bulunmasın... Bir diğer ilginç tanım da Sinan Serts z'e aittir. O da Şöyledir: Matematik, tanrının doğanın içine bıraktığı ipuçlarıdır. Bunları siz bir pencere açar seyredersiniz ve seyrederken de fark edersiniz ki sizinle beraber başkaları da seyrediyor bunları⁵. Bununla birlikte, büyüleyici olan yalnız matematiğin estetik güzelliği değil. Galileo'nun ünlü sözünde belirttiği üzere, "Doğanın kanunları matematiğin diliyle yazılmıŐtır." Sözüne ek olarak: Matematik, gerçekliği tanımlamanın ve dünyanın nasıl iŐlediĐini anlamının bir yoludur ve gerçeğin altın standardı hâline gelmiş evrensel bir dildir. Bilim ve teknolojinin giderek daha çok y n verdiği dünyamızda matematik; gücün, zenginliğin ve ilerlemenin her zamankinden daha büyük bir

kaynağı hâline geliyor. Dolayısıyla bu yeni dili akıcı biçimde konuşabilenler ilerlemenin zirvesine erişeceklerdir (Sertöz, 1996). Örneğin, Albert Einstein yer çekiminin içinde bulunduğumuz uzayın bükülmesine yol açtığını anladığında, herhangi bir veriyi denklemlere oturtmaya çalışmıyordu. Aslında bakarsanız böyle bir veri de yoktu. O dönemde, uzayın bükülmüş olduğunu kimse hayal bir dahi edemezdi; herkes dünyamızın düz olduğunu “biliyordu”! Fakat Einstein, geliştirdiği özel görelilik teorisini yerçekimi ve ivmenin aynı etkiye sahip olduğu yönündeki iç görüşü ile birlikte, eylemlili (non-inertial) sistemlere genelleyebilmenin tek yolunun bu olduğunu fark etmişti. Bu, matematik âleminde yapılan üst düzey bir entelektüel egzersizdi ve Einstein burada, matematikçi Bernhard Riemann’ın 5 kendisinden elli yıl önce yapmış olduğu bir çalışmaya dayanarak hareket etmişti.

İnsan beyni, ikiden çok boyuta sahip bükümlü uzayları aklında canlandırması mümkün olmayacak biçimde donatılmıştır; onlara erişmenin tek yolu matematiktir. Peki, ne oldu? Einstein haklı çıktı: Evrenimiz bükümlüdür ve dahası genişliyor. İşte matematiğin bahsettiğim gücü budur!

Yalnızca fizikte değil, diğer alanlarda da bunun gibi birçok örnek bulunabilir. Tarih, bilim ve teknolojinin matematiksel fikirler tarafından, gittikçe artan bir tempo ile dönüştürüldüğünü gösteriyor; başlangıçta soyut ve ezoterik⁶ görünen matematiksel teoriler bile, zamanla uygulamalar için olmazsa olmaz hâle geliyor. Başlangıçta yaptığı çalışmalar matematiğe dayanmayan Charles Darwin, daha sonra otobiyografisinde şunları yazmıştı: “Matematiğin en azından büyük öncü ilkelerini anlayacak kadar üzerine düşmediğim için oldukça pişmanım çünkü bu donanıma sahip olanlar, fazladan bir duyuya sahip görünüyorlar” (E. Frenkel, 2015). Atatürk’ün geometri olarak

ifade ettiği bilim kolunun matematikten başka bir şey olmadığı ve Türkiye’nin geleceği için ne kadar yararlı bir çalışmayı başlattığı ancak hayranlık ifade edilebilir.

Sezgi ve Tümdengelim

Filozof Descartes, şeylerin gerçekliği hakkındaki yargılarımıza herhangi bir varsayım karıştırmaktan kesinlikle sakınmalıyız der. Bu uyarı çok önemlidir. Günümüz felsefesinde herhangi bir tartışmaya konu olamayacak açık ve kesin hiçbir şey bulamayışımızın belki de en güçlü nedeni, açık ve kesin olan şeyleri kabul etmekten tatmin olmayan bilginlerin ancak tahminler ve olasılıklar yardımıyla ulaşabilecekleri anlaşılmaz ve bilinmeyen şeyleri savunmaya cüret etmeleridir. Ardından bunlara kademe kademe kendi inançlarını ekleyerek, fark gözetmeksizin bunlara gerçek ve aşikâr şeyleri de katarak neticede şüpheli bir kaynağın bazı önermelerine dayanan ve dolayısıyla da belirsiz bir sonuca ulaşırlar.

Aynı hataya düşmemek için, bu noktada dikkatlerimizi, akıl yetimizin yanılığa uğrama korkusu duymaksızın bilgiye erişebileceği yollara çevirelim. Bu yollar sezgi ve tümdengelim olarak ikiye ayrılır. Sezgi derken kastettiğim şey, duyuların değişken tanıklığı ya da düzensiz bir doğaya sahip olan hayal gücünün aldatıcı yargısı değil, dikkatli bir zihnin anladığı şeye dair hiçbir kuşku bırakmayacak kadar belirgin ve net kavrayışıdır. Bu düşüncemizi aynı anlama gelecek şekilde şöyle de açıklayabiliriz: Sezgi, sağlıklı ve dikkatli bir zihnin açık algısıdır; yalnızca aklın ışığından doğmuştur ve yukarıda da belirttiğim gibi, başarısız olunması mümkün olmayan tümdengelimden bile daha basit olduğu için daha güvenilirdir⁷. Bu nedenledir ki herkes sezgisel olarak, var olduğunu düşündüğünü, bir üçgenin en fazla üç çizgiden oluştuğunu, yuvarlak bir cismin sadece bir yüzeye sahip olduğunu ve basit şeylere dikkat etmeye aldırış etmediği için

genel anlamda sandığından çok daha başka şeyleri görebilir. Yine de sezgi sözcüğünün yeni kullanımından ve yanı sıra, var olan kullanımlarından farklı bir anlamda kullanmak zorunda kalacağım. Bununla birlikte sezginin bu açıklığı ve kesinliği yalnız herhangi bir açıklamada değil, muhakemenin her alanında yerini korumak zorundadır. Dolayısıyla iki ile iki ve üç ile birin aynı şeyi yaptığı söylendiği zaman, sezgi yoluyla yalnızca iki ile ikinin değil, üç ile birin de dörde eşit olduğunu, dahası bu iki önermenin eşit önermeler oldukları sonucunun da zorunlu olarak buradan çıkarılması gerektiğini görmek gerekir. Örneğin, bir düşüncenin sürekli ve kesintisiz faaliyeti aracılığıyla gerçek ve tartışmasız ilkelerden çıkartılmış olsunlar. Uzun bir zincirde bir bakışta aradaki halkaları kavrayamasak da, eğer onların baştan sona kadar iç içe geçmiş olduklarını hatırlarsak, bu durum son halkanın ilkinine bağlı olduğunu bilmemize benzer. Yanı sıra sezgiyle tümdengelim arasındaki farkı, birinde belirli bir ilerleyiş veya devamlılık varken diğerinde bunun söz konusu olmayışından çıkartabiliyoruz; ayrıca sezginin aksine tümdengelim bir kanıtın varlığına ihtiyaç duymaz. Bunun yerine tüm kesinliğini bir biçimde bellekten alır; dolayısıyla doğrudan doğruya ilkelerden türeyen ilk önermelerin, ele alınma biçimlerine göre kimi zaman sezgi, kimi zaman da tümdengelim yoluyla teşhis edildiği söylenebilir. Oysa ilkeler ancak bizzat sezgi yoluyla ve bunların uzak sonuçları da ancak tümdengelim aracılığıyla bilinir.

Bunlar bilime ulaşmanın en güvenilir iki yoludur; akıl daha fazlasını kabul etmemeli, şüpheli ve yanlış mahkûm diğer her şeyi reddetmelidir. Yine de bu, aydınlanmanın gerçeklerinin arasında en güvenilirleri olmasını engellemez, zira onlara temel oluşturan inanç, belirsiz olan her şeyde olduğu gibi aklın değil iradenin bir eylemidir. Eğer irade insan zekâsından herhangi bir dayanak oluşturuyorsa,

sözünü ettiğimiz iki yoldan biriyle bulunabilir ve bulunmalıdır.

Sonuç

Atatürk “Benim manevi mirasım bilim ve akıldır...” özdeyişinden bize göre aşağıdaki sonuçları çıkartmak mümkündür: Atatürk, gerçeği yöntemsiz bir şekilde aramaya kalkışmaktansa hiç aramamak daha iyidir: Düzensiz çalışmaların ve karmaşık düşüncelerin doğal aydınlıkları kararttığı ve akılı körelttiği kesindir diyen Descartes⁸ ile bilime ve akla çok önem vermesi bu görüşüyle uyusmaktadır. Devamla, bu şekilde karanlıklar içinde yürümeyi alışkanlık haline getirenler, görüşlerini o denli zayıflatırlar ki gün ışığına dayanamaz hale gelirler. Deneyim de bunu doğrular. Ayrıca Descartes, benim yöntemle kastettiğim şey, özenle gözlemledikleri takdirde yanlışın doğru olarak varsayılmasının önüne geçecek ve aklın, gücünü boş yere harcamaksızın, bilgisini kademe kademe artırarak ulaşabilme yetisinde olduğu her şeye doğru bilgi düzeyinde yükselmesini sağlayacak kesin ve basit kurallardır. İşte Mustafa Kemal Atatürk’ün savunduğu ilkelerden hiç taviz vermediği ve her konuşmasında dile getirdiği ve ancak bunun bilime önem vererek önüne geçileceğini sık sık tekrar ettiği iki nokta; Descartes’in⁹ gerçeğin araştırılmasında yöntemin gerekliliğinde söylediği gibi ‘yanlış olanı doğru varsaymamak ve her şeyin bilgisine ulaşmaya çaba göstermek’ dizelerinde saklıdır.

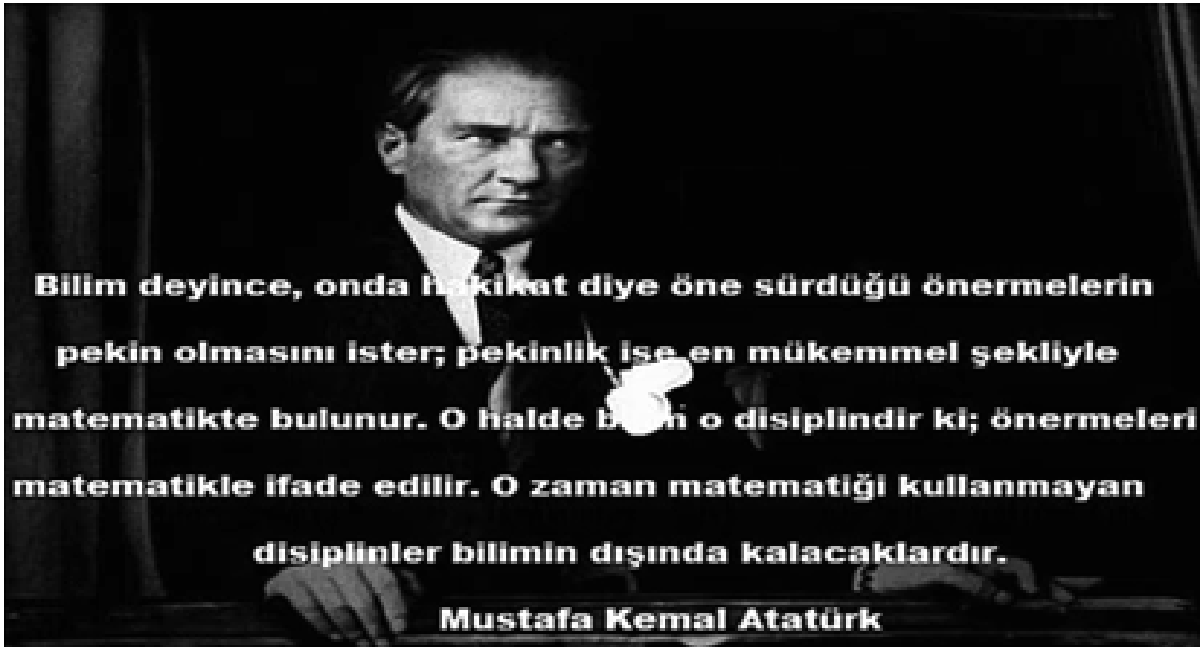
Gerçekten de eğer bilebileceklerimizden herhangi birini göz ardı ediyorsak, bunun nedeni, ya bizi bu bilgiye yönelten yolu hiçbir zaman fark etmemiş ya da aksine bir yanlışlığa düşmüş olmamızdan kaynaklanır. Oysa yöntem, yanlışın doğrunun yerine geçmesini önlemek için sezgiden nasıl yararlanılması gerektiğini ve tümden gelimin bizi her şeyin bilgisine

yönelmek için nasıl çalışmak zorunda olduğunu açıkça gösteriyorsa, Descartes'e¹⁰ göre eksiksizdir. Özetle tüm yöntem aklın birtakım gerçeklere varmak için çabasını yönlendirmek zorunda olduğu konularının sırasına ve

konumuna dayanır. Bunu sürdürmek için güçlük içeren ve anlaşılması zor (muğlak) önermeleri aşamalı olarak daha basite indirgemek, sonra da bunların sezgisinden hareket ederek aynı şekilde diğer önermelerin bilgisine varmak gerekir.

Şekil 2. Atatürk ve geometri

Şekil 3. Bilim ve matematik

Atatürk'ün ve Matematikle İlgili Söylediği Sözler

Mustafa Kemal Atatürk, okul yıllarından beri matematik dersine büyük ilgi duymuştur. Atatürk matematiğin yaşamın bütün alanlarında gerekli oluşunu, matematiksiz bir bilimin söz konusu olamayacağını, bütün bilimlerin matematikten yararlanması gerektiğini, şu sözlerle ifade etmiştir: “Bilim deyince, onda hakikat diye öne sürdüğü önermelerin pekin olmasını ister; pekinlik ise en mükemmel şekliyle matematikte bulunur. O halde bilim o disiplindir ki; önermeleri matematikle ifade edilir. O zaman matematiği kullanmayan disiplinler bilimin dışında kalacaklardır.”

Mustafa Kemal Atatürk, “ Onun için herkes matematik bilgisinin çok gerekli olduğuna inanmalıdır.” Mustafa Kemal Atatürk, “Askeri Rüştüye’yi bitirdiğimde matematik merakım iyice ilerlemişti. Manastır Askeri İdadisinde matematik pek kolay değildi. Bununla uğraşımı sürdürdüm. İdadi ’de iken bıkmaksızın çalışıyorduk. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Sonunda İdadiyi bitirdim. Harbiye’ye geçtim,

burada da matematik merakım sürdü.”

Mustafa Kemal Atatürk, “Matematiği kullanmayan bilimler, ele aldıkları konularda ancak dış yapıyı inceleyebilirler çünkü matematikle dile getirdikleri, ancak birtakım bağıntılardır; bu bağıntılar ise öze ilgili unsurlar arasında değil, dış görünüşle ilgili noktalar arasında olabileceğinden, bir varlığın özünü, onun aslında ne olduğunu bize vermekten acizdirler. O halde matematik, tabiat bilimleri, tarih gibi kişiliğin içlerine nüfuz edip, onu derin bir sezgi ile kavrayabilen bir disiplinin önünde çok aşağı niteliktedirler.”

Bilhassa fennin önemini şöyle açıklar; “Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı düşünemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alakasız yaşayamayız. Aksine yükselmiş, ilerlemiş, medeni bir millet olarak medeniyet düzeyinin üstünde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fenle olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur” (<http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>).

Kaynakça

- Dönmez, A. (2012). İslam Ülkeleri Matematiği, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Descartes, R. Fransızcadan çeviren: Engin Sunar. (2014). Aklın Yönetimi İçin Kurallar, SAY yayınları, İstanbul.
- Edward, F. Çeviren: Cem Keskin. (2015). Aşk ve Matematik-Saklı Gerçek, Paloma Yayınevi, İstanbul.
- <http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>
- İpek, M. (1988). Betimsel İstatistik, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Mazmanoğlu, A. (2016). Temel İstatistik Yöntemleri I, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Nesin, A. (1989). Matematik ve Korku, 81, Amaç Yayıncılık, İstanbul.
- Sertöz, S. (1996). Matematiğin Aydınlik Dünyası, 36(3), TÜBİTAK Yayını, Ankara.
- Cumhuriyet Herkes İçin Bilim ve Teknoloji Dergisi. (2017), Manevi Mirasım Bilim ve Akıldır, 73-75, HBT yayıncılık, İstanbul.
- Mustafa Kemal Atatürk (1937). Geometri, Türk Dil Kurumu yayınları, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul
- Aksoy, Y. (1994). Bilim Tarihi ve Felsefesi, Yıldız T.Ü. yayını, İstanbul.
- Gölbaşı S. (2008). Kentleşme ve Suç, On iki levha yayıncılık, İstanbul.
- Bell E. T. (2014). Men of Mathematics, Simon ve Schuster Yayıncılık, İstanbul.
- Pappas T. (2000). Yaşayan Matematik, Doruk Yayınları, Ankara.

DİPNOTLAR

- 1 René Descartes (d. 31 Mart 1596 - ö. 11 Şubat 1650) Fransız matematikçi, bilim adamı ve filozof. Batı düşüncesinin son yüzyıllardaki en önemli düşünürlerinden biridir. Skolastik düşünceden sıyrılışın, bir başka deyişle Modern Felsefe 'nin Descartes ile başladığı kabul edilir.
 - 2 Bilimde sürekli varsayımlar (hipotezler) ortaya atılır, öncekiler çürütülür ve oluşan bilgi birikimiyle yol alınır. Bilim kuşku aracılığı ile kazanılan bilgiyi işlediği için her şey konusunda herkese bilgi sağlayarak, herkesi kuşkucu yapmayı sağlar (M. Akyos, HBT Sayı73, 18 Ağustos 2017)
 - 3 Aksiyomlar: Doğruluğunu kabul ettiğimiz önermelerdir.
 - 4 Nicolas İvanovitch Lobatchewsky (d. 1 Ağalık 1792, Makađiev, Nijniy Novgođod, Rusya-ö. 24 Şubat 1856) Rus matematikđi. 1802 yılında pağasız yatılı öğrenci olağak Łazan Gymnasium okulunda başlamış. 1805 yılında kuğulan Łazan Üniveđsitesi'ne 1807 yılında giğmiştiğ. Alışılmışlağın dışına ııkalağak, Öklid'i olmayan geometđiyi kuğduğu iđin ona geometđinin K o p e đ n i k ' i denmiştiğ(<http://www.sozkimin.com/a/1963-nikolay-lobacevski-kimdir-sozleri-ve-hayati.html#ixzz4rtt2kMQh>).
 - 5 Edward Frenkel, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde matematik profesörüdür. American Academy of Arts ve Sciences üyesi ve Hermann Weyl Ödülü sahibidir. Birçok ülkede çok satanlar listesine giren kitabı "Aşk ve Matematik" 14 dilde yayımlandı ve Euler Book Prize gibi çeşitli ödüllere layık görüldü (2015).
 - 6 Ezoterizm, bir konudaki derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir üstad tarafından sadece ehil olanlara inisiyasyon yoluyla öğretilmesidir. Ezoterizm, bir din veya bir inanç sistemi değildir. Coğunlukla ezoterik yani ezoterizm ile ilgili veya ezoterizme dair şekilde kullanılır(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Ezoterizm>).
- İnisiyasyon: Bir üstadın (ilim ve sanatın inceliklerini öğreten) sert ve sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, sınavlara dayalı tarzda, metodlu olarak eğitimi şeklinde tanımlanmaktadır.
- 7 İstatistikte araştırma evrelerinin sırası, hem de pedagojik açıdan, istatistik yöntemlere betimsel istatistikle giriş yapılır. Bu girişle olasılığa,

oradan da tümevarımcı istatistiğe geçiş kolaylaşılır. Yani, somuttan soyuta, soyuttan yeniden somuta, bir başka deyişle de tümevarımdan, tümdengelim, tümdengelimden yeniden tümevarıma geçiş anlamına gelir. İstatistik, belli bir rastgele olay hakkında, oldukça sınırlı örnek malzemesi baz alınarak sonuçların çıkarıldığı bir bilim dalıdır. İstatistik sahasının iki temel alanı vardır: matematiksel istatistik ve uygulamalı istatistik. Matematiksel istatistik, yeni istatistiksel sonuç çıkarma yöntemlerinin geliştirilmesiyle ilgilenir ve yürütülmesi için detaylı soyut matematik bilgisi gerektirir.

- 8 Descartes, matematikteki kesinliği felsefeye kazandırmak amacıyla yola ııktı ve bunun için tümdengelim ve sezgisel yöntemle başvurdu. Ona göre tümdengelim kesin olarak bilinen olgulardan yapılan ııkardımdı ve tüm bilgi sezgisel olarak kavranan açık ve seçik başlangıç önermelerine dayanmaktaydı
 - 9 Matematikteki başlangıç önermeleri doğruluğu sezgisel olarak bilinen doğruluklardı. Descartes felsefe için başlangıç oluşturunca önermelerin de sezgisel anlamda kendiliğinden açık ve seçik olmaları gerektiğini düşünmekteydi
 - 10 Açıklık bir kavramın zihnimize doğrudan verilmesi, seçiklik ise kavramı zihnimizdeki diğer idelerden ayırt edebilmemiz, sınırını çizebilmemizdir. Descartes felsefeye başlangıç önermeleri bulmak için dört aşamalı bir yöntem önerdi:
 1. Doğruluğunu açık ve seçik bilmediğimiz hiçbir şeyi doğru kabul etmemek.
 2. Araştırdığımız sorunların her birini mümkün olduğunca küçük parçalara bölmek.
 3. Onları basitten karmaşığa doğru bir sırayla incelemek.
 4. Sık sık geriye dönüp elde edilen verileri sınamak.
- Bu esas üzere önce her şeyden kuşku duydu ve sonunda kuşkulandıktan yani düşünmekte olduğundan kuşku duyamayacağı sonucuna vardı. "Düşünüyorum, öyleyse varım önermesiyle" kendi beninin bilgisini sezgisel olarak kendiliğinden açık ve seçik kabul etti. Tanrı'nın, matematiksel bilginin ve dış dünya üzerine edindiğimiz bilgilerin geçerliliklerini kendi benliğiyle olan ilişkilerinden yola ııkarak kurdu ve böylece özne merkezli modern felsefenin kurucu babası olarak ünlendi.

Atatürk ve Sosyal Devlet*

Rafet EVYAPAN**

I. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Atatürk, Osmanlı imparatorluğunun teokratik yönetim anlayışı yerine laikliği, ümmetçiliğin yerine milliyetçiliği, padişah iradesi yerine cumhuriyeti imtiyazlı saray ve çevresi yerine imtiyazsız ve çıkarları birbiri ile bütünleşen halkçılığı koyarken bütün bunları-zaman içinde yavaş yavaş yani reformcu bir anlayışla yapmak yerine çağın hız çağı olduğu bilinci ve çağdaş uygarlık düzeyine vakit kaybetmeden bir an önce varılması gerektiği düşüncesi ile çok kısa sürede gerçekleştirmek suretiyle inkılapçı bir yaklaşım uygulamıştır. Bu politik, kültürel ve sosyolojik değişimler kadar önemli olan bir diğer olgu da ekonomide ortaya koyulan devletçilik ilkesidir. Devletçilik üç ilkenin yani cumhuriyetçilik, halkçılık ve milliyetçilik ilkelerinin bir bütün olarak ekonomiye yansımasıdır. Adeta saç ayağını birleştiren halkadır. Böyle bir devletçilik hiçbir yoruma gerek kalmadan bizzat Atatürk'ün kendisinin de ifade ettiği gibi ılımlı ve sosyal

devletçiliktir.

Tüm dünyada yaşanan 1929 bunalımı devletin ekonomiye müdahale etmesini bir zorunluluk olarak ortaya koyarken 1999 öncesinde Uzak Doğu da yaşanan ve etkisi azalarak dalga dalga tüm dünyaya yayılan bunalım da bu durumu pekiştirmiştir. En güçlü ekonomilerden biri sayılan Japon Ekonomisi bile Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile düzelmeye girmiştir. Bir iki ülke dışında tüm Avrupa'da ise sosyal devleti ön plana çıkaran partiler iktidara gelmiştir. Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde bu gelişmeler olurken ülkemizde ise sosyal devlet açısından cumhuriyetin ilk yıllarında yaşananın aksine bir süreç yaşanmaktadır. Atatürk'ün ılımlı ve sosyal nitelikli devletçilik ilkesine taban tabana zıt bir ekonomik anlayış uygulanmaktadır. Atatürk'ün devletçilik ilkesi kasıtlı olarak veya bilmeyerek sosyalist ve katı devletçilik kategorisinde bir devletçilikmiş gibi algılanırken veya gösterilirken öte yandan onun nihai hedef olarak

* Kaynak: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 43, C. XV, Mart 199

** (Prof. Dr.) Şırnak Üniversitesi İİB Fakültesi

ortaya koyduğu serbest pazar ekonomisi ise hiçbir ülkede rastlanmayacak bir şekilde devlet denetiminden uzak uygulanmıştır.

Atatürk'ün laiklik ilkesi çeşitli yürüyüşlerde sloganlaştırılır, cumhuriyetçilik ilkesi 29 Ekim'den 29 Ekim'e hatırlanır iken, diğer ilkeleri -ki, Atatürk'ün birinci derecede önem verdiği ekonomi dikkate alındığında- özellikle devletçilik ilkesi birkaç makale ve birkaç kitap dışında üzerinde durulmayan konular haline gelmiştir.

6 ilkesi bir bütün olarak anlam taşıyan Atatürk ilkelerini, tek bir ilkeye indirgemek ne kadar yanlışsa, onun 5 ilkesini kabul edip bir ülkesini kabul etmemek de veya kabul eder görünüp gündeme getirmemek de veyahut çağdaş uygarlık düzeyi çerçevesinde yorumlamamak da o kadar yanlıştır.

Atatürkçülük sözle ifadenin, soyut ve politik olmanın da ötesinde öz olarak ele alınmalı somut ve ekonomik planda yaşanmalıdır.

Atatürk'ün Cumhuriyetçiliği, eski Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya ülkeleri cumhuriyetçiliği değildir. Nihai hedefi çoğulcu, çağdaş demokrasidir.

Milliyetçiliği, ırkçı değildir. Kendine Türküm diyen herkesi Türk kabul eder.

Laikliği, dinsizlik değildir. Her dine gereken saygıyı gösterir.

İnkılapçılığı, proletarya devrimciliği değil çağdaşlığa ve barışa yöneliktir.

Halkçılığı, çıkar çelişmesine dayalı bir kavgacı değil, her kesimi, çıkarları birbiriyle bütünleşen ve yurttan sulh -dolayısıyla cihanda sulh- hedefine yönelmiş bir halkçılıktır.

Devletçiliği, katı bir devletçilik yani sosyalist değildir. İlmli bir devletçilik yani sosyalidir.

Bütün bunlara özellikle de bu çalışmanın konusunu oluşturan sosyal nitelikli devletçilik ilkesine karşılık, Türkiye'de işsizlik, kronik enflasyonla aham gücünün düşmesi, gelir dağılımında adaletsizliğin artması, orta direğin erimesi, bunlarla ilgili olarak artan boşanmalar, intiharlar, uyuşturucu ve alkol kullanımları ile sosyal huzursuzluklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim TOBB Başkanı Miras "Türkiye'deki gelir dağılımının her geçen gün bozulduğunu ve bunun yansıması olan sosyal patlama ve kargaşanın bazı kıvılcımlarının görüldüğünü"¹ belirtmektedir. Öte yandan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Prof. Dr. Nami ÇAĞAN'da "ülkemizde gelir dağılımının son derece bozuk olduğu açıkça görülmesine karşın, sosyal devlet ilkesinin ortadan kaldırılması ya da yok sayılması yolunda çabalar gösterildiğine dikkat çekmektedir"² demektedir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu durumlara ve çabalara karşılık devletimizin sosyal niteliğinin acilen gündeme getirilmesini vurgulamaktır.

n. SOSYAL DEVLETİN GEREKLİLİĞİ

Liberalist-Kapitalist teoride özel kesim tüm üretim araçlarına sahip olabilmekte, dolayısıyla devlet, ekonomide üretim aşamasında işletmecilik yapmamaktadır. Piyasayı görünmez bir el rasyonel bir şekilde çalıştırdığından tam istihdama otomatikman ulaşılmakta bireysel çıkarlar maksimumlaşırken toplumsal çıkarlar da maksimumlaşmaktadır. Bu sistemde her arz kendi talebini yaratacağından talebin dolayısıyla bölüşümün (gelir dağılımının) üzerinde durmaya gerek yoktur. Üretim-bölüşüm, neden sonuç ilişkisinde önemli olan nedendir, yani üretimdir. Üretim sorununun çözülmesi aynı zamanda bölüşüm sorununun çözülmesi demektir.

Böyle bir teori uygulamada hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Üretim açısından tam istihdama ulaşılamadığı gibi sermayenin yoğunlaşması sonucu meydana gelen kartkel ve

tröstler piyasa mekanizmasının işleyişine engel olurken aynı zamanda ve daha da önemlisi gelir dağılımında çok adaletsiz bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında devletin ekonomik amaçların da ötesinde sosyal amaçlarla ekonomiye müdahalesi bir zorunluluk olmuştur. 1929 öncesinde de hissedilen bu zorunluluk, özellikle 1929 bunalımı ile pekişmiştir. Benzer durum 1999 öncesinde de yaşanmaktadır.

Devletin ekonomiye müdahalesi, farklı boyutlarda gündeme getirilmiştir.

İki grupta toplanan tezlerden birinde, liberalist-kapitalist sistem tamamen reddedilerek aşın devletçilik savunulmuştur. Zorunlu plan veya komuta ekonomisi diye adlandırılan marksist-sosyalist modelde devlet, gelir dağılımına müdahale etmekte yetinmemekte bununla ilişkili gördüğü üretime de müdahale etmekte, üretimi zorunlu nitelikli merkezi bir planla planlamaktadır. Bu plana göre bizzat kendisi tek üretici olarak işletmecilik yapmaktadır. Bu teori de, liberalist-kapitalist teorinin uğradığı başarısızlık akıbeti ile karşılaşmış üstelik yakın bir geçmiş öncesinde eski doğu bloğu diye adlandırılan ülkelerde uygulamadan kaldırılmıştır. (Çin’de bu teorinin sürmesi görüntüde olup, gerçek hayatta bu teori terk edilmiştir.)³

Diğer yaklaşım ise, liberalist-kapitalist sistem içinde kalarak çeşitli boyutlarda devlet müdahaleciliğinin savunulmasıdır. Bunların başında gelen Keynes, tasarruf ile yatırımları farklı kişilerin yaptığını, tasarruf düzeyinin yatırım düzeyini aşmasıyla işsizlik ve durgunluğun ortaya çıktığını, dolayısıyla kapitalizmin otomatik olarak tam istihdamı sağlayamayacağını ileri sürerek talep açığını gidermek suretiyle piyasayı canlandırmak için devletin, açık bütçe -devlet harcamaları, borçlanmaları ve vergi gibi maliye politikaları ile ekonomiye müdahalesini önermiştir. 1950-1960’lı yıllarda uygulamaya sokulan bu tez,

1970’li yıllara kadar başarılı sonuçlara ulaşmıştır.

1970’li yıllardan günümüze bu politikalar da yetersiz kalmıştır. Bunun bir nedeni el emeği yerine giderek yoğunlaşan bir biçimde makinelerin konulması (otomasyon) ve dolayısıyla ortaya çıkan işsizliktir.

1997 yılı itibarıyla A.B.’de 18.100.000. işsiz işsizlik oranı %10.8’lere ulaşmış olup bu oranlar Finlandiya’da %15, İspanya’da %20.9’dur.⁴ Öte yandan gelişmiş ülkelerde yoksul nüfusun genel nüfusa oranı da giderek artmış olup 1998 itibarıyla bu oranlar Belçika’da %5.5, Almanya’da %5.9, Finlandiya’da %6.2, İtalya’da %6.5, Norveç’te %6.6, İsveç’te %6.7,... iken Kanada’da %11.7, Japonya’da %11.8, Avustralya’da %12.9, İngiltere’de %13.5, A.B.D’de %19.1 civarındadır.⁵

İşsizliğin diğer nedeni de Uzak Doğu’daki ülkelerin, giderek artan ağırlıkları ile dünya piyasalarını önemli boyutlarda etkilemeleridir.

ILO raporunda Asya Pasifikten başlayıp Rusya’ya sıçrayan ve tüm dünyayı etkileyen global ekonomik kriz nedeniyle dünyada 10 milyon kişinin işsiz kaldığı, tüm dünyada 15-24 yaş grubunda 60 milyon gencin iş aradığı halde bulamadığı belirtilmektedir.⁶

Enflasyonun oldukça düşük, gelir dağılımının oldukça adaletli ve işsizlik sigortası yanı sıra sosyal amaçlı vakıf ve hayır kurumlarının yaygın olduğu ABD., Kanada ve AB ülkelerinde işsizlikle birlikte nüfusun belli bir kitlesinin yoksullaşması kapitalist sistemin bu açıdan şöyle sorgulanmasına yol açmıştır.

“Piyasa, istenilen malların daha verimli bir biçimde üretilmesi amacıyla eldeki kaynakları kullanabilir, ama fırsat ve gelirin daha adil bir biçimde dağıtılmasını sağlayabilir mi? Tam rekabetçi model bu konuda neredeyse her zaman sessiz kalmıştır. Soğuk savaş sürüp giderken buna gerek duyulmuyordu. Peki

toplumsal yararlar sağlık ve eğitim ne olacaktır? Piyasa bu gereksinimleri karşılayabilir mi? Kendi başarısızlıkları karşısında acz içinde özelleştirmeden ve gönüllü hizmetlerden medet ummak yeterli mi?"⁷

Liberalist-kapitalist teoriye en yakın uygulamayı yapan ABD'de devlet, serbest rekabeti engelleyecek kartel ve tröstlere karşı kanunlar çıkarıp bunları uygulamak sureti ile ekonomik hayata ekonomik amaçlarla müdahale ederken, bir kısım üniversitelerde olduğu gibi eğitim hizmeti üretmek suretiyle üretime katılabilmekte, yukarıdaki sorgulama doğrultusunda Clinton, seçim doğrultusunda Clinton, seçim öncesinde, devletin sosyal amaçlarla ekonomiye müdahale edeceğini vaad etmekte, öte yandan 1999 öncesinde dünya ekonomisinin sorununun, uluslararası ekonomik sistemi 21.nci yüzyılın gerçeklerine uyarlamak diye belirtmektedir⁸.

A.B.D.'de bunlardan daha ilginç olan durum, üçüncü sektör de denilen vakıf işletmecilik türünün ekonomide giderek artan önemidir. Vakıf işletmeler bir yanıyla vakıf olduğu için devlet gibi veya devletin yerine - işsizlere iş, evsizlere ev, açlara yemek, hastalara ve bağımlılara hastane ve rehabilitasyon merkezleri bulmak gibi- gibi sosyal amaçları ön plana çıkardıkları gibi diğer yandan özel kesim işletmeleri gibi atılımcı, dinamik, rasyonel ve verimli bir üreticilik yapmakta ulusal gelire dolayısıyla gelir dağılımına önemli boyutlarda katkılar sağlamaktadır.

Avrupa'da ise devletin ekonomiye müdahalesinde sosyal amaçlar- A.B.D.'ye göre daha fazla önem kazanmaktadır.

Ekonomiye sosyal amaçlarla müdahale eden devlet, sosyal devlettir. Bu tür devlet, gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmek, sosyal güvenlik sağlamak gibi sosyal amaçlar yanında bunlarla çok yakın ilişkili görülen yaşam

düzeyini yükseltmek, maddi olanaklar sağlamak, ulusal geliri arttırmak, kalkınma amaçlı yatırım yapmak gibi ekonomik amaçlara da sahiptir. Bu doğrultuda özellikle enerji, ulaşım, eğitim, sağlık gibi hizmet kesimleri yanında özel teşebbüsün kârsız ve riskli bulunduğu alanlarda yatırım yapar. Kaynak israfının önlenmesi ve sosyal adalet içinde kalkınmanın sağlanması için planlar hazırlar. Bu planlar özel kesim için bazı faaliyetlerin yapılması için özendirici (ayrıca yapılması istenmeyen faaliyetler konusunda engelleyici), kamu kesimi için emredicidir. Bu sistem, bazen kapitalist ve sosyalist sistemler arasında yer alan ve her ikisinin özelliğini taşıyan bir sistem olarak görülmekte ve karma ekonomi diye iki sistem arasında bir üçüncü bir sistem olarak nitelendirilebilmekte ise de ayrı bir sistem söz konusu değildir. Bu durum, kapitalizme değişik bir bakış açısidir. Eleştiricilerin de haklı olarak vurguladıkları gibi, liberal kapitalizmin tıkanıklıklarının ve bunalımlarının devletçe giderilmesidir⁹. Bir benzetme ile liberalist-kapitalist sistem kaynaya kaynaya suyu bitmiş bir yemek, marksist-sosyalist sistem de bir kaptaki su ise su dolu kaptan bir bardak su alıp o yemeğe eklemek de sosyal devlettir.

Mantığa dayalı devlet anlayışı, ekonomik devletçiliktir. Bu ekonomide etik (ahlak) dolayısıyla acıma, koruma yoktur. Bir bürokrat gibi davranan devlet, kanunları uygulamakla yetinir. Buna karşılık sosyal devlet duyguya dayalı bir anlayıştır. Sosyal devletin geçerli olduğu bir ekonomide etik (ahlak) dolayısıyla acıma, koruma vardır. Devlet baba gibi merhametli davranır. (Türkiye'de, özelleştirmede karşılaşılan gecikmenin bir nedeni de duyguya dayalı sosyal devlet anlayışındaki işsizliği önleme amacının bir yana itilememesinde aramak gerekir.) Vatandaşları için sosyal barış, adalet, güvenlik, yardım ve koruma amaçlayan sosyal devlet ise düşük gelir düzeyindeki vatandaşları lehine olacak şekilde

tarafli davranmak veya bir takım önlemler almak açısından aktif bir tavır takınır.

Sosyal devletin en önemli amacı ve aynı zamanda göstergesi, gelir dağılımındaki adalettir. Bu husus o kadar önemlidir ki bir devlet sosyal olduğunu iddia etmese bile orada gelir dağılımı adaletli ise o devlet sosyal devlettir. Buna karşılık bir devlet sosyal olduğunu belirtmekle birlikte gelir dağılımında adalet sağlanmamışsa orada görünürde sosyal devlet söz konusudur. Bu hususa -sosyal güvenlik kurumlarının güçsüz duruma düşürülmesine ilişkin olarak- anayasa mahkemesi şöyle değinmektedir.

Sosyal güvenliği sağlamak için kurulmuş bir kurumu güçsüz bir duruma düşüren ve böylece devlete göstermelik bir sosyal sigorta düzeni kurmuş görüntüsü veren yöntem, sosyal devlet ilkesine aykırıdır.

Devletçilik, sosyal devleti gerçekleştirmenin tek aracı değildir.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik Lonerz eğrisi ile ortaya konulmaktadır. Bir karenin alttaki yatay çizgisinde %20'şerlik gruplar halinde nüfus, soldaki dikey çizgisi üzerinde ise %20'şerlik düzeyler halinde ulusal gelir gösterildiğinde gelir dağılımı eşit yapılmışsa bu durum sıfırdan sağ üst köşeye uzanan köşegen olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımından uzaklaştıkça köşgen, sağ alt köşeye doğru yay şekline dönüşmekte, adaletsizlik arttıkça yayın kıvrımı artmaktadır.

Beş gelir grubu -yukarıdan aşağıya doğru- en üst, üst, orta, alt ve en alt düzey olarak adlandırıldığında gelir dağılımında adalet açısından olması gereken, en üst düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı payın düşmesi, bundan daha da önemlisi en alt düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı payın artırılmasıdır. Başka bir ifadeyle bu iki uçtaki grupların arasındaki farkın azaltılması,

merkezden uzaklaşmış gelir gruplarının merkeze doğru çekilmeye çalışılmasıdır.

Sosyal devlet uygulamaları, çoğulcu demokrasinin egemen olduğu ulusal gelir düzeyi yüksek, gelişmiş kapitalist ülkelerde başarılı olmaktadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde -bir yandan ulusal geliri arttırırken, diğer yandan yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla gelir dağılımında adalet sağlanması arasında denge kurmak zor olduğundan dolayı sosyal devlet uygulaması başarılı olamamaktadır^{10 11}.

Bir iki ülke dışında tüm Avrupa'da seçim sonralarında devletin özellikle sosyal amaçlara yönelik olarak ekonomiye müdahalesini savunan İşçi Partisi, sol ve sosyalist partiler iktidara gelmişlerdir. İngiltere'de iktidardaki İşçi Partisi, bu partinin o güne kadar iki teorik tezlerini bir yana iterek Serbest Pazar Ekonomisinin sorunlarını, başta özelleştirme olmak üzere çeşitli yöntemlerle çözmeye çalışmaktadır. Fransız Başbakan Lionel Jospin piyasa ekonomisine Evet piyasa toplumuna Hayır diyerek üretimde kapitalizme karşı çıkmazken bu sistemin gelir dağılımı sonucuna ve bu duyarsız kalmasına karşı çıkmaktadır. Alman Başbakan Gerhard Schröder de Avrupa ile vergi uyumu, emeklilikte reform ve işsizlik konularını ön plana çıkartmaktadır.

AB'nin, üye ülkeleri için amaçladığı hususlar, sosyal devlet uygulamasının en tipik örneğini oluşturmaktadır. Bu konuda temel tarımsal ürünlerdeki piyasaların düzenlenmesinden, fiyat desteklerine, küçük aile işletmelerine doğrudan yardımlar yapılmasına, sosyal yardım fonunun kurulmasına, az gelişmiş bölgelerin yapısal fonlardan yardım almasına, uzun dönemde işsizlikle mücadeleye, kırsal kesimin sosyo-ekonomik seviyesinin yükseltilmesine kadar birçok konuda hedefler öngörülmüş olup bunlar uygulamaya geçirilmiştir¹

III- ATATÜRK'ÜN SOSYAL DEVLETE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Günümüzün gelişmekte olan ülkelerini olduğu kadar özellikle son zamanlarda gelişmiş ülkelerini de oldukça ilgilendiren gelir dağılımında adalet -bu bağlamda sosyal devlet- Atatürk'ün, üzerinde önemle durduğu konulardan birini oluşturmuştur. Atatürk şöyle demektedir;

“Yaradılışı gereği her insan içinde yaşadığı toplumda hayatın en mutlu, en kolay, en tatlı yararlarından kendisine düşmesini ister. En güçlü olan kendisinden zayıf olanları hiçe sayar. Bunun sonucu, huzur, sessizlik ve güven ve düzen içinde yaşamak imkansız hale gelir... Kabil midir ki, bir kitlenin her parçasını geliştirelim, diğerini de geri bırakalım da kitlenin bütünü gelişmeye ulaşabilsin. Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı zincirle topraklara bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselsin... Adı parti olan halk kuruluşundan amaç ulusun çocuklarından bir kısmının diğer çocuklarının ve sınıfların zararına yararlar sağlamak değildir... Ulusal servetin dağılımının daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, ulusal birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde bulundurmak, ulusal birliğin temsilcisi olan devletin görevidir”.

Atatürk, gelir dağılımındaki adaleti, ulusal birliğin korunma şartı olarak görmüş ve emek sarf eden kesime özel bir önem vererek bu hususta devleti görevli kılmıştır.

Diğer yandan... devletçilik özellikle sosyal, ahlaksal ve ulusaldır... demek suretiyle uyguladığı ve uygulanması gereken devletçiliğin sosyal olduğunu vurgulamıştır. Sosyal devleti o tarihlerde gündeme getirmiştir.

Atatürk'ün bu görüşleri -aşağıda da değinileceği gibi Anayasanın 2. maddesine sosyal devlet olarak yansırken, sosyal devlete ilişkin sosyal barış, sosyal güvenlik ve sağlık,

sosyal yardım ve koruma gibi bir çok husus da Anayasanın diğer maddelerinde yer almıştır.

Atatürk, adaletli gelir dağılımından devleti sorumlu tuttuğu gibi bu konu ile ilişkili bulunduğu üretim ve sanayileşme konularında da devleti sorumlu tutmuş ve devlet müdahaleciliğini ön plana çıkartmış olup -bu çalışmanın sonunda yer alan ekten daha ayrıntılı görüleceği gibi- devlet müdahalesini teoride kabul etmeyen liberalist-kapitalist modeli eleştirdiği gibi bu modelin zıttı olan, özel kesime yer vermeyen marksist-sosyalist sistemi ise kendi devletçiliği ile karıştırılabilir öngörüsü ile çok daha fazla eleştirmiş, kendisinin ortaya koyduğu devletçilik modeline ilişkin olarak şöyle demiştir;

“Ulusun toplumsal ihtiyaçlarını tatmin ve geçmişteki zararlarını karşılayabilmek için en akla yakın programı ortaya koymak zorundayız. Program bütün ulusça uygulanmalıdır.”

“Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz.”

Bunun yanı sıra şu ifadeleri de kullanmıştır:

“Uygulanmasını münasip gördüğümüz mutedil (ılımlı) devletçilik...”

“... bireysel gelişimin engel karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetlerinin sınırını meydana getirir.

“... bu alanlardaki işleri, bireylere veya şirketlere tamamıyla bırakabilmek için...”

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Atatürk'ün devletçiliği, diğer devletçi modellerden farklı olması nedeniyle yeni sosyal ve ılımlı olduğu gibi, ekonomide devletin faaliyetleri sınırlı ve zamanla özel kesime terk edilebilecek türdendir, yani geçici niteliklidir.

Atatürk'ün sosyal devletçiliği sadece gelir dağılımında adaletle sınırlı -dar anlamda- bir

sosyal devletçilik olmayıp üretimle de ilişkili - geniş anlamli- bir sosyal devletçiliktir. Bu görüşleri de Anayasanın ilgili maddelerine yansıtılmıştır.

Anayasanın ekonomik hükümler bölümünde 167. maddede “Devlet, para-kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işletilmesini sağlayıcı ve geliştirici önlemler alır” denildiği gibi, 56 ve 166. maddelerinde de, “İnsan ve madde gücünde tasarruf sağlamak ve verimi arttırmak... ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak... planlamak... kamu ve özel kesim kuruluşlarından yararlanmak ve denetlemek devletin görevidir” denilmektedir. Bu doğrultuda DPT oluşturulmuştur.

Ekonominin motoru olarak görülen özel kesime ilişkin olarak 48. maddede “Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler alır” denilmiştir. Bunlar, örneğin kalkınmada öncelikli yörelere yatırım yapanlara yatırım teşvikleri, vergi muafiyet ve indirimleri, ucuz enerji hatta uygun krediler gibi imkanlar sağlamak şeklinde ortaya çıkmıştır.

SOSYAL DEVLETE İLİŞKİN ANAYASA MADDELERİ

Sosyal devlet ilkesi önce 1961 Anayasasında, daha sonra bugünkü 1982 Anayasasının 2. maddesinde yer almıştır. “Türkiye Cumhuriyeti, sosyal hukuk devletidir.” diye sona eren bu madde, dev

letin niteliklerinden birinin de sosyal olduğunu belirtmektedir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında:

“Sosyal hukuk devleti, insan hak ve

özgürlüklerine saygı gösteren, bireyin huzur ve refahını gerçekleştiren ve güvence altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve melli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı önlemler alan, adaletli hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimi uygulayan devlettir”¹² denilmektedir.

Gelir düzeylerinin yükseltilmesine yönelik olarak ve aynı zamanda 2. Maddede belirtilen sosyal devlet kavramına açıklık getirmek açısından, devlet kendisini görevlendirmiş, 5. maddede “Devletin temel amaç ve görevleri, ... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktadır.” denilmiştir. Özellikle en alt düzey gelir grubundakilerin bu düzeyde olmalarının başlıca nedeninin işsizlik olması dolayısıyla 49. maddede “Devlet, ...işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır” denilmiştir.

Gelir Dağılımında -Vergide- Adalet

En alt ve en üst düzey gelir gruplarını ortaklaşa ilgilendiren vergilendirme konusunda 73. maddede “Herkes kamu giderini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergilendirmekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır” denilmiş ve vergilendirmede, gelir dağılımında adalet göz önünde tutulmuştur. Bu doğrultuda en

alt düzey gelir grubundan vermeleri gerekenden daha az, en üst gelir grubundan ise vermeleri gerekenden daha fazla vergi almak imkanı sağlayan “artan oranlı vergi” sistemi kabul edilmiş (ayrıca küçük çiftçi, esnaf ve benzeri gruplar vergi dışı tutulmuş), en üst düzey gelir grubunun zarar bahanesiyle vergi vermelerini önlemek için de -4369 sayılı yasadan önce-ortalama kâr haddi, asgari gayri safi hasılat, hayat standardı gibi kurumlar getirilmiş, böylelikle en alt düzey gelir gruplarının mali güçlerinin zayıflamaması, en üst düzey gelir gruplarının ise mali güçlerinin sınırlandırılması amaçlanmıştır.

Gelir bölüşümünün iki ucundaki grupları ortaklaşa ilgilendiren vergi hükümlerinin yanında sadece en üst düzey gelir grubunu ilgilendiren hükümler de getirilmiştir.

167. maddede “Devlet, fiili v e y a anlaşma sonucu tekelleşmeyi veya kartelleşmeyi önler” denilmek suretiyle, her ne kadar piyasa mekanizmasının düzenli işlemesine engel olucu bir durumun ortaya çıkmaması istenmişse de aynı zamanda tekelleşme ve kartelleşme, sermayenin, dolayısıyla gelirin belli ellerde toplanması, gelir bölüşümündeki adaletsizliğin somut bir göstergesi olduğundan böyle bir sosyal sonucun ortaya çıkmaması da istenmiştir.

Sosyal Barış

49. maddede “Devlet, işçi-işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirleri alır” denilmiştir. 51. maddede “işçiler ve işverenler üyelerinin çalışma ilişkilerinde ekonomik, sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurmak”, 53. maddede “işçiler ve işverenler karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapmak hakkına sahiptirler” denilmiştir. 54. madde “Toplu iş

sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenlerin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir” denilmiştir.

Sosyal Güvenlik ve Sağlık

60. maddede “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri ahr ve teşkilatı kurar.” genel hükmünden sonra 61. maddede “Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri... sakatları... yaşlıları, korumaya muhtaç çocukları korur ve gerekli teşkilatları ve tesisleri kurar” denilerek sosyal yönden güçsüz olanlar ön plana çıkartılmıştır.

56. maddede “Devlet, herkesin hayatını, bedeni ve ruhi sağlığı sürdürmesini sağlamak amacıyla sağlık kuruluşlarını tek telden planlayıp, hizmet vermesini düzenler. Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir” denilmiştir.

Sosyal Yardım ve Koruma

55. maddede “Ücret, emeğin karşılığıdır. Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır. Asgari ücretin tespitinde, ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur.” “45. maddede “tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerini ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.” 64. maddede “Sanatçıya...”, 170. maddede, “Orman içinde ve bitişiğindeki köylerdeki halka”, 173. maddede “Esnaf ve sanatkâra...”, 171. ve 172. maddede “Tüketicilere...” yönelik olarak kolaylaştırıcı, koruyucu ve destekleyici tedbirler alır denilmiştir.

50. maddede “Kimse, yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi

yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar...” denilmiştir.

57. maddede “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre sınırlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini de destekler” denilmiştir.

42. maddede “Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz... Devlet maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmeleri amacı ile burslar veya başka yollarla gerekli yardımları yapar” denilmiştir.

Anayasa Mahkemesi kararında ise:

Kamu hizmeti karşılığı olarak, yararlananlardan kullanım oranlarına ve ödeme güçlerine göre ücret alınabileceği kabul edilmektedir. Böylece bu hizmetlerden yararlananlarla yararlanmayanlar arasındaki eşitsizlik giderilmiş olmaktadır. Ancak gelir düzeyi ne olursa olsun belirlenen ücreti ödeyemeyecek planlardan bu ücretin alınmaması ya da onlar adına ödenmesi olanakları ve uygulamaları konulmalıdır¹³.

Anayasanın Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer verdiği “sosyal hukuk devletin” dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel ilke ve esaslar uyarınca toplumda muhtaç ve yoksul insanlara Devletçe yardım edilerek insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması gerekir denilmiştir¹².

En üst düzey gelir grubunun parasal gücünü denetim altında tutmak; vergi başta olmak üzere kanunlar çıkartarak hukuki planda kolay işlemler gibi görünüyorsa da, en alt ve alt düzey gelir gruplarının durumlarını düzeltmek; bir takım somut önlemler almayı gerektirdiğinden ekonomik planda zor işlemler yapmayı gerektirmektedir. Bu nedenle üst düzey gelir grubu ilgili hükümlerin az sayıda ve

yorumlamayı gerektirecek nitelikte olmasına karşılık, en alt ve alt düzey gelir gruplarıyla ilgili hükümler hem fazla sayıda hem de yorum gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu nedenledir ki, yukarıda belirtilen bütün insancıl, çağdaş ve akılcı maddelere karşılık 65. maddedeki “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda anayasa ile belirlenen görevlerini... mali imkanlarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” biçimindeki elastik yoruma açık bir hüküm ile sınır çizmiştir.

SOSYAL DEVLETE ZİT DURUMLAR

Gelir dağılımında ve vergide adalet başta olmak üzere uygulamada Anayasadaki sosyal devlete ilişkin hükümlerin tam tersine durumlara tanık olunmaktadır.

Vergi Konusundaki Çelişkiler

Vergi mükelleflerinin sayısı ile paralellik göstermeyen az sayıda denetim elemanları ile mükelleflerin ancak %2-3’ü denetlenmekte, bu durumu bilen ve cezaları da caydırıcı bulmayan çok sayıda mükellef vergi kaçırmaktadır. Kayıtlı vergi mükelleflerinin toplam matrahından bile daha fazla bir matraha sahip olduğu uzmanlarca belirtilen ve “yer altı ekonomisi” diye adlandırılan piyasanın mükellefleri, bir türlü vergi kapsamına alınmamaktadır.

“Hiçbir kişiye, aileye, zümre veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” diyen Anayasa maddesiyle ne kadar bağdaştığı belli olan vergi affı yöntemi hemen uygulanabilmektedir.

En üst düzey gelir grubunu ilgilendiren kurumlar vergisinin toplam vergi gelirindeki payı ise, muaflık ve istisnalar ile belirtilen vergi oranlarının çok altına düşmekte, yakın geçmişte olduğu gibi bazen vergi oranı sıfıra yaklaşmaktadır. 4369 sayılı yeni kanunıyla indirim ve istisnalar oldukça sınırlandırılmış olup bu durum, olumlu bir gelişmedir.

Diğer yandan en alt düzey gelir grubunu

ilgilendiren asgari ücretin, vergi kapsamı dışında tutulması yıllardan beri gündemde olmasına rağmen, bir türlü uygulamaya sokulamamaktadır.

Toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisi, bu vergi içinde de ücretlilerden kesilen vergilerin oranı giderek artmaktadır. Türkiye, başta vergi olmak üzere, ücret kesintilerinin yüksekliği açısından, ortalama %14.5'luk oranla sahip olan, 27 OECD ülkesinin arasında, %31,2'lik oranla ilk sırada yer almaktadır¹³.

Vergi kanunu hükümlerine kasıtlı değil kusurlu olarak uymayan küçük işyeri sahipleri, "Bu işleri V.U.K.'nun belge düzenine uymadığı için ...gün kapatılmıştır" biçiminde teşhir edilerek işyerleri ka- patılabilmektedir. Buna karşılık vergi borçlarını kasıtlı olarak ödemeyip devletin vergi gelirlerinden kayıplara yol açan vergi suçlularına ceza vermek yerine mükafat vericesine vergi borcunun üzerine birikmiş faizlerden vazgeçilebilmekte, buna rağmen vergi borcunun aslını ödemeyerek ikinci kez suç işleyen 670 mükellefin adları -suçlarda teşhir esas olmasına ve kamuoyunun teşhir konusunda yoğun isteklerine rağmen- açıklanmamaktadır.

1998 başlarında isimlerin açıklanması ise kamuoyunda umursamazlıkla karşılanmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlara, orman köylüsüne, küçük esnaf ve sanatkârlara ilişkin hükümler doğrultusunda, bu kesimlerin finansman sorunlarını çözmek amacıyla kurulmuş Ziraat Bankası ile Halk Bankası açtığı kredilerin çok küçük bir yüzdesini bu kesimlere vermektedir. Bunların borçlarını ödeyememeleri durumunda, Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanun hükümlerini uygulamakta, hacze gidilmekte ve hatta hapis cezası verilmektedir¹⁴. Buna karşılık medyadan tanınan meşhur kişilere, aynı devlet bankalarınca çok uygun geri ödeme planları sunulmakta veya ödemedikleri kredilere, ek krediler verilerek

şirketler kurtarılmakta veyahut krediler hiç geri alınmamakta 1992 itibarıyla 5 trilyonluk kredi, batık hale getirilmektedir.

İşsizlikteki artışlar ve alım gücündeki düşüşler

Kuruluş amaçlarından biri de "Devlet, ... işsizliği önlemeye elverişli ekonomik ortam yaratmak için gerekli tedbirler alır" hükmünün gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak olan devlet işletmeleri, yanlış yönetim ve finansman politikaları sonucu verimsiz çalışmak ve yüksek faiz ödemek suretiyle zarar etmekte, bu durum karşısında özelleştirmeden söz edilmekte, iddiaların aksine, zarar eden devlet işletmeleri değil, kâr edenler ve zarar eder görünenler özelleştirme adı altında satılmaktadır¹⁵. Bu işletmelerde ise ilk iş olarak işçi çıkartıldığından o güne kadar işi olan sendikalı işçiler, işsizleştirilmekte dolayısıyla bu kişiler en alt düzey gelir gruplarını adahil edilmektedir.

Özelleştirme sonucu binlerce kişi işsiz kaldığı gibi 1999 öncesinde yaşanan dünya bunalımı da işsizliği arttıran bir başka etkidir. Yakın geçmişte otomotiv, beyaz eşya, deri ve tekstil sektöründe binlerce kişi işini kaybetmiş ve işini kaybetme konumuna gelmiştir¹⁶.

Yaşam düzeyinin yükseltilmesinde en büyük engel olan kronik enflasyon, kanunsuz ve çok adaletsiz vergi rolü üstlenerek, maaş ve ücretle geçinen kesimlerin alım gücünü sürekli düşürmektedir. 1993 yılından bu yana işçi ücretlerinin %54 oranında düştüğü 1993 baz yılına göre 1998 yılındaki gelir kaybının %36 olduğu¹⁷, diğer yandan geçen yıla göre işçi ücretlerinin reel olarak özel sektörde %2.3, kamu sektöründe ise %3.9 düştüğü¹⁸ açıklanmaktadır. Emekli aylıklarında adalet sağlanmasını öngören yeni düzenlemelerin ise 1982 yılında emekli olan 800.000. kişinin aylıklarında hiç bir artış sağlanmayacağı hesaplanmaktadır¹⁹. Aynı şekilde tekstil sektöründe de çalışan işçilere sıfır

zam önerilmektedir²⁰.

Sosyal güvenlik kuruluşlarındaki olumsuzluklar:

Emekli Sandığı, Bağ-Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu (ve hastaneler), Çocuk Esirgeme Kurumu gibi sosyal güvenlik kuruluşları günümüzde felç olmuştur. Ekonominin kara deliklerinin en büyükleri olarak nitelenen sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklan gittikçe artmaktadır. 1994 yılında 1 milyar 160 milyon dolarlık düzey %332'lik artışla 1995 yılında 5 milyar 18 milyon dolara yükselmiştir. Son beş yıl içinde bütçeden aktarılan para 16 milyar 800 milyon dolara ulaşmıştır²¹.

Öte yandan, parasız veya düşük ücretli eğitim ve sağlık hizmetleri paralı veya yüksek ücretli hale getirilmekte veya bu kuruluşların verdiği hizmetlerin kalitesi düşürülmek suretiyle bir tür fiyat artışı yapılmaktadır.

Sosyal koruma ve yardımlardaki azalmalar

Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, orman köylüleri ve tüketiciler hakkındaki hükümlere ve bazen dünyadaki petrol fiyatlarının düşmesine rağmen petrol ve kimyasal ürünlere yapılan zamanlarla suni gübre ve yem fiyatları artmakta, bu durum karşısında tarlalar yeterince gübrelenememekte veya boş bırakılmakta, hayvanlar yeterince beslenememekte veya ahırlar kapanmaktadır. Kendi kendisine yeterli 10 ülkeden biri olan Türkiye, günümüzde bu özelliğini yitirmiş, tarım ve hayvancılık ülkesi olarak bilinmesine karşılık, İngiltere ve Hollanda'dan büyük baş hayvan, başta Amerika olmak üzere birçok ülkeden de giderek artan türde ve miktarlarda zirai ürünler ithal etmek durumuna gelmiştir.

Isınmak için sürekli kesilen, tarla açma için sürekli yakılan ağaçlar nedeniyle bir yandan orman köylüsünün durumu daha da

kötüleşmekte ve diğer yandan erozyona uygun ortamlar oluşturulmaktadır. Filyos nehri bile en verimli toprakları Karadeniz'e taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda çevre korunmasıyla ilgili Anayasanın 56. hükmüne de aykırı bir gelişmedir.

Tüketicilerin gerek fiyat gerekse kalite ve sağlık açılarından ne kadar korunduğu ise herkesin tüketici olması nedeniyle çok iyi bilinen bir husustur.

Gelir dağılımındaki adaletsizlikler:

Değişik tarihler itibarıyla en üst düzey gelir grubu Japonya ve İsveç'te %37'ler, İtalya ve Fransa'da %41'ler düzeyinde ulusal gelirden pay alırken en alt ve alt düzey gelir grupları Japonya ve İsveç'te %20-21, Fransa ve İtalya'da % 18-19'lar arasında paylar almaktadır²².

Türkiye için bu oranlar, 1994 yılı itibarıyla en üst düzey gelir grubu için %55, en alt ve alt düzey gelir grupları için %13.5'tir.

Gelişmiş ülkelerdeki en üst düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı %40 civarındaki pay esas alındığında aynı gelir grubu, Türkiye'de - %55'lik payla- %15 daha fazla pay almakta buna karşılık gelişmiş ülkelerdeki alt ve en alt düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldıkları %20 civarındaki pay esas alındığında aynı gelir grupları Türkiye'de- %13.5'lik payla- %6.5'luk daha düşük bir pay almaktadır. Başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerde en üst düzey gelir grubu, alt ve en alt düzeydeki gelir gruplarının iki kat fazlası ulusal gelirden pay alırken Türkiye'de 4 kat daha fazla pay almakta dolayısıyla Türkiye'deki gelir dağılımındaki adaletsizlik çok büyük boyutlarda ortaya çıkmaktadır.

1994 yılı 1987 yılı ile karşılaştırıldığında ulusal gelirin paylaşımındaki adaletsizliğin zaman içinde giderek daha da arttığı anlaşılmaktadır. En üst düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı %55'lik pay, 1987'de %49.94

olduğundan bu grup payını zaman içerisinde %6 arttırmıştır. Buna karşılık en alt düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı %4.9'luk pay, 1987'de %5.2 olduğundan bu grubun payı ise zaman içerisinde %1.7 azalmıştır. Başka bir ifadeyle, iki grup arasındaki 1987 yılındaki %9.5'luk fark %1.7 artarak 1994 yılında %11.2'ye çıkmıştır²³.

DİE'nin 1997'ye ilişkin verileri ise 1994'teki oranların -çok küçük yüzdeler dışında- değişmediğini yani 1994-1997 arasında bir iyileşme olmadığını göstermektedir. Gelir dağılımının giderek daha da bozulmaması, 1994 yılındaki durumun korunması bir yönden olumlu bir gelişme sayılabilir.

Öte yandan gelir dağılımında önemli olan bir diğer husus, gelirin kaynağı ve özellikle emek kazancı ile yaşayanların durumudur. Ücretli-maaşlı kesimleri ile sermaye kazancı yaşayan işveren kesimleri gelir dağılımındaki adaletsizlik de zaman içinde artmaktadır. 1987 itibarıyla nüfusun %32.58'ini oluşturan ücretli-maaşlı kesimi ulusal gelirin %32.66'sını alırken, 1994 itibarıyla nüfusun %42.8'ini oluşturmakta ve ulusal gelirin %33.6'sını almaktadır. Bu kesimin nüfustaki payı %10 artarken ulusal gelirden aldığı pay hemen hemen aynı kalmaktadır. Yani bir kötüleşme söz konusudur. Buna karşılık üst düzey gelir grubunun bir kısmını temsil eden işveren kesimi 1987 itibarıyla nüfusun %3.18'ini oluşturmakta ve ulusal gelirin %14.70'ini alırken, 1994 itibarıyla ise nüfusun %5.8'ini oluşturmakta ve ulusal gelirin %21'ini almaktadır. Nüfus oranındaki küçük artışa karşılık ulusal gelirden aldığı pay çok daha fazla artmaktadır. Görüldüğü gibi kesimler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği, emek geliri olanların aleyhine olarak artmaktadır.

Bu arada gelir dağılımı adaletsizliği, kırsal kesimden kentlere doğru daha da artmaktadır. Başka bir ifade ile kırsal kesimde, kentsel kesime oranla bu olumluluk göze çarparken,

kentsel kesimde kırsal kesime oranla gelir dağılımındaki adaletsizlik daha fazladır. Bunun anlamı Türkiye'nin zaman içinde kentleşme oranının artması göz önüne alındığında gelir dağılımındaki adaletsizliğin kent kesiminde daha da artacağıdır.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik bölgesel bazda da söz konusu olmaktadır. Bunun somut göstergesi, kalkınmada öncelikli yörelerde yer alan il sayısının giderek artmasıdır. Doğu ve -Gaziantep hariç- Güneydoğu Anadolu bölgesinin tümünün yanı sıra -1997 itibarıyla Kırıkkale, Kırşehir, Niğde gibi birkaç İç Anadolu şehri ile birlikte- Karadeniz bölgesinin tamamı da kalkınmada öncelikli yöre kapsamına alınmıştır²⁴.

İthalat ile ihracat arasındaki dış ticaret açığı makasının, işçi dövizleri ile dış borç faizleri arasındaki döviz açığı makasının, kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki bütçe açığı makasının açılması üzerinde az çok durulurken en üst ve en alt gelir grupları arasındaki gelir dağılımı adaletsizlik makasının açılması üzerinde pek durulmamaktadır. Öyle ki Türk halkının en üst düzey gelir grubu dışındaki %80'lik büyük çoğunluğun ulusal gelirden aldıkları paylar düşmüştür. Nitekim 1987-1994 sürecinde en alt düzey gelir grubunun payı %5.24'den %4.9'a alt düzey gelir grubunun payı %9.61'den %8.6'ya orta düzey gelir grubunun payı %14.06'dan %12.6'ya üst düzey gelir grubunun payı %21.15'den %19'a düşmüş olup en fazla düşüş %2'şerlik puanla orta ve üst düzey gelir gruplarında gerçekleşmiştir. Bu durum orta düzey gelir grubu ve bu grubun çevresindeki alt ve üst düzey gelir gruplarının birlikte erimesi başka bir ifade ile orta direğin zayıflaması demektir. Bunun anlamı ise, bir yandan demokrasinin gücünü yitirmesi diğer yandan yaşam düzeyinin düşmesidir. Demokrasinin gücünü yitirmesi ürkütücü, yaşam düzeyinin düşmesi ise, uluslararası boyutta

incitici bir gelişmedir.

BM raporunda belirtildiği üzere yaşam süresi, eğitim düzeyi, kalori tüketimi, sağlık sigortası gibi ölçüler -ki, bunlar sosyal devlet göstergeleridir- esas alınarak hazırlanan endeks notlarına göre ülkelerin yaşam düzeylerinin sıralandırılması sonucunda Türkiye 1990 yılında 160 ülke arasında 72'nci sırada iken 1993 yılında 173 ülke arasında - Yunanistan'ın 25'inci Rusya'nın 37'nci sırada yer almasına karşılık- Türkiye, Avrupa'da sonuncu, Meksika ve Brezilya'nın gerisinde kalarak 73'üncü sırada yer almıştır²⁵. Türkiye'nin; komşusu Yunanistan ile arasında 48 ülke bulunmasından daha da ilginç olan, şu anda çok kötü durumda olan Rusya ile arasında 36 ülkenin olmasıdır, çok daha dikkat çekici olan ise toplam dış borçları, enflasyon ve işsizlik oranları gibi Türkiye ile karşılaştırılmayacak kadar kötü olduğu belirtilen Güney Amerika ülkelerinden bile sonralarda yer almasıdır.

1997'de ise nispi bir iyileşme olmuş, Türkiye 73. sıradan 69. sıraya yükselmiştir - bununla beraber- gelir dağılımında ise gelirin en kötü dağılan ülkeler arasında 26'ncı sıradadır²⁶.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel kesim olmadığından devlet, zorunlu olarak üretici rolü üstlenerek, üretime dolayısıyla gelir dağılımına fiilen müdahale etmiştir. Bu durumun gecici olmasına, devlet işletmelerinin zaman içerisinde özel kesime devredilmesi gerekliliğine karşılık, bunlar devredilmediği gibi özellikle 1950'lerden sonra, gelişmemiş bölgeleri kalkındırma ve işsizliği önleme amaçlarıyla sayıca arttırılmış ve yaygınlaştırılmış, özelleştirmenin gündeme geldiği aşamaya kadar devlet, ekonomide üretici olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'de komuta ekonomisine benzer bir sistem işlediğinden "Dünyada sosyalizmi terk etmeyen iki ülkeden biri Küba ise diğeri de Türkiye'dir" şeklinde

beyanlar bile söz konusu olmuştur.

Dünyada, liberalist-kapitalist modele, sosyal devlet dahil edilirken öte yandan Marksist-sosyalist model terk edilip devlet, ekonomide işletmecilik yapmaktan vazgeçerken Türkiye'de, özellikle son yıllarda Devlet, rasyonel olmayan, atıl kapasiteli ve verimsiz bir işletmecilik yapmayı sürdürmüş ayrıca müdahalede bulunması gereken gelir dağılımına da, liberalist-kapitalist teoriye uygun olarak müdahalede bulunmamıştır. Başka bir ifade ile iki uç teorinin olumsuz yönleri birleştirilmiştir. Stagflasyon'un benzeri bir durum bu alanda yaşanmıştır.

Böyle bir duruma nasıl gelindiği ve ne yapılması gerektiği hususunda ortaya konulan - ve samimiyetle katıldığımız- görüşler şöyledir:

İnönü, Kemal Paşa'nın ölümünden sonra, biraz da Dünya Savaşını bahane ederek toplumlunuzdaki Kuva-yı Milliye atılımını kemikleştirdi, dondurdu. Müdafa-i Hukuk dönemindeki toplumsal atılğanlığı ise bürokrat birtakım kurumlara dönüştürerek frenledi. Atatürkçülük, o tarihten sonra Atatürk 'ün yaptıkları ya da yapmayı tasarladıkları değil, yapılmakta olanların, ona yakıştırılmasından ibarettir²⁷.

Atatürk'ün devletçilik ilkesi, sonra gelen devlet yöneticileri tarafından çok eleştirilmiş ve son elli yılın ekonomik uygulamaları içinde, onun koyduğu ilkelerden çok uzaklaşmıştır. Oysa, kendi söylem ve uygulamaları ile ortadadır ki, bugünkü ekonomik uygulamalarımız onunkinden çok uzaktadırlar...²⁸

Atatürk'ün bu derece yüksek düşünce, yaklaşım ve uygulamalarına karşın, bugünkü durumumuzun Atatürkçülükle, Atatürkçü düşünce ve yaklaşım tarzı ile uzaktan ve yakından hiçbir ilgisi olmadığını söylemek zorundayız. Bugün Türkiye'mizin içinde bu-

lunduğu durum ve şartlar, Atatürkçü düşünce ve ilkelerden ayrılıp uzaklaşmış olmamızın sonucudur. Bütün bugünkü, ulusal üzüntü ve sıkıntılarımızın temelinde bu gerçek yatmaktadır.

Türkiye'mizin bugün, içinde bulunduğu durum, Atatürk Doktrininin unutulup gitmesinin ve Türkiye'mizin günden güne Atatürk çizgisinden uzaklaştırılmış olması sonucudur. Önümüzde böyle bir doktrin dururken, zamanla ağırlığını duymaya başlayan sosyoekonomik sorunlarımıza çare ve çözümleri başka yerlerde, başka doktrinlerde aramağa başlamamızın sonucudur...²⁹

... Türkiye'mizin, belki insanlığın kurtuluşu, hâlâ bu doktrindedir. Çünkü, insanlığın, özlemini çektiği sosyoekonomik düzeni hâlâ bulamadığı, bir arayış içinde bulunduğu bir gerçektir. Bu arayış içinde, bir yandan, liberal kapitalizmin bencil ve adaletsiz uygulamasından kaçarken, bir yandan da, onun tek alternatifi olarak sürülen komünizme gitmemek için çırpındığı görülmektedir.

Atatürk'ün sosyal ve ekonomik dünya görüşünü araştırıp, yeterince incelemeyen Türk Ulusu'na gösterdiği yollardan habersiz olan bazı gafiller ve kasıtlı şaşkıncılar Atatürk'ün ekonomik görüşleri bulunmadığını, olsa bile bunların kısır ve yetersiz kaldığını ileri sürmek cüretine kadar işi vardırılmışlardır. (Atatürk elbette ki bir ekonomist uzmanı değildir. Ama devlet yönetiminde gerekli olan iktisat bilgisine kuşkusuz sahipti.) Aydınlarımız ve politikacılarımız Atatürk'ü incelemiş olsalardı Amerika'yı yeniden keşfetmemize gerek kalmayacaktı. Atatürk devletçiliği işte bu tür modern bir devletçiliktir, hâlâ daha geçerlidir³⁰.

Son yıllarda gittikçe yoğunlaşan, milleti o ilkelerden uzaklaştırma çabalarında, ekonomideki bu büyük eksikimizin yattığını bir kez daha yinelemek istiyorum. Ekonomik uygulamalarda da ona dönmenin tam

zamanıdır.³¹ Hem de vakit kaybetmeden...³²

EK... ATATÜRK'ÜN EKONOMİYE (DEVLETÇİLİĞE) İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Siyasî ve askeri başarılar ne kadar büyük olursa olsunlar ekonomik başarılarla süslenmezse meydana gelen zaferler sürekli olamaz.

Bir ulusun hayatı ile yükselişiyle doğrudan doğruya ilgili ve ilişkili olan o ulusun ekonomik hayatıdır... Ekonomi demek her şey demektir... Yeni Türkiye'mizi layık olduğu düzeye ulaştırabilmek için kesinlikle ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız.

Devlet kişisel özgürlüğü sağlayan bir kuruluş olmakla beraber aynı zamanda bütün özel faaliyetleri genel ve ulusal amaçlar için birleştirmekle yükümlüdür. Bireycilerin ve devletçilerin dayandıkları noktaları ve bir de demokrasinin açık niteliklerini göz önünde tutarak kısa bir muhakeme yapalım.

Bireyler ve şirketler devlet kurumuna oranla zayıftırlar. Bireyler bazı büyük ortak yararları tatmin gücünde olamazlar. Bazı işlerde bireylerin meydana getirmeye imkân bulamayacakları geniş ve güçlü kuruluşlar gerekebilir. Bazı işlerde bireyler yeterli yarar elde edemeyecekleri için o işlerden vazgeçebilirler. Halbuki, o işler, ulus için hayati bir önem taşır ve devlet onu yapmak zorunda bulunur...

Özel yararlar çok kere genel yararlar ile çatışma halinde bulunur. Bir de özel yararlar en sonunda rekabete dayanır, halbuki yalnız bununla ekonomik düzen kurulamaz. Bu sanıda bulunanlar, kendilerini bir serap karşılığında aldanmaya terk edendir...

Serbest rekabetin güçlüler ile zayıflar karşı karşıya bırakmak gibi sosyal sakıncaları da vardır.

Bizim izlediğimiz yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir yoldur.

“Bizim halkımız, menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sınıflar halinde değil; bilakis varlıkları ve çalışmaları birbirine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır ve ameledir. Bunlardan hangisi yekdiğerinin karşıtı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin yekdiğerine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir?”

“Komünizm, sosyal bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin sosyal şartları, dini ve ulusal ananelerinin kuvveti, Rusya’daki komünizmin bizce uygulanmasına imkan olmadığı kanaatini doğrulamıştır”.

“Türkiye’de Bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk hükümetinin ilk amacı halka hürriyet ve saadet vermektir” fikrini kesin olarak ifade etmiştir.

Bizim takibini uygun gördüğümüz devletçilik prensibi; bütün üretim ve dağıtım araçlarını, fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar içinde düzenlemek amacını güden, özel ve ferdi ekonomik teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan, sosyalizm prensibine dayalı kollektivizm, komünizm gibi sistem değildir. 19. yüzyıldan beri sosyalizm teorilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir.

Halkımız yaradılıştan devletçidir ki her şeyi devletten istemek için kendisinde bir hak görür.

... Devlet ve birey dediğimiz zaman bu kelimelerin soyut anlamını değil tek gerçek olan sosyal insanı yani toplum içinde yaşayan bireyleri kastediyoruz.

“Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik

sistemi, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce anlamı şudur: Fertlerin özel teşebbüslerini ve kişisel faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılamadığı da gözde tutularak memleket ekonomisini devletin eline almaktır.”

Özet olarak bizim göttüğümüz “Devletçilik” ferdi çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi bayındırlığa erdirmek için milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde bilhassa ekonomik alanlarda, devleti fiilen ilgilendirmektedir”.

“Türkiye Cumhuriyetini idare edenlerin demokrasi esasından ayrılmamakla beraber devletçilik prensibine uygun yürümleri, bu gün içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur.

Devlet ile birey birbirine karşı değil birbirinin tamamlayıcısıdır.

Devletin... bazı ekonomik işlerde de düzenleyici rolünü ilke olarak kabul etmek uygun görülmelidir.

Bu takdirde karşı karşıya kalınacak güçlük şudur: Devlet ve bireyin karşılıklı faaliyet alanlarını ayırmak.

İlke olarak devlet, bireyin yerini almalıdır. Fakat bireyin gelişmesi için genel şartları göz önünde bulundurmalıdır. Bir de, bireyin kişisel kabiliyeti ekonomik kalkınmanın asıl kaynağı olarak kalmalıdır.

Bireylerin gelişmesine engel olmamak, her konuda olduğu gibi, onların özellikle, ekonomik alandaki özgürlük ve girişimleri önünde devletin kendi faaliyeti ile bir engel yaratmamak, demokrosi ilkesinin en önemli esasıdır. O halde, diyebiliriz ki bireysel gelişimin

engel karşısında kalmaya başladığı nokta devlet faaliyetlerinin sınırını meydana getirir.

... Devlet vatandaşların eğitimi, öğretimi ve sağlığı ile ilgilenmek zorundadır. .. Devlet ülkenin asayiş ve savunması için yollarla demir yollar ile, limanlarla ve deniz araçlarıyla, telgraf ile telefonla, ülkenin hay- yanlarıyla ve her türlü ulaştırma araçlarıyla ulusun genel serveti ile yakından ilgilidir... Bu alanlardaki işlerden ekonomik olanlar doğrudan doğruya devletin zorunlu görevlerinden görünmekle beraber o görevlerin yerine getirilmesinde etkilidirler. Bu alanlardaki işleri bireylere veya şirketlere tamamıyla bırakabilmek için bu işlerin devlet karışması ve yardımı olmadığı halde devletin asıl görevleri yerine getirmeye güçlük çıkarmayacağına güven duymak gerekir.

... Bir iş ki, büyük ve düzenli bir yönetimi gerektirir, veya özel kişiler eline tekele düşme tehlikesi gösterir ya da genel bir ihtiyaca cevap verir. O işi devlet üzerine alabilir. Madenlerin, ormanların, kanalların devletleştirilmesi aynı şekilde su, gaz, elektrik ve öteki işlerin yerel yönetimler tarafından yapılması yukarıda açıkladığımız türden işlerdir.

Diğer bazı devletlerin ikinci derecede görebileceği ve bireylerin girişimlere terk

olmasında sakınca görülmeyen işlerden bir çoğu bizim için hayatidir ve birinci derecede devlet görevleri arasında sayılmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetenlerin - demokrasi esasından ayrılmamakla beraber- devletçilik ilkesine uygun yürümleri, bugün içinde bulunduğumuz şartlara ve zorunluluklarına uygun olur.

Bizim uygulanmasını münasip gördüğümüz, mutedil (ılımlı) devletçilik prensibi; ... Ferdi çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi bayındırlığa erdirmek için milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde bilhassa ekonomik alanlarda, devleti fiilen ilgilendirmektedir”.

Bu açıkladığımız anlam ve anlayışta devletçilik, özellikle sosyal ahlaksal ve ulusaldır...

Ulusun toplumsal ihtiyaçlarını tatmin ve geçmişteki zararlarını karşılayabilmek için en akla yakın programı ortaya koymak zorundayız. Program bütün ulusça uygulanmalıdır.

Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşyoruz.

DİPNOTLAR

- 1 Hürriyet, 1_Eytül 1998, s. 9
- 2 Namı ÇAĞAN, "Gelecek Daha Aydınlik ve Mutlu Olacak", İşveren Dergisi, Cilt: XXXVII, Sayı:1 Ekim 1998. s. 4
- 3 Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., İlker PARASIZ, İktisadın ABC'si, 3. Baskı, Ezgi Kitapevi Yay. Bursa, 1998 s. 276-284.
- 4 Avrupa işgücü Anketi, Avrupa, s. 5-6, Mayıs-Haziran, 1998, s.8
- 5 UNPO'dan Radikal, 10 Eylül 1998
- 6 "10 Milyon Kişi İşsiz Kaldı", Radikal, 12.11.1998
- 7 Stanley K. Sheinbaum, "Kapitalizmin Güçsüzlüğü", NPQ, Cilt:1, Sayı:1, İlkbahar 1998, s. 82.
- 8 "Clinton, Soros'tan Fena Etkilendi", Yeni Yüzyıl, 26.11.1998
- 9 Ayrıntılı Bilgi için bkz, Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yay., İstanbul, 1990, s. 193, 194, 325, 326.
- 0 Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, Anayasa Hukuku, Turhan Kitapevi, 7. Basım., Ankara, 1998. s. 159, 160, 161.
- 1 Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., Ragıp ŞAHİN, Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, DPT, Avrupa ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ağustos 1998.
- 2 AMK.26.10.1988, 19/33
- 3 "Toplu İşten Atma Mesajı", Radikal, 6.09.1998
- 4 Hapis cezası için bkz., "Devlete borcunu ödeyemeyen 1000 köylü hapse atıldı", Meydan, 25 Mayıs 1993
- 5 Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., Atilla İLHAN, Hangi Atatürk, 2. Basım, Bilgi Yay., Ankara, 1982, s. 176, 177
- 6 "Toplu İşden Atma Mesajı", Radikal, 6.09.1998
- 7 "Ücretler Beş Yılda Yan Yanya Eridi", Yeni Yüzyıl, 12.10.1998
- 8 "İşçinin Kazancı da Verimi de Düştü", Radikal, 6.09.1998
- 9 "800.000. Emekliye Sıfır Zam", Radikal, 15.11.1998
- 20 "Sıfır Zamma Sakal Bırakma Tepkisi", Radikal, 9.11.1998
- 2 "Sosyal Güvenlik Açığı Korkutuyor", Radikal, 09.11.1998
- 22 Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., "Nüfusun %20'si ile alt %40'ı Milli Gelirden Ne Kadar Pay Alıyor?". Sabah, 4 Mayıs 1993.
- 23 Gelir dağılımına ilişkin bu ve diğer rakamlar için bkz., Türkiye İstatistik Yıllığı 1990-1997, T C. Başbakanlık D.I.E., Ankara.
- 24 Ayrıntılı bilgi için bkz., Erol TUNCER, "Karadeniz Bölgesinin Gelişmişlik Düzeyi ve Alt-yapı Sorunları", I. Karadeniz Kalkınma Kurultayı, 17-18 Kasım 1998, Samsun, s. 46-78.
- 25 Ayrıntılı bilgi için bkz., "Refah'ta Avrupa'da Sonuncu, Dünyada 73. Yüz" Sabah, 25 Mayıs 1993, "İnsanca Gelişme ve Biz" Milliyet 26 Mayıs 1993.
- 26 Bülent KIRMACI, "Sosyal Devlet Öldü mü?", Radikal, 15.11.1998.
- 27 Atilla İLHAN, "Hangi Atatürk", 2. Bastın, Bilgi Yay., Ankara, 1982, s. 149.
- 28 Mustafa AYSAN, "10 Kasım'ın Ardından", Radikal Gazetesi, 12 Kasım 1998.
- 29 Hüseyin CEVİZOĞLU, Atatürkçü Düşünce ve İlkelerimiz, Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Yayını, No:1. Ankara, 1980, s. 137.
- 30 Tuncay OLCUYTU, "Devrimlerimiz ve İlkelerimiz" Ajans Türk Basım A.Ş., Ankara, 02.1998. s. 229, 231.
- 3 Mustafa AYSAN, a.g.g.
- 32 Hüseyin CEVİZOĞLU, a.g.e., s. 160

İslam Dünyası Rönesans ve Atatürk

Kemal ARI*

ÖZET

Bu makalenin esas amacı İslamiyet'in yayıldığı coğrafyada geniş zenginlikler bulunmasına rağmen bu coğrafyanın geri kalmasındaki temel nedenleri inceleyerek bunun üzerinden bir durum saptaması yapmaktır. Bunun için İslam coğrafyası tarihsel bakımdan incelenmiş ve İslam'ın köklerine inilmiştir. Bununla birlikte İslam dünyası ile Avrupa karşılaştırması yapılarak İslam dünyasının dönemsel olarak koşulları belirlenmiştir. Ayrıca İslam dünyasındaki Bilim insanlarına ve bilimsel gelişmelere yer verilmiş ve bu bilimsel ilerlemeler dönemsel olarak incelenmiştir. Nihayetinde de Mustafa Kemal Atatürk'ün İslam coğrafyasındaki yeri ve önemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Dünyası, İslam Rönesansı, İslam, Mustafa Kemal Atatürk, Rönesans

ABSTRACT

The main purpose of this essay is to make a situation determination the main reasons by investigating based on the backwardness of Islam geography, although there is the wide range of wealth in the geographical spread of Islam. Because of this, the Islam geography has been investigated in terms of historical and probed to the root of Islam. However, the conditions of Islamic World was determined cyclically by comparing with Europe. Furthermore, scientists and scientific developments in the Islamic World were given a place and these scientific developments were investigated cyclically. Ultimately, the place and importance of Mustafa Kemal Atatürk in the Islamic geography were investigated

Key Words: Islamic World, Islamic Renaissance, Islam, Mustafa Kemal Atatürk, Renaissance

* (Prof. Dr.) Dokuz Eylül Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Türkiye'nin kimya alanında Nobel ödülünü almış bilim adamı Prof. Dr. Aziz Sancar, bir söyleşisinde İslam dünyasının tam beş yüz yıldır bilime hiçbir katkı sunmadığını söyler. Bu (-Yani bilme katkı sunmama hali) eğer bir yazgıysa bu yazgının değişmesi gerektiğini de belirtir¹.

İslam Dünyası günümüzde sahip olduğu coğrafyanın zenginlikleri ve sunduğu pek çok önemli olanaklar nedeniyle bütün dünyanın ilgisini üzerine çekmiş görünüyor. Bu ilgi çekme hali, yalnız günümüze özgü bir durum değildir. Geçmiş yüzyıllara baktığımız zaman da bölgenin önemi, o ya da bu nedenden dolayı hep öne çıktığını görürüz. Günümüzde bölgenin sahip olduğu yer altı zenginlikleri kadar sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem onu öne çıkarıyor. Üstelik jeopolitik ve stratejik konumu geçmiş yüzyıllara göre daha da artmıştır. Bunun temel nedeni İslam coğrafyasının üzerine oturduğu kara parçalarının dünyanın en merkezi alanlarından oluşması; bu alanı çevreleyen yeni küresel güçlerin öne çıkışı ile aralarında görülen güç yarışdır. Bu güçler yarışının kesişme noktasında bulunmaktadır İslam Dünyası. Bunu da geçelim; İslam coğrafyasının büyük kısmı, bütün dünyayı besleyen enerji kaynaklarının üretici ve ana geçit alanı gibidir. Öte yandan, dünyada var olan büyük dinlerin kesişme noktası yine bu coğrafyadır. Doğuda Çin, Kuzey'de Rusya ve bağlaşıkları, batıda Avrupa ülkeleri ve onunda batısında Amerika Birleşik Devletleri'nin yer küredeki konumu gözler önüne getirildiğinde İslam coğrafyasının önemi ortaya çıkar.

Bu önem, yalnız günümüz koşullarından kaynaklanmıyor. Geçmiş yüzyıllara ve çok eski devirlere bakıldığı zaman da İslam dünyasının üzerine oturduğu coğrafyanın dünyanın neredeyse merkezi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kuzeyden güneye, doğudan batıya kavimlerin gidip geldiği yolların işleyişinde ve

dönen ticaretin yayılma evrelerinde; derken büyük istila ordularının değişik coğrafyalara yönelişlerinde İslam coğrafyası hep ilgi çekici olmuştur.

Burada temel çelişki şudur: Bir coğrafya yer kürede yalnız bugün değil, geçmişin yüzlerce yıllık devirlerinden beri bu denli önemli konuma ve değerlere sahipken, nasıl oluyor da bu coğrafya bugün dünyanın en geri kalmış ülkelerini kendi üzerinde barındırıyor? Geçmiş o denli görkemli olan bu coğrafya nasıl olmuştur da günümüzde geri kalmıştır? Bunun temel nedeni nedir? Niçin dünyanın en kanlı savaşları bu bölgede çıkıyor; en azılı terör örgütleri bu coğrafyada güçleniyor ve nasıl oluyor da o ya da bu nedenle geçmişte ve günümüzde istila orduları kendi güçlerini bu coğrafyada yarıştırabiliyorlar? Bu güçlerin olağanüstü dayatmalarına ve onca kıyımlarına karşın, niçin İslam coğrafyasından bu istilacı güçlere karşı kolektif, dayanışmacı ve birlik ruhu içinde (-solidarist) bir dayanışma gerçekleştirilemiyor? Girişimler nasıl bir saman alevi gibi kabarıp sönüyor? Bölgede toplumlar, evrimleşme süreçlerinde nasıl olmuş da kabile düzeyinde kalmışlardır? Ulusal kimlikler niçin gelişmemiştir? Daha da ötesi, Irak, Mısır ya da kimi başka bölgelerde cılız da olsa görülen ulusçu canlanış, kabile ruhu altında boğuluyor ve toplumların ve bireylerin çağdaşlaşma süreçlerinin önü tıkanabiliyor? Bölge niçin bilime ve akılcı gelişmelere kapalıdır ve bu hep böyle sürmek zorunda mıdır?

Bu soruları sormayı gerekli kılan görüntü gerçekte çok açık ve nettir. İslam coğrafyası günümüzde gelişmiş batı ülkelerine göre yoğun sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sorunlar yalnız günümüzün yaşanan koşullarının yarattığı bir sonuç değildir; geçmişten bu güne evirilerek, sürüklenerek ve aktararak gelmiştir. Bugün, dünün sonucu olduğuna göre, bu olumsuz koşulların pek çoğunun kökleri de

geçmiştir. Geçmiş üzerine ciddi bir analiz yapılmadan, bugünkü sorunları anlamının olanağı yoktur. Bu nedenle İslam Coğrafyasının da ciddi bir geçmiş analizine gereksinimi vardır. Geçmiş süreçlere sorulacak sorular, günümüzü anlamının da altın anahtarları gibidir. Kısacası bölgeye ilişkin daha güzel bir gelecek kurgulanıyorsa, bunun kökleri geçmiştir. Ortadoğu'nun içinde bulunduğu tıkanmışlık sendromunu aşmanın yolu, kendi tarihini irdelemek ve öncelikle nerede yanlış yapıldığını saptamaktır.

Kısaca İslam dünyası 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde nasıl bir görüntü içindedir; ona bakalım:

İslam Dünyası'nı ister batı dünyası, ister Atlantik ötesi ve isterse kendi coğrafyasının doğusuyla kıyaslayalım, siyasal, toplumsal, kültürel ve demokratikleşme süreçleri açısından karşılaştırılmayacak ölçüde geridedir. Kimi ülkeler petrolün getirdiği ekonomik getirinin verdiği ivmeyle, oldukça ileri düzeyde imiş gibi görünseler de özellikle toplumsal kesimler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik yönüyle irdelendiğinde; gerçekte toplumun büyük kesimlerinin görece yoksulluk içinde bulunduğu söylenebilir. Özetle Çin sınırından Asya steplerine, Hindistan sınırından Kuzey Afrika üzerinden Akdeniz'e ve oradan da Atlantiğe kadar olan bölgeye yayılmış Müslüman toplumlar, ekonominin ve siyaset biliminin ortaya koyduğu veri ve ölçeklerden bakıldığında, büyük ölçüde alt sırada yer almaktadır. Bu ülkelerin hemen kendilerini İslam Dünyası ya da Müslüman toplumlar olarak nitelendirdiklerine göre; bu geri kalmışlığın ve gelişmişlik ölçütleri yönünden öteki ülkelere göre en alt sıralarda yer almış olmanın nedeni İslam Dini ya da Müslümanlık olabilir mi?

Tarihsel yönden bakıldığında, yaşanmış deneyimler ve tarihsel olaylar, geri kalmışlık nedeni olarak Müslümanlığın görülemeyeceğini

gösterir; çünkü İslamiyet'in ilk beş yüz yıllık dönemi içinde İslam toplumları akılcı uygulamalar ve bilimsel araştırmalar yönünden büyük bir ilerleme göstermişlerdi. Üstelik bu gelişme ve ilerleme yönündeki ana isteği, dinin kendisinde olan akla ve bilime verilen önem oluşturuyordu. İslam Peygamberi okumanın önemine pek çok kereler ilgileri çekmiş; insanlardan kızların ve erkeklerin okutulmasını istemiş; daha da ötesi, kendi yolundan gidenlere; "İlim Çin'de de olsa gidip alın!" demişti. Âlimlerin kaleminden dökülen mürekkebin şehit kanlarından üstün olduğunu söyleyen Muhammed; kendi yaşantısında da okuyanları okumayan ümmilerden bir adım önde tutmuş; savaşta tutsak olan karşıtların cahil kalmış Müslümanlardan on tanesine okuma yazma öğretilerini karşılığında özgür bırakılmalarını istemişti. Yine Peygamber'in amcasının oğlu ve aynı zamanda da damadı olan İslam ulularından Ali, "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum" diyecek ölçüde bilime önem vermekteydi. Bir dinde okumaya, yazmaya, bilim öğrenmeye ve bilgiyi yaymaya bu denli önem verilmesine karşın, o dinin yayıldığı coğrafyada, yine onun ilkelerini izleyen toplumlar nasıl geri kalabilir? Bu geri kalmışlık durumu, Müslümanlığın temel ilkeleriyle zıtlık içindedir. Zaten, İslamiyet'in altın çağı denilecek bu beş yüz yıllık dönem içinde önemli bilim insanları çıkmış ve bilimin yükselmesine, aklın yücelmesine önemli katkılar sunmuşlardır².

Zira İslam Dünyası'nın yükselişi yaşadığı dönemlerde Batı dünyası her yönden geri kalmış durumdaydı. Ancak Avrupa, 15. Yüzyıldan sonra Rönesans Hareketini yaşadı. Aynı zaman diliminde de İslam dünyası bu hareketi yakalayamadı. Böylece yüzyıllar boyu süren bir geri kalış dönemi yaşandı.

İşte Atatürk, İslam Dünyası'nda yaşanan bu geri kalmışlığı, akla ve bilime önem vererek, tersine çevirmeyi başardı. O'nun büyük

devrimini değerlendiren pek çok yerli ve yabancı bilim insanı bunu bir “Türk Rönesansı” olarak yorumladılar. Bu Rönesans sayesinde Türkiye önemli bir gelişme gösterdi. Bu nedenle İslam dünyasının geri kalmışlıktan kurtulabilmesi için, Atatürk’ü daha yakından tanınması ve onun dayandığı düşünce biçimini daha iyi incelemesi gerekmektedir.

George Sorton, 20. Yüzyıl’ın en önemli bilim tarihçilerinden biridir. Geçmiş yüzyıllarda bilimin tarihsel seyrini ele alırken, her elli yıl için, o elli yılın en önemli bilim insanını belirlemiştir. Yani her elli yılın simgesi, bir bilim insanıdır. O’nun saptamasına göre, M.S. 8. ve 12. Yüzyıl’da ortaya çıkan en önemli Bilim insanları şunlardır: Câbir, Hârezmî, Râzi, Abû’l Vefa, Beyrûnî, İbn Sînâ, İbn Heysem, Ömer Hayyam... Ömer Hayyam’dan sonra artık bu sıralamada Gerard, Roger Bacon gibi kişiler almaya başlar. Hemen bir saptama yapalım: 8. Yüzyıl’dan 12. Yüzyıl’a kadar sıralamaya girenler İslam coğrafyasından çıkmış, bu yüzyıldan sonra ibre değişmiş; artık bilimi İslam Bilim insanlarının yerine, Batı coğrafyasından çıkmış bilim insanları yer almaya başlamışlardır. Bu evrede, kuşkusuz İslam dünyasında bilimsel etkinlikler durmuş değildir; ancak eski ivme yitirilmiş; Sarton’un yaptığı sıralamada tek tük yer alır olmuşlardır. Bu tek tük ışıklar, Nasreddin Tusi, İbn Nefis gibi kişilerdir. 14. Yüzyıldan sonra Semerkant ve İstanbul Rasathanesi’ndeki etkinlikler arada bir yanıp sönen ışıklar gibi bilimsel sıralamada yerlerini alırlar; daha sonra ise bütünüyle aydınlığın ve ışığın kapsadığı İslam coğrafyası üzerine kara bir gölge düşer; çünkü İslam dünyası bilimde öncülüğünü yitirmeye başlamıştır³.

Oysa İslam dünyasında 8. Yüzyıldan sonra tam bir uyanış yaşanıyordu. Yunanca ve Süryanice’den yoğun biçimde çeviriler yapıyordu. Daha da ötesi Beyt’ül Hikme ve Şemmasiye gibi araştırma merkezleri ve

rasathaneler kurulmuştu⁴. Bu yüzyıldan beş yüz yıl sonraya geldiğimizde, artık Toledo ve Salerno gibi yerlerde toplanan Hristiyan araştırmacılar, İslam dünyasının önemli yapıtlarını çoktan batı dillerine çevirmeye başlamışlardı. İspanya ve Sicilya’da yapılan yoğun çeviriler Avrupa’da artık çağdaş bilimin temellerini atıyorlardı.

Bu denli yüksek bir bilimsel yükseliş yaşamış doğu dünyası neredeyse Avrupa’daki Rönesans’ı tetikleyen bir etki yaratmış olmasına karşın, ne olmuştur da 13. Yüzyıldan sonra önce duraklama ardından da gerileme dönemine girmiştir? Kısacası Avrupa Ortaçağ’dan çıkıp Rönesans’a yönelirken; İslam Dünyası nasıl olmuştur da Rönesans’a Avrupa’dan önce ulaşmak üzereyken, geldiği çizgiden geri düşerek, kendi Ortaçağına yönelmiştir?

Bilim sorgulamaya dayanan akılla yapılar ve özgür düşünce, bilimsel etkinliklerin ana gücüdür. Bilimin kendi yöntem ve yasaları vardır. Bu yöntem ve yasalar uyarınca akli ve özgür düşüncesiyle etkinlikte bulunulabilen coğrafyada bilimin gelişmemesi için hiçbir neden yoktur. İşte İslam Dünyası’nın bu belirtilen yüzyıldan sonra bilimsel yaşamda gerilemesinin temel nedeni, artık bu coğrafyada özgür düşüncenin ve aklın yaygın biçimde kullanılabileceği iklimin yok oluşudur. Akıl ve pozitif düşünce gündelik yaşamın dışına itilmiştir. Yaşama ilişkin davranış biçimlerini aklın kendisi değil, din; daha doğrusu din adına üretilen dogmatik öneriler belirlemiştir. Sorgulayan ve sürekli olarak “neden, niçin, nasıl?” sorularını soran akli düşünce, Tanrı’nın ve onun büyük hikmetinin işine karışmak olarak yorumlandığı için, günaha girmenin nedeni olarak görülmüştür. Yaşam denilen döngüde sorular yoksa, itaat ve kulluk vardır. İşte İslam Dünyası, 13. Yüzyıl’dan sonra sorgulayan yaşam algısını terk ederek, bütünüyle itaat kültürüne yönelmiştir. Bir başka deyişle, Avrupa

Ortaçağ'dan sıyrılıp Rönesans'a yönelirken, Rönesans çizgisine yaklaşmış olan İslam dünyası, anlaşılabilir biçimde sanki Avrupa'nın Ortaçağı'na yönelmiştir.

Bir karşılaştırma bunu kolayca kanıtlamamıza yeterli olabilir:

Roma'nın yıkılışı ve Avrupa'nın artık bütünüyle Hristiyanlığın Engizisyon kurallarına dayanan baskıcı, otoriter, dayatmacı ve bütünüyle Ortodoks din inançlarına dayanan kuralları, Avrupa'yı bütünüyle akıl çağından uzaklaştırmıştı. Yaratılan bu düzende, Antik Yunan'dan kalmış bilim kitapları ve düşünce biçimleri bütünüyle baskılandı. Ünlü kütüphaneler yakıldı ve yıkıldı. Sokrates, Platon, Aristo, Öklid, Batlamyus, Arşimend gibi ünlü bilgiler, küfrün ve günahın kaynağı olarak görülür oldu. Böylece Avrupa koyu bir karanlığın içine yuvarlandı. Bu karanlık, 14. Yüzyıl'da Rönesans'ın ortaya çıkışına kadar sürdü. Kanlı kalkışmalar, savaşlar, katliamlar ve zorbalıklar bütünüyle Ortaçağ dünyasına hâkim oldu. Din temsilcisi olan papazlar ve kardinaller, kendilerinden olmayan herkesi ve her gurubu dinden çıkmış kafirler olarak ilan ediyorlardı. Kilise yalnız ibadet ve inanç işleriyle uğraşmakla sınırlı kalmadı; insanların ve toplumun yemesi, içmesi, çalışması, aile yaşamı ve bireysel hak ve özgürlüklerinin bütününe müdahale etti. Koyduğu katı kurallara sıkı sıkıya uyulmasını istiyordu. Bu kurallara uyulmadığında derhal din silahı kullanılıyor, insanlar dinden çıkmış gibi suçlu ilan ediliyor, şiddet uygulanıyor, kanlı kıyımlar gerçekleştiriliyordu. Her işte şeytanın varlığı aranır olmuştur. Konulan kurallar dinin kurallarıymış gibi toplum ve insanlara dayatılıyordu. Bu katı kuralların uygulandığı ortamda artık akla da gerek kalmıyordu; çünkü birey ve toplum adına hep birileri karar veriyor, neyin doğru neyin yanlış olduğu başkaları tarafından belirleniyor; insanlara yalnız bunlara uymak ve itaat etmek kalıyordu. Böylece

özgürlükler sınırlanmıştır. Akıl gündelik yaşamın dışına itilmiştir. Bilgi üretmek, şeytanlaşmak olarak görülmeye başlamıştır. Bu katı düzen adına "Engizisyon" dediğimiz hukuk sistemini de yaratmıştır.

Bunun şaşırtıcı örnekleri de yaşandı. Örneğin Wycliffe fosillerden hareket ederek dünyanın yaşını hesaplamış ve bunun birkaç yüz bin yıldan daha çok olduğunu ileri sürmüştü. Ondan sonra Başpiskopos Usher kendisi İncil'e dayanarak bir hesap yaparak dünyanın kuruluşunu M. Ö. 23 Ekim 4004 Pazar günü saat 9'da olduğu sonucuna ulaştığını ilan etti. Bu hesap, doğal olarak Wycliffe'nin hesabıyla uyuşmuyordu. O bu hesabı yaptığında, Wycliffe çoktan ölmüştü. Buna karşın, münafık olarak suçlanan bu kişinin kemikleri mezarından çıkarıldı, parçalandı ve denize atıldı. Böylelikle dünyadan bir münafığın mikropları arınmış olacaktı. Yine Kilise, dünyanın bağlı olduğu sistemi dünya merkezli olarak adlandırıyor ve yeryüzünün düz olduğu savını ortaya atıyordu. Bu nedenle pek çok bilim insanının, dünyanın bağlı olduğu sistemin dünya merkezli değil, güneş merkezli olduğunu söylemeler de hep dinden çıkmış olmakla suçlandılar. Öyle ki Hristiyan Ortaçağı'nın bu suçlamalarına Batlamyus ve Galileo gibi fizikçiler de muhatap olmuşlardır⁵. Dünyanın yuvarlak bir küre olduğu söylendiğinde, Hristiyanlık öğretisiyle hareket edenler, "Dünyanın başka yerlerinde ağaçların tepeden aşağı doğru uzadığını, kopan bir elmanın da aşağıdan yukarıya doğru yükseleceğini ileri sürmenin" akıl dışılık olduğunu söylüyorlardı. Oysa bu bilginin izleri, ta Antik Dönem'de bile vardı⁶. Kilisenin kendi ileri sürdüğü savlar, ona göre en doğru olan şeylerdi. Bütün hastalıkların kaynağı şeytandı. Açlığa, kısırlığa, havanın bozulmasına ve salgınların ortaya çıkmasına yol açanlar cinlerdi. Cinler atmosferdeki bulutların arasına gizlenerek dolaşır ve kendilerini tanrı olarak gören kafirlerin sunduğu kan ve tütsülere gelirlerdi⁷.

Bedenin zayıflamasının nedeni günahlardı. Günahlardan da ancak kilise aracılığıyla arınılabildi. Salgınlar Tanrı'dandı. Bunları iyi yapmaya uğraşmak, Tanrı'yı da kızdırdı. Fırtınaları şeytan yarattı. Şeytan geldiğinde onu kovmak için çan çalınmalıydı. Kasırğa, don, dolu, sel gibi afetlerin nedeni cadılardı. Bu nedenle cadılıkla uğraşan kadınlar işkenceyle öldürülmeliydi⁸.

Bu yorumlar, Ortaçağ Avrupası'nın büyük bir çöküşünde oluşunun açık kanıtıdır. Oysa bu dönemde İslam Dünyası'nda akıl ve bilim alanında büyük bir uyanış vardı. Çünkü İslam Orduları, İslamiyetin yayılış evrelerinde gittikleri yerlerde karşılaştıkları kütüphaneler ve kültür merkezleri aracılığıyla bir biçimde kalmış Antik döneme ilişkin bilimsel yapıtlarla karşılaşmışlardı. Bu yapıtlar hızlı biçimde Arapça'ya çevrildi. Böylece Antik döneme ilişkin akıl ve bilime ilişkin veriler, bu çeviriler aracılığıyla İslam dünyasına aktarılmış oldu. Yunan Dünyasının akılcı uyanışının önünü Ortaçağ Avrupası kapatmışken, bu kez İslam dünyası yoğun biçimde o dünyanın içine girmiş oldu. İslam Bilim insanları doğal olarak eski Yunan dünyasının Bilim insanlarının etkisine girmişlerdi. Öte yandan eski Mısır ve Mezopotamya uygarlığının önemli bilimsel yapıtlarıyla da tanışıldı. Şimdi üç önemli kaynak İslam dünyasında bilimi besliyordu: Yunan, Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları... Bu coğrafyada gelişme olanağı bulmuş olan Matematik, Tıp, Astronomi gibi bilimsel uğraş ve birikimler, şimdi bol ve gür biçimde akan bir kanaldan akar gibi İslam dünyasına ulaşıyor; orada değişik kültür merkezlerinde, kimi bilime meraklı kişilerin dünyasında önemli entelektüel tartışmalar olarak yeniden uç veriyordu. Özellikle Abbasiler döneminde bilime İslam dünyasında büyük ağırlık verildi. 9. Yüzyılda Abbasi Halifelerinden Memun ve onun kadar olmasa da kimi öteki dini ve siyasi önderler bilimi ve Bilim insanlarını özel olarak

desteklediler. Bağdat'ta kurulan Beytü'l Hikme adlı merkezde ulaşılabilen önemli kaynaklar toplandı. Bir zamanlar Akdeniz dünyasını bilimsel anlamda besleyen İskenderiye Kütüphanesi gibi bir yapı ortaya çıkmaya başlamıştı. Pek çok medrese akılcı ve bilimsel uğraşılarda öne çıktı. Arap yarımadasından Irak, Kuzey Afrika ve en sonunda İspanya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada önemli Bilim insanları ortaya çıktı. Mezhep hareketleri içinde, vahiyle gelen bilimin ancak akıl ölçüleri içinde değerlendirildiğinde anlamlı olacağını savunan anlayışlar ortaya çıktı. Örneğin Kaderiler önce Emevilere karşı çıkmış politik bir hareket gibi ortaya çıkmışlarsa da; kaderciliğin katı biçimde savunulmasına karşıydılar. Emeviler bu harekete karşı hiç de hoşgörülü davranmamışlarsa da zaman içinde Kaderilik, Mutezile Hareketi'nin de temelini oluşturdu. Mutezilecilik, inançla akılcı kaynaştırmayı öngören bir hareketti. Emeviler döneminde gelişen bu harekete göre mantık, vahiy kadar önemli bir şeydi⁹.

Mutezileci hareket derhal katı yoruma dayanan karşıtlarını da yarattı. Yaklaşık yüz yıl etkili olan bu hareket, sonraki dönemde karşıtları tarafından bütünüyle önemli kademelerden temizlendi. Devlet kademelerine dini yönden daha tutucu olan zümreler egemen oldular ve akılcı yorumlara dayanan dini algıyı giderek küfür olarak nitelediler. Bu düşüncenin gittikçe ağırlık kazanmasıyla, özellikle felsefe bütünüyle tanrı karşıtlığı ve din dışılık olarak nitelendirilir oldu. Bu tutucu ve akıl dışılık, tam da İslam coğrafyasında akılcı uyanışın zirveye taşındığı ve buna karşı Hristiyan dünyanın belli bir kompleks içinde eleştirel baktığı; sonunda akılcı uyanışın nedenlerini anlamak için yoğun çaba harcadığı bir döneme denk geldi. Tıpkı bir tahterevalli gibi, bir zamanlar akılcı ve bilimi dışlamış Hristiyan Skolastik Dünya, akla ve bilime İslam dünyası üzerinden yönelirken, İslam dünyası bunun tam tersi bir çizgiye yönelerek, akıl ve düşünceyi toplumsal yaşamın

dışına itti. Kuşkusuz bu, bir anda her yanda aynı anda gerçekleşmiş genel bir kural değildi. Daha doğrusu, akılcı ve bilimsel uyanışı yaratan düşünce ortamı yavaş yavaş eski önemini yitirdi, yerini bütünüyle katı inançlara, dogmalara, hurafelere dayanan bir yaşam algısına bıraktı. Batı Dünyası, İslam dünyasının temsil ettiği akılcı ve bilimsel yöntemlere sahip olarak, önce Rönesans'ı yarattı. Rönesans bireyi ve akılcı düşünceyi öne çıkardı. Rönesans'ın yarattığı iklim, bu kez batı dünyasını kökleri 17. Yüzyıl'a uzanan Aydınlanma dönemine yöneltti. Bu dönemde artık aklın yanında bilimsel araştırma yöntemleri geliştirildi. Giderek yerini pozitif bilimlerin somut sonuçlarına baraktı. 1776 Yılında James Waat'ın Buharlı motoru bulmasının ardından, 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında kendini gösteren Sanayi Devrimi ortaya çıktı.

Bütün bu süreçler yaşanırken İslam dünyası neredeydi?

İslam dünyası akli bilimler yerine vahye dayanan nakilci bilimlere yöneldiği için, Rönesans'ı ve onun koşullarını yaşayamadı. Rönesans yaşanmayınca Aydınlanma Dönemi bütünüyle İslam dünyasının dışında gelişti. Aydınlanma Dünyası da yerini Sanayi Devrimi'ne bırakırken, İslam dünyası hala 13. Yüzyıl'dan kalmış yaşam ve algılar üzerinden dünyayı okumaya çalışsa da bu boşa bir çabaydı; çünkü batı ile arasında büyük dev uçurumlar ortaya çıkmıştı.

Atatürk'ün Önemi Ne?

İslam Dünyası'nın önemli bir parçası olarak Osmanlı Devleti de ne yazık ki kendini bu geriye gidişten kurtaramadı. Rönesans'ı yaşayamadığı için, akıl devrimini gerçekleştiremedi. Böylelikle Aydınlanma sürecinden de uzak kaldı. Bu dönem içinde kimi bilimsel atılımlar bireysel ölçekte olsa da bunlar saman alevi gibi yandı ve söndü. Bu atılımlar

topluma kapsayıcı biçimde aydınlanmanın canlı ışıklarını ne yazık ki uzatmaktan uzaktı. Toplumsal ölçekte olduğu kadar, yönetici zümre üzerinde de aklın önünü açacak eylem, düşünce ve görüşlerin etkisi çok da kalıcı olmadı. Askeri alanda elde edilen başarılar; Avrupa'nın Rönesans sonrasında görülen Aydınlanma sürecinde ve en sonunda da Sanayi Devrimi'yle birlikte görülen teknolojik üstünlüğü karşısında artık Askeri üstünlük de söz konusu değildi. Doğu ile batı, Haç ile Hilal ekseninde gelişen ilişkiler, 19. Yüzyıl'da bütünüyle Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini başlattı. Viyana Bozgunu ile başlayan gerileme ve toprak kayıpları, nihayet 20. Yüzyıl'ın başlarında, ırkçılıkla bütünleşmiş emperyalist kapitalist düzenin saldırılarıyla son Türk Yurdu olan Anadolu'nun da bütünüyle yitirilmesi gibi büyük bir tehlikeyi ortaya çıkardı.

Buna karşı Türk Ulusu, tarihinden aldığı güçle, Mustafa Kemal Atatürk'ün çevresinde kenetlenerek, ülkesini emperyalist saldırılardan kurtardı. 9 Eylül 1922 günü İzmir'de Yunan Ordusu'nun denize dökülmesiyle artık Anadolu'yu ve Doğu Trakya'yı kaplayan yeni Türk Yurdu'nda yeni bir evre başlıyordu. Bu evrede yüzyıllara dayanan sorunların çözümü ve aynı ağır sonuçlarla yeniden karşılaşmamak için olağanüstü çabalar ortaya koymak gerekiyordu. Mustafa Kemal Atatürk, kendi öngörüsü, isteği ve ereği doğrultusunda Anadolu'da Türk Devrimi'nin öncüsü oldu. Bu devrimin hedefi, askeri başarıyla emperyalizmin saldırısından kurtarılmış ülkeyi Aydınlanma Süreci'nin içine sokarak, batının yüzyıllar içinde elde ettiği üstünlüğü yeniden Türkiye ve Türkler lehine çevirebilmektir. Ülkeler arasındaki üstünlük, yeni dönemde akılda ve bilimde olacaktı. Bu nedenle Çağdaşlaşmak ülküsü, Atatürk için geniş bir mefkûre haline gelmişti¹⁰. Bunun ön koşulu olarak seküler bir toplum yapısı yaratmak gerektiğine inanıyordu. Sekülerleşmemiş, gündelik yaşamı dini kurallara göre yaşamaya

çalışan ve dünyadan çok ölüm sonrası için yaşayan bir toplumun çağdaş toplumlar düzeyine ulaşmasının olanaksız olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle eğitimde, kültürde; gündelik yaşamın her alanında dini kurallara göre biçimlenmiş devlet ve toplum yaşantısında köklü düzenlemeler yapıldı. Ulus devlet kurularak, uluslaşmış toplum aracılığıyla ulusal egemenliğin aracısız kullanılmasının önünü açtı¹¹.

Bugün İslam Dünyası ne yazık ki hala 13. Yüzyıl'da yeniden biçimlenmiş yaşam algısını bütünüyle aşabilmiş değildir. Yaygın biçimde akıl hala devre dışıdır. Gündelik yaşam, din bile olmayan, ancak dini kurallarmış gibi algılanan hurafelerle biçimlendirilmekte; doğaya ve

yaşama dönük bir yaşantının yerine hala diktatörlük rejimlerinin baskıcı yönetimleri altında din gibi algılanan hurafelerin dayattığı kurgulanmış bir döngü içinde bireyi adeta boğmaktadır. Aydınlanamamış bu kalabalık toplulukların geldikleri gelişmişlik düzeyi içinde buldukları düzeyi aşp, batı ülkeleriyle yarışacak bir gelişmişlik ve olgunluk düzeyine ulaşmaları olanaksızdır. Bunu Ortadoğu'da ve daha geniş ölçekte İslam Dünyası'nda başaran tek kişi Atatürk'tür ve en önemli örnek de onun toplumuna önderlik ederek yarattığı Türkiye Cumhuriyeti ve onun kurucu ilkeleri ve özüdür. İslam Dünyası'nın bir Rönesans'a gereksinimi vardır ve bunun için de Atatürk'ün yeniden keşfedilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, A. Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.
- ARI, Kemal, Atatürk ve Aydınlanma, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009.
- ASLAN, Hasan, “Doğa Kavramının Tarihsel Gelişimi”, Felsefe Dünyası Dergisi, Cilt: 2, Sayı:46 (2007)
- BARTHOLD, Wilhelm, İslâm Medeniyeti Tarihi, (Çev. Fuad Köprülü), Ankara, 1977, ss. 73-78.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, “Mutezile ve Akıl Meselesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, 1964
- DOSAY, Melek, “İslam Dünyasında Bir Bilim Dünyası Rönesansı ve Koşulları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: XXXV, Sayı: 1 (Ankara, 1992), ss. 75-80.
- DOSAY, Melek, “Matematik Rönesansına İslam Dünyasının Etkisi”, Araştırma Dergisi, Cilt: XIV, (Ankara, 1992), ss.147-158.
- DOSAY, Melek, “Ortaçağ İslam Cebirinin Latin Cebiri Üzerindeki Etkilerine Örnekler”, Bilim ve Felsefe Metinleri Dergisi, Cilt: I Sayı: 2 (Ankara, 1992), ss. 59-76.
- DOSAY, Melek, George Sarton ve Bilim Tarihi, Erdem Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 25, (1996), ss.117-153.

- GÖKBERK, Macit, “Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk”, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 303-304.
- KOYRE, Alexandre, Bilim Tarihi Yazıları I, (Çev. Kurtuluş Dinçer), Tübitak Yayınları, Ankara, 2006.
- LEVACK, Brian P., Hexenjagd, Die Geschichte der Hexenverfolgungen in Europa, München, 1999.
- LOUIS, Martin, Cadılığın Tarihi: Ortaçağ'da Bilge Kadının Katili, (Çev. Barış Baysal), Kalkedon, İstanbul, 2009.
- SAGAN, Carl, Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı, (Çev. Miyase Göktepel), Tübitak Yayınları, Ankara, 2014.
- SAYILI, Aydın, “Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk”, Erdem Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (Ankara, 1985), ss. 11-25.
- SAYILI, Aydın, “Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri”, Araştırma Dergisi, Cilt 1, (Ankara, 1963)
- TEKİN, Burcu, “Ortaçağ İspanyasına Büyü, Büyücülük ve “La Celestina” Adlı Esere Yansıması”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 55 Sayfa 20, 159; 305-324

DİPNOTLAR

- 1 Aydın Sayılı, “Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk”, Hürriyet, 26 Mayıs 2016., Erdem Dergisi, I/1 (Ankara, 1985), s.11-25.
- 2 A. Adnan Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, ss. 74-75.
- 3 Melek Dosay, “İslam Dünyasında Bir Bilim Dünyası Rönesansı ve Koşulları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: XXXV, Sayı: 1 (Ankara, 1992), s. 75-80; Aydın Sayılı, "Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri", Araştırma Dergisi, Cilt 1, (Ankara, 1963); Adnan Adıvar, Bilim ve Din, 1980 İstanbul, s. 89-98; Wilhelm Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, (Çev. Fuad Köprülü), Ankara, 1977, s. 73-78.
- 4 Melek Dosay, “Matematik Rönesansına İslam Dünyasının Etkisi”, Araştırma Dergisi, Cilt: XIV, (Ankara, 1992), s. 147-158; Melek Dosay, “Ortaçağ İslam Cebirinin Latin Cebiri Üzerindeki Etkilerine Örnekler”, Bilim ve Felsefe Metinleri Dergisi, Cilt: I Sayı: 2 (Ankara, 1992), s. 59-76; Melek Dosay, George Sarton ve Bilim Tarihi, Erdem Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 25 (1996), s.117-153.
- 5 Alexandre Koyré, Bilim Tarihi Yazıları I (Çev. Kurtuluş Dinçer), Tübitak Yayınları, Ankara, 2006.
- 6 Hasan Aslan, “Doğa Kavramının Tarihsel Gelişimi”, Felsefe Dünyası Dergisi, Cilt: 2, Sayı:46 (2007).
- 7 Carl Sagan, Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı, (Çev.Miyase Göktepeli), Tübitak Yayınları, Ankara, 2014.
- 7 Benzer örnekler değişik kaynaklarda bolca bulunabilir. Örneğin bkz. Burcu Tekin, “Ortaçağ İspanyasına Büyü, Büyücülük ve “La Celestina” Adlı Esere Yansımaları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 55 Sayfa 20, 159; 305-324; Martin Louis. Cadılığın Tarihi: Ortaçağ’da Bilge Kadının Katili, (Çev. Barış Baysal), Kalkedon, İstanbul, 2009. Brian P. Levack, Hexenjagd, Die Geschichte der Hexenverfolgungen in Europa, München, 1999.
- 9 İbrahim Agah Çubukçu, “Mutezile ve Akıl Meselesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Cilt: 12, 1964.
- 10 Aydın Sayılı, A.g.m. ss. 11-25.
- 11 Kemal Arı, Atatürk ve Aydınlanma, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009; Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 303-304.

Atatürk'ün Bilime Verdiği Önem

Gülben MAT*

Günümüz dünyasını etkileyen ve ona biçim veren düşünceler ve kurumlar, Hümanizm-Rönesans sonrası uzun yüzyıllar Avrupa'nın geçirdiği aşamalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve bunlara bağlı olarak XX. yüzyılın iki büyük savaşı gibi tarihteki süreçler, insanlığın bugününü hazırlamıştır. Yaşanan bu süreçler insan aklının özgürlüğünü, bilimin hayatta ve her alanda ölçü olmasını sağlamıştır. Çağdaş uygarlığın oluşmasında Bilim insanları, düşünürler, sanatkârlar, devlet adamları vb. kişiler ön planda yer almışlardır. Modern Türkiye'nin kuruluşu Atatürk ve O'nun gerçekleştirdiği inkılapların eseridir.¹ Çağdaşlaşmanın başarısı, hayatta ve devlet sisteminde aklın ve bilimin üstün olmasına bağlıdır. Atatürk, çağdaş uygarlığın oluşmasında bilimin temel alınması gerektiğini belirtmiş: "*Hayatta en hakiki mürşid ilimdir, fendir. İlimin*

ve fennin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir"² diyerek her bilgiye bilimsel yöntem ve akıl yoluyla ulaşmak gerektiğini öğretmiştir. Laik düşünce ve sistemini de bunun temeli yapmıştır.³

Yukarıda ifade edilen fen kelimesinin bugün kullanılan genel anlamı matematik, fizik, kimya gibi bilgilerin iş hayatına ve günlük hayata somut olarak uygulanmasıdır. Bu anlamda fen, daha çok teknik ya da teknoloji anlamına gelmektedir. İlim kavramı daha geniş kapsamlıdır. Kısacası fen; pozitif bilimleri ve bu bilimlere dayanılarak yapılan teknik uygulamaları, teknolojiyi ifade etmektedir.⁴

Bilim ve teknoloji Atatürk ve Atatürkcülük için neden önemlidir? Atatürk'ün hedefi "*Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne*" çıkarmaktır.⁵ Milli kültürümüz, çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne

*Dr. Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

nasıl çıkartılabilir? Çağdaş uygarlığa iktisadi kalkınmayla ulaşılabilecektir.⁶ Ancak hedefe ulaşmak için; çağdaş bir toplum, çağdaş bir devlet, çağdaş bir birey oluşturmak gerekir. Çağdaşlığın ve modernliğin temelinde yatan iki önemli unsur; akıl ve bilimdir. Bilim olmadan teknoloji olmaz. Özgür akıl olmadan bilim yeteri kadar ilerleyemez, yavaş yavaş ilerler, radikal değişimlere adım atılamaz. Özgür akıl ve kendini aşan bilim olmadan teknoloji gelişmez. Teknoloji gelişmezse de askeri alanda, ekonomide, gündelik hayatta iletişimde teknoloji olmaz.

Atatürkçülük; yeni bir devlet sisteminin, toplum anlayışının, yaşam biçiminin, ahlak anlayışının, kısacası yeni bir dünya görüşünün, Milli Mücadele ile kazanılmış insanlık ve milli onura dayalı bir politika, uluslararası ilişkilerde mazlum milletlere ışık tutacak bir ülkü, tüm dünyaya barış ve insan severlik anlayışının ifadesidir.⁷ Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin önemli unsurlarından bir de bilim ve aklın rehberliğinde sürekli çağdaşlaşmadır. Her çağın getirdiği bilim ve teknoloji ile yeniliklerin ışığı altında toplumun çağdaşlaşma ve modernleşmeyi devam ettirmesidir. Atatürk

bilim ve teknolojinin önemini; “*Dünyada her şey için medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan sapmaktır*”⁸ sözleriyle vurgulamıştır. Türk milletini çağdaşlarından geri bırakan sebep, ciddi anlamda bilim ve teknolojinin takip edildiği bir dönemin yaşanmamış olmasıdır. Atatürk, çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkmak için bilim ve teknolojinin önemini vurgulamış: “*Bu millete gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden istifade edelim*” demiştir.⁹

Atatürk'te refah devleti düşüncesi asıl amaç değildir. Asıl amaç biraz öncede belirtildiği gibi çağdaş uygarlığa ulaşmaktır ve refah devleti düşüncesi sadece çağdaş uygarlığın maddi temelini oluşturması açısından önemlidir.¹⁰ Atatürk yaptığı ve yapacağı inkılapların amacını “*Türkiye Cumhuriyet halkını tamamen asri ve bütün mana ve şekilleriyle medeni bir içtimai heyet haline isal etmektir*” olarak açıklamıştır.¹¹

İnsanoğlu tarih boyunca araştırma, yetenek ve duygularını kullanarak daha iyi ve

güvenli yaşamının yollarını aramıştır. Toplumların kalkınması, yükselmesi ilerlemesi bugüne kadar kendine özgü bir yöntemi olan bilimsel araştırmalar ve bunun uygulamadaki ürünü olan teknoloji ile mümkün olmuştur.

Bilimsel bilgiyi diğer bilgilerden ayıran şey, onun objektif yani nesnel olmasıdır. Çünkü bilimsel bilgi kişiden kişiye değişen biçimlerde yorumlanamaz. Bilimsel bilgi aynı zamanda geneldir, çünkü yalnız özel bazı olaylara değil, tüm olaylar topluluğuna uygulanır. Örneğin yer çekimi yasası yere bırakılan bütün nesnelere için geçerlidir. Bütün madenlerin ısıtılınca genleştiği tüm Bilim insanları tarafından kabul edilmektedir. Bu da kesin olgudur.

Bilimler, genel olarak toplum bilimleri doğa bilimleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğa bilimleri denilince genelde matematik, fizik, kimya biyoloji, astronomi gibi disiplinler anlaşılmaktadır. Toplum bilimleri içerisinde tarih, ekonomi, sosyoloji, hukuk ve siyaset bilimi gibi disiplinler yer almaktadır.

Atatürk'ün söylevlerinde ve konuşmalarında sık sık kullandığı "müspet ilim" (pozitif bilim) kavramı ise olgulara, olaylara dayanan bilim anlamına gelmektedir. A. Comte'cu Pozitivizmin olgulara, olaylara bakışı genel ve objektiftir. Pozitivizm, özünde akılcılığa, gerçekçiliğe ve deneyciliğe dayanmaktadır.¹²

Atatürk'te bilim ve fen konusundaki düşüncelerin oluşmasında, pozitivizmin yanı sıra rasyonalizmin yani akılcılığın da önemli katkısı olmuştur. Atatürkçü düşüncede ve özellikle laiklik anlayışında Descartes'in akılcı görüşünün özellikleri yer almaktadır. Bu nedenle Descartes'in "Metod Üzerine Düşünceler" adlı kitabı Atatürk'ün isteği ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Batı'da akılcı düşüncenin başka bir temsilcisi olan Kant hakkında da "Kant ve Felsefesi" adlı bir inceleme yayınlanmıştır.

Atatürk'ün bilim, din, ilerlemede bilimin önemi gibi konularda etkilendiği kişiler arasında; Şehbenderzade Ahmet Hilmi, Kılıçzade Hakkı Bey ve Celal Nuri gibi düşünürler yer almaktadır. Özellikle bilimsel düşüncüyü Türkçülük esaslarına, dayanışmacı Durkheim ekolüne sadık kalarak yayan ve geliştiren düşünür Ziya Gökalp'i burada belirtmek gerekmektedir. Atatürk'ü bilimsel yönde düşünceye yönlendiren, cesaretlendiren kişiler arasında Tefik Fikret başta olmak üzere bazı şairlerin de katkıları olmuştur.

Atatürk akla, bilime, insan haklarına dayalı uygarlığın, bütün insanlığın malı olan evrensel bir uygarlık olduğunu bilmektedir. Modernleşme ya da çağdaşlaşma, Atatürk tarafından çağın yeniliklerini benimseme, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma veya batılılaşma terimleri ile ifade edilmiştir. Bu konuda "Uygarlığa gitmeyi arzu edipte ulaşmamış devlet hangisidir?" diyerek Batı'dan kastedilenin "Çağdaş düşünceye ve bilime, insan aklına ve kişiliğe değer veren, insana objektif gözle bakan anlayış" olduğunu her fırsatta açıklamaya çalışmıştır.¹³

Uygarlık tarihi incelendiğinde tarım toplumu sürecinin binlerce yıl süren geniş bir zamana yayıldığını; sanayi toplumlarının ise 200 yıldan daha kısa bir sürede gelişim sürecini tamamlayarak "Bilgi Çağı" olarak adlandırılan XXI. yüzyıla hazırlandığına tanık oluyoruz.

Sanayi toplumunu yaratan bilim, aynı şekilde bilgi çağının en çok aranan unsuru haline gelmiştir. Atatürk'ün hedef gösterdiği gibi Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkması, teknoloji üretimine geçmekle mümkün olacaktır. Çünkü çağdaş devletin nitelikleri arasında sanayileşmiş olmak vardır. Bunun için teknoloji gerekir. Atatürk'ün sanayileşme konusunda söylediklerine bir örnek verecek olursak; *“Sanayileşmek, en büyük milli davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan savunması olmak üzere, ürünlerimizi değerlendirmek ve en kısa yoldan en ileri ve mutlu Türkiye idealine ulaşabilmek için, bu bir zorunluluktur. İtiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan daha çok çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. Zamanın gereklerine göre bilim, teknik ve her türlü buluşlardan azami derecede yararlanmak zorunludur.”*¹⁴

Çağdaşlaşma yolunda atılacak adımların ancak eğitim ve bilimle mümkün olabileceğine inanan Atatürk, Milli Mücadele sonunda 1923'te Alaşehir'de halka hitaben yaptığı konuşmada bilim ve eğitime verdiği önemi şöyle vurgulamıştır. *“Arkadaşlar! Bundan sonra çok önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, ekonomi, bilim ve eğitim zaferleri olacaktır. Askeri zaferimizle mağrur olmayalım, yeni bilim ve ekonomi zaferlerine hazırlanalım.”*¹⁵

Çağdaş Uygarlık düzeyine ulaşma yolunun düşünce ve fikirlere açık, çağdaş ülkelerle ilişkileri, özellikle bilim ve teknik konularda sürdürmek olduğunu savunan Atatürk, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı varsayamayız. Ülkemizi bir çember*

içine alıp, dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Aksine ileri, uygar bir ulus olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak bilim ve teknoloji ile olur. Bilim ve teknik neredeyse oradan alacağız ve ulusun her bireyinin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için kayıt ve koşul yoktur” diyerek bilim ve teknolojinin önemini vurgulamıştır.¹⁶ Çağdaş uygarlıktan kastedilen yalnız uygarlığın taşıdığı değerleri kabullenmek ve kullanmaktır. Atatürk, 1925'te Kastamonu'da yaptığı bir konuşmada: *“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılaplarımızın ana ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen zihniyetleri darmadağın etmek zaruridir, şimdiye kadar milletin beyinlerini paslandıran, uyuşturan, bu anlayışta bulunanlar olmuştur. Her halde anlayışlarda var olan uydurma ve boş fikirler tamamen çıkarılacaktır. Onlar çıkarılmadıkça beyine gerçeğin nurlarını sokmak imkânsızdır.”* demiştir. Dolayısıyla Atatürkçülüğün amacı, Türk milletinin düşünce yapısını bilimsel düşünce temeline oturtmaktır.¹⁷ Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet iki temel amaca yönelmiştir: biri Türk milletini geri kalmışlığın tutsaklığından kurtarmak; diğeri Türk milletini bilim, kültür ve ekonomi alanlarında çağdaşlaştırmaktır.¹⁸

Bilindiği gibi uygarlık; insan hayatını ilgilendiren adet, gelenek, görenek, dil, sanat eserleri, bilimsel bilgi, buluşlar, sanat, dini inançlar, sosyal ve siyasi kurumlar, sanayi kuruluşları gibi birçok şeyi kapsamaktadır. Atatürk kurumların hepsini bir arada düşünmüş ve onların birbirleriyle sıkı olan bağlarını gözden kaçırmadan gerekli gelişim sürecini başlatmıştır. O nedenle bir yandan sanayi kurumlarını, tekstil, traktör, şeker fabrikaları gibi kuruluşların şekillenmesine öncülük ederken; diğeri yandan sağlıkla ilgili olarak da hastane, sağlık ocağı gibi kurumların ya da kuruluşların açılması ve

yapılandırılmasına öncülük etmiştir.¹⁹

Tarihi araştırmalar, bir ülkenin ilerleyebilmesi için;

a) Dil ile ilgili temel çalışmaların yapılması,

b) Eğitimin çağdaş bilim seviyesini esas alarak ülkenin ilerleyip, mevcut bilimsel bilginin ilerisine geçebilecek şekilde yapılması,

c) Bilimsel araştırma kurumlarının kurulması,

d) Hepsinden önemlisi bu çalışmaların maddi ve manevi olarak devlet ve halk tarafından desteklenmesinin gerekli olduğunu göstermiştir.²⁰

Türkiye'nin çağdaş bilim ve teknolojiye yönelişi büyük ölçüde Cumhuriyet dönemiyle başlamıştır. Bazı enstitülerin XIX. yüzyılın sonunda kurulduğu bilinmektedir.²¹ Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, tarımda verimliliği arttırmak için ülkenin değişik yerlerinde araştırma enstitüleri ve istasyonları açılmıştır: Rize Çay Araştırma Enstitüsü (1924), Eskişehir Tarımsal Araştırma Enstitüsü (1926), Tekel Enstitüsü, Malatya Sultansuyu Veteriner Zootehni Araştırma Enstitüsü (1929) bunlardan birkaçıdır.²² Bunların dışında; Ankara'da Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü(1929), Maden Teknik ve Arama Enstitüsü (1935), Elektrik Enstitüsü gibi kurumlarda milli araştırma ve uygulamalar başlatılmıştır. Bu enstitülerin temeli yurtdışından getirilen teknolojilerle atılmış, bu teknolojileri destekleyen araştırmalar-etüd çalışmaları ise bu kuruluşlarda yapılmıştır. Yine bu dönemde en iyi gelişme tarımda olmuş, devlet tarımın gelişmesi için öncülük görevini üstlenerek, örnek çiftlikler kurmuştur.²³

Ankara'da 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü çok sayıda yabancı profesörden oluşan bir yükseköğretim kurumu olarak kurulmuştur.

Ankara Hukuk Mektebi 1925'te açılmış, sonradan Siyasal Bilgiler Fakültesine dönüşen Mülkiye Mektebi de 1935'te İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiştir. 1935 yılında da Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. Atatürk 1930'lu yıllarda sofrasına özellikle dil ve tarih uzmanlarını davet etmiş, kültür konularında uzman konuklarıyla çok önemli sohbetler yapmıştır. Bu sohbetlerden de Türk Bilim insanlarının en az Batılı Bilim insanları gibi yetişip, araştırmalar yapmaları için tarih, coğrafya, kültür vb. alanlarında araştırma yapacak fakülte, enstitü gibi kurumlar oluşturulmuştur.²⁴

1930'lu yıllar kamu kesiminde ve yükseköğretimde atılımların yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Ekonomide devletçi politika uygulanmasının etkisiyle çağdaş teknolojiye dayalı bir sanayinin ve bilgi üreten bilimsel bir ortamın gelişmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Türkiye devletçilik ilkesinin başarılı uygulamasıyla teknolojik alanda ciddi atılımlar yapmıştır. Ulaşım-demiryolu bir yandan gelişirken diğer taraftan da demir-çelikten tekstile endüstri alanında temel kurumlar oluşturulmuştur.²⁵ Bilim ve teknoloji alanlarındaki araştırmalar da devletin öncülüğünde başlatılabilmıştır. Bunlardan en önemlisi Üniversite reformudur (1933). Üniversite reformu, çağdaş bilime yönelişin önemli bir adımıdır. Devlet desteğiyle bilim insanı ve mühendis yetiştirilmesi için yurtdışına lisans ve lisansüstü öğrenim yapmak üzere öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır. Almanya'dan kaçan bilim insanlarına Türkiye'de bilimsel ve teknolojik gelişmeyi sağlamaları için üniversitede çalışma imkânı tanınmıştır. Yabancı bilim insanlarının ülkemizde üniversitenin kurulup gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.²⁶

Atatürk bilimin temelinde eğitimin olduğunu bilmektedir ve eğitimin milli olması

konusunda ısrarla durarak ilk defa ulusal bir eğitim politikasından söz etmiştir. Bunun için eğitimde birliği esas alarak eğitim kurumlarının yeniden yapılanması konusunda ilk adımları atmıştır. Bilim dinamik olduğuna göre eğitim kurumlarının ilk kurulduğu zamanın kalıplarında kalması söz konusu değildir. Atatürk 1933 yılında bunu temel alarak Üniversite Reformunu yapmıştır. Bu reform sayesinde eğitim ve öğretim programları devrin bilimsel gelişim sürecinde yeniden yapılandırılmıştır. Çünkü Osmanlı Devletinde XVIII. yüzyıldan itibaren yapılan bir hatanın yani bilimsel gelişim yerine teknolojinin öncelikli olarak ele alınması ve konunun tek boyutlu olarak düşünülmesine karşın; Atatürk, teknik ve öğretime bağlı olarak yükseköğretim kurumlarını meslek eğitimi veren yüksekokullarla fakülteleri birbirinden ayırmıştır. Fakültelerin araştırmaya yönelik olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁷

Atatürk 1932 yılında “*Bilim çeviri ile olmaz, araştırma ile olur*” sözleri ile de belirli alanlarda bilimsel çalışmaların yürütülmesi ve bilim ve teknoloji üretmenin gerekli olduğuna işaret etmiştir.²⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında

dönemin şartlarının ağırlığı ve bu alanda geçmişten yeteri kadar kurumun, birikimin ve yetişmiş elemanın kalmaması, bilim alt yapısının çok düşük olması; ülkemizin bilim ve teknoloji üretiminde zor bir süreçten geçtiğini göstermektedir.

Atatürk, 1933 yılında şöyle demiştir: “*Üniversite kurmaya verdiğimiz önemi söylemek isterim. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve yeni kurulan üniversitede radikal tedbirlerle yürüme kati kararımızdır*”. Aynı yıl Darülfünun lağvedilmiş ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde Üniversite Reformu diye adlandırılan bu hareketle eğitim ve öğretim programları bütünüyle gözden geçirilip, yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.²⁹ Üniversitelerde yabancı bilim insanlarına da yer verilmiştir. Türkiye, Almanya’daki rejimden şikâyetçi olan bilim insanlarına kucak açmıştır. Bu durum Atatürk’ün bir başka özelliğini ortaya koymuştur. O da “bilimin vatani yoktur, bilim adamının vatani olabilir” gerçeğini, Atatürk’ün özümlediğinin delilidir. Yabancı bilim insanları, yapmış oldukları bilimsel çalışmalarla,

Darülfünun'ın kütüphanesinde toplanan öğrenciler arasında. Yanındaki kişi Meclis Başkanı K. Özalp. (2 Temmuz 1933)

laboratuvar, klinik, arkeoloji ve coğrafya gibi araştırmalarla Türk bilim hayatına önemli hizmetlerde bulunmuş, genç Türk bilim insanları yetiştirmişlerdir.³⁰ Bu konuda ilginç noktalardan biri de yabancı bilim insanlarına aylık olarak o zamana göre çok yüksek bir miktar olan bin lira verilmiştir. O dönemlerde milletvekili maaşları yaklaşık olarak üç yüz liradır. Bu da Atatürk'ün çalışkan, üretken değerli bilim insanlarına verdiği önemi açıkça göstermektedir.

Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen Üniversite Reformu, fen bilimleri ve beşeri bilimler alanında üniversitemizin, Batı örneklerine uygun araştırma ve geleneklere ayak uydurmasını öngörmektedir. Dolayısıyla Üniversite Reformu, geçmiş tecrübelerin, çağdaş eğilimlerin ve gerçekçilikten kaynaklanan geniş kapsamlı bilim anlayışının bir sentezi olarak yapılmıştır.³¹ Üniversite Reformuyla üniversiteden şu hizmetler beklenmiştir: a)Hayatın her alanını demokratikleştirmek amacıyla olan Türk İnkılabına destek olması, b)Ülke sorunları üzerine araştırmalar yapılması, c)Toplumla üniversite ve bilim dünyası arasında sağlam bağların kurulması.³²

Tarih ve Dil Kurumlarını kurmak suretiyle bu düşüncüyü desteklediğini göstermiştir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde temsil edilen kürsü ve enstitülerle bölümlerin sayısını arttırmak ve bunların bilimsel seviyesini yükseltmek, kütüphane, laboratuvar ve diğer araştırma araç ve gereçleri bakımından üniversiteyi zenginleştirmek şarttır. Üniversite reformuyla ülkenin kültür düzeyi temsil edileceğinden, Türk toplumunda Batı anlamında bilim geleneğinin kurulması ve bunun topluma mal edilmesi düşüncesi yer almaktadır.³³

Atatürk, bilimsel gelişme sürecinde dilin önemini bildiği için Türk Dili konusunda, Türkçe bilimsel terimler oluşturulması konusunda da öncülük etmiştir. Atatürk "Dil ve tarihte ilmin verilerine uymak" gerektiğini daha

1924 yılında işaret etmiştir. Türk Tarih Kurumu: Türk Tarihi araştırmaları için; Türk Dil Kurumu: Türk Dili araştırmaları için kurulmuştur.

Atatürk, Türk Dil Kurumu'nu kurulmasına önderlik etmiştir. Kurumun amacı Türk dilinin kökenini, mevcut terminolojisini, akraba dillerle ve Anadolu'daki dillerle olan ilgisini belirlemektir. Dil, milletlerin felsefi ve bilimsel olarak kendilerini ifade aracıdır. Dilin zenginleşmesi demek o ülkede, bilim ve felsefe adına bazı faaliyetlerin en önemli göstergesidir. Atatürk bu kurumun yanı sıra onu tamamlayıcı nitelikte Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinin kurulmasını sağlamıştır. Fakültede yapılacak araştırmalarla, Türkçe'nin köklerinin belirlenmesi ve dilin dayandığı temeller bilimsel olarak ortaya konacaktır. Böylece Türkçe bilim ve felsefe dili olarak gelişecektir.³⁴

Tarih boyunca yabancı ülkelerde “büyük” unvanını kazanan asker devlet başkanları, uluslarına eğitim alanında da önderlik yapmışlar, kendi kalemleriyle eğitici yapıtlar bırakmışlardır. Atatürk’ün dehasında dil ve matematik gibi disiplinler birbirini karşılıklı olarak olumlu yönde etkilemiştir.

Atatürk, üniversitelerde ve bilim dünyasında kullanılan Arapça terimler için 1932 yılında: “Söz konusu tabirler beynelmilel ilim sahasında kolaylıkla ilerlememize manidir. Fen terimleri o suretle yapılmalı ki manaları ancak istenilen şeyi ifade edebilsin” diyerek birçok terimin öz Türkçe karşılıklarını türetmiştir. III. Türk Dil Kurultayından (24-31 Ağustos 1936) sonra, 1936 sonbaharında Beyoğlu’nda bir kitabevinden uygun görülen Fransızca geometri kitaplarından birer tane aldırılmıştır. Dolmabahçe Sarayında kendi el yazısı ile çok sayıda terim ve sözcüğe Türkçe karşılık vererek 44 sayfalık bir geometri kitabı yazmıştır. Bu kitap 1937 yılında

Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.³⁵ Atatürk’ün dilimize kazandırdığı matematik terimlerinden bazıları şunlardır:

Maksumunaleyh	BÖLEN
Taksim	BÖLME
Haric-i Kısmet	BÖLÜM
Zarb	ÇARPI
Mazrup	ÇARPAN
Tarh	ÇIKARMA
Gaye	LİMİT
Menşur	PRİZMA
Suret	PAY
Mahrec	PAYDA

Atatürk’ün bulduğu terimlerin hemen hemen çoğu bugüne dek hiç değiştirilmeden kullanılmaktadır.³⁶ Geometri kitabı okullarda okutulmuştur. Atatürk, 13 Kasım 1937’de Sivas’ta geometri dersine girmiş, dersi kendisi anlatmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, sağlık durumunun bozulduğu, ciddi sağlık sorunlarıyla uğraştığı ve dış politikada yoğun bir şekilde Hatay meselesi ile ilgilendiği bir dönemde Geometri kitabını hazırlamıştır. Buradan Atatürk’ün bilime ve matematiğe ne kadar çok önem verdiğini anlıyoruz.

Sonuç

Çağdaş bir toplum sanayi toplumdur. Sanayi toplumu olabilmek için bilim üretmek gerekir. Vatani korumak için askeri sanayi kurmak için teknoloji gerekir. Tam bağımsızlık için güçlü bir ekonomi, ekonomi için de bilim gereklidir. Çağdaş bir devletin nitelikleri arasında sanayileşmiş olması yer alır ki sanayi için de teknoloji gereklidir.

Bilim ve teknolojinin Batı’dan alınması, bunların taklit edilmesi için değil, bizlerin de bir şeyler üretmesini sağlamak amacıyla.

Bilimsel çalışmalara herkesin destek vermesi ilerlemeyi sağlayacaktır. Bunun içindir ki Üniversite Reformu yapılmış, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi araştırma yapacak kurumlar açılmıştır. Atatürk sonrası dönemde, mesleki ve teknik alanda eğitim vermek üzere Köy Enstitüleri'nin de açıldığı bilinmektedir.

Atatürkçü Düşünce Sistemi pozitivism ve rasyonalizme dayanmaktadır. Pozitivism ise XIX. yüzyılda gelişmiştir. Atatürk de Jön Türkler gibi bu düşüncelerden etkilenmiştir. Atatürkçülük çağdaşlaşma modelidir. Dolayısıyla tam bağımsızlığı, vatani koruyabilmek için vatandaşların yüksek hayat standartlarına sahip olabilmeleri için bilim ve teknoloji şarttır. O nedenle de Ulu Önderimizin dediği gibi *“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir.”*

Atatürk'e hastalığının ilerlediği günlerde şöyle bir soru yöneltilmiştir: *“Türk milletine ve gençliğine vasiyetiniz nedir?”* Atatürk de bu soruya: *“Benim manevi mirasım ilim ve akıldır... Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde, akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse manevi*

mirasçularım olurlar” şeklinde cevap vermiştir.³⁷

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin bilime ve akla dayanması gerektiğini, memleketin bilime ve akla dayanmak şartıyla gelişip ilerleyebileceğini, yaptığı inkılaplarla göstermekle kalmamış, aynı zamanda söylevlerinde de bu konuyu sık sık dile getirmiştir. Yapılan ve yapılacak yenilikler, değişim niteliğinden çok zihniyet değişikliğini de sağlamalıdır. Böylece yapılan yenilikler sınırlı kalmayacak, toplumun yeni görüşlere açık olmasını da sağlayacaktır.

Atatürk'ün öğrencilik yıllarından başlayarak kazandığı okuma alışkanlığı Atatürk'e çok zengin bir bilgi birikimi sağlamıştır. Gençlerimize okuma ve araştırma yapma, merak etme gibi alışkanlıklar kazandırmak, şüphesiz bu alanda ilerlemeye büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca onlara araştırma yapabilmeleri için daha çok imkân tanımak, Ar-Ge çalışmalarını desteklemek, bilim ve teknoloji çağında çok önemlidir. Bilim ve teknoloji alanında yapılacak faaliyetler ülkemizin ekonomik kalkınmasına da fayda sağlayacaktır. Zor zamanlardan geçtiğimiz şu günlerde kurtuluşumuz, şüphesiz akıl ve bilimin öncülüğünde olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- AYBARS, Ergün, “Atatürk’ün Evrenselliği”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, Ankara, 2004.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, Geometri, Ankara, 1937.
- Atatürkçülük, I. Kitap, İstanbul, 1997.
- Atatürkçülük III, İstanbul, 1997.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938), C.II, Ankara, 1997.
- DEMİR, Remzi ,Derleyen: KALAYCIOĞULLARI, İnan, Aydın Sayılı Külliyyatı-I Atatürk ve Bilim, Ankara, 2008.
- FEYZİOĞLU, Turhan, Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol, Ankara, 1995.
- GİRİTLİ, İsmet, Atatürk’ün 100. Doğum Yıldönümünde Kemalist Devrim ve İdeolojisi, İstanbul, 1980.
- KONGAR, Emre, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, İstanbul, 2008.
- OZANKAYA, Özer, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997.
- ÖZATA, Metin, Atatürk Bilim ve Üniversite, Ankara, 2013.
- ÖZKAYA, Yücel, SARAY, Mehmet vd., Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Hayatı, Ankara, 2003.
- KOCATÜRK, Utkan, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1984.
- ÇAYCI, Abdurrahman, “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IV, Kasım 1987, S.10, Ankara.
- DAVER, Bülent, “Atatürk’te Bilim, Fen Kavramları ve Çağdaşlaşma”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XI, Temmuz 1995, S:32, Ankara.
- GİRİTLİ, İsmet, “Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.III, Sayı:8, Ankara, 1987.
- İNALCIK, Halil, “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Ankara, 1998.
- İZGİ, Özkan, “Atatürk’ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, Kasım 1984, Sayı:1,Ankara, 1990.
- KAHYA, Esin, “Atatürk ve Bilim”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi, C.2, Ankara, 2009.
- KOÇ, Emel, “Türk Düşüncesini Etkileyen Felsefi Akımlar Pozitivizm”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi, C.2, Ankara, 2009.
- KOÇ, Emel , “1933 Üniversite Reformu ve Türkiye’de Felsefe Eğitimi”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi, C.2, Ankara, 2009.
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983.
- TİMUR, Taner, “Atatürk ve Pozitivizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983.
- ÜLKEN, Yüksel, “Atatürk’te Eğitim-Bilim ve Teknik Anlayışı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IV, Temmuz 1988, S:12, Ankara.

DİPNOTLAR

- 1 Ergün Aybars, “Atatürk’ün Evrenselliği”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, Ankara, 2004, s.361-362
- 2 Atatürkçülük, I. Kitap, İstanbul, 1997, s.107
- 3 Aybars, a.g.m., s.363
- 4 Editör: Remzi Demir, Derleyen: İnan Kalaycıoğulları, Aydın Sayılı Külliyyatı-I Atatürk ve Bilim, Ankara, 2008, s.273-274; Bülent Daver, “Atatürk’te Bilim, Fen Kavramları ve Çağdaşlaşma”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XI, Temmuz 1995, S:32, Ankara, s.528
- 5 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), C.II, 1997, s.318
- 6 Taner Timur, “Atatürk ve Pozitivizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.94
- 7 Aybars, a.g.m., s.363
- 8 Atatürkçülük III, İstanbul, 1997, s.110
- 9 İsmet Giritli, “Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.III, Sayı:8, Ankara, 1987, s.361
- 0 Halil İnalçık, “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Ankara, 1998, s.131
- 1 Timur, a.g.m., s.94
- 2 Emel Koç, “Türk Düşüncesini Etkileyen Felsefi Akımlar Pozitivizm”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi, C.2, Ankara, 2009, s.591
- 3 İnalçık, a.g.m., s.128
- 4 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938), Ankara, 1997, s.187-188
- 5 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938), Ankara, 1997, s.76
- 6 Atatürkçülük III, İstanbul, 1997, s.113
- 7 Atatürkçülük III, s.109
- 8 Özer Ozankaya, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997, s.387-388
- 9 Esin Kahya, “Atatürk ve Bilim”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi, C.2, Ankara, 2009, s.773
- 20 Kahya, a.g.m., s.772
- 21 Hikmet Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.266
- 22 Özdemir, a.g.m., s.266
- 23 Özdemir, a.g.m., s.267
- 24 Editör: Remzi Demir, Derleyen: İnan Kalaycıoğulları, a.g.e., s.28-29
- 25 Emre Kongar, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, İstanbul, 2008, s.370
- 26 Emel Koç, “1933 Üniversite Reformu ve Türkiye’de Felsefe Eğitimi”, Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi, C.2, Ankara, 2009, s.616-618
- 27 Kahya, a.g.m., s.772-773
- 28 Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1984, s.116
- 29 Özkan İzgi, “Atatürk’ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, Kasım 1984, Sayı:1, Ankara, 1990, s.275
- 30 Abdurrahman Çaycı, “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IV, Kasım 1987, S.10, Ankara, s.69
- 3 Yüksel Ülken, “Atatürk’te Eğitim-Bilim ve Teknik Anlayışı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IV, Temmuz 1988, S:12, Ankara, s.556
- 32 Ozankaya, a.g.e., s.410
- 33 Editör: Remzi Demir, Derleyen: İnan Kalaycıoğulları, a.g.e., s.27
- 34 Esin Kahya, a.g.m., s.773; Metin Özata, Atatürk Bilim ve Üniversite, Ankara, 2013, s.31-39
- 35 Mustafa Kemal Atatürk, Geometri, Ankara, 1937
- 36 Atatürk, a.g.e., Ankara, 2009, s.30-40
- 37 Yücel Özkaya, Mehmet Saray vd., Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Hayatı, Ankara, 2003, s.596-597; İsmet Giritli, Atatürk’ün 100. Doğum Yıldönümünde Kemalist Devrim ve İdeolojisi, İstanbul, 1980, s.13; Turhan Feyzioğlu, Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol, Ankara, 1995, s.44-45

KİTAP KARDEŞLİĞİ

KAMPANYASI

1 kitap çocuğunuz için alın,
1 kitap da kız kardeşlerinin hayalleri için...

İlham Veren
Adımlar

40 Yazardan
40 İlham Veren
Kadın Hikâyesi

**İstanbul
Vakfı**

**Büyüt
Hayallerini**